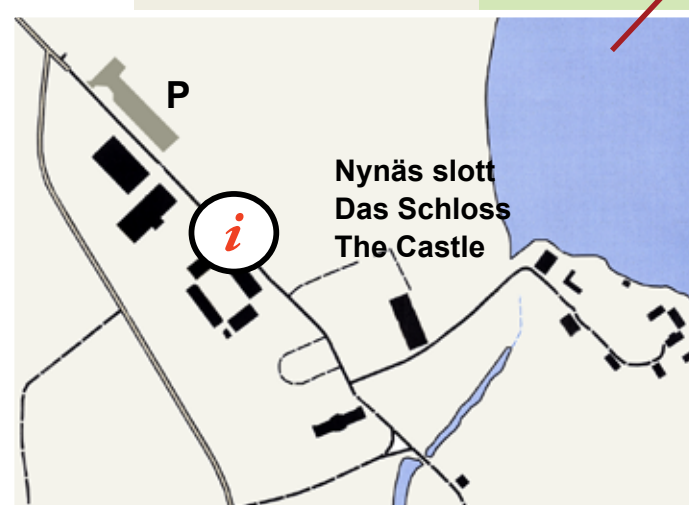

historien i sörmland

Skyltar 20-30
Schildern 20-30
Signs 20-30

Skyltar 1-19
Schildern 1-19
Signs 1-19

Spazieren

Machen Sie einen Spaziergang im Park und folgen den roten Wimpeln. Hier begegnen Ihnen alle die Menschen, die an diesem Ort vor ungefähr hundert Jahren lebten und arbeiteten. Da gab es Landarbeiter, Gärtner, Knechte, Hausjungfern, Müller, Kutscher, Gutsherren und viele andere.

Wie andere Landgüter bildete Nynäs einen eigenen Ort, wo es beinahe alles gab, von der Hebamme bis zum Leichenhaus. In dieser Gemeinschaft besaß der Gutsherr die Macht, über das Leben der Menschen zu entscheiden.

Wandern, Radfahren

Die Pachtbauern, die Kätner, der Jäger, die Hebamme und andere, sie wohnten etwas entfernt, aber immer noch innerhalb des Guts.

Sie begegnen Ihnen auf den Schildern 20 bis 30. Die Schlaufe ist 8 bis 12 km lang, je nach dem Weg, den Sie wählen.

Passieren Sie die Schilder in der Reihenfolge Ihrer Wahl. Die Nummerbezeichnungen dienen nur für die Karte.

Die Texte sind nur auf schwedisch. Aber auch die vielen Fotografien erzählen über die Menschen und deren Leben.

Bei trockenem Wetter können Sie dem Graben entlang hinaufgehen und dann weiter zum Pachthof Fjällen. Ansonsten nehmen Sie den Weg vorbei an Bränntorp und Aspvreten in Richtung Klacka.

A walk

Follow the red pennants for a walk in the park. Meet some of the people who lived and worked here a hundred years ago. You can meet farm labourers, gardeners, managers, housekeepers, millers, coachmen, the lord of the manor, and many others.

Nynäs, as other manors, formed a society that had nearly everything needed, from midwife to morgue. A society in which the lord of the manor controlled people's lives.

Walk, cycle

Tenant farmers, crofters, the hunter, the midwife and many others lived further away, but still within the manor grounds.

Meet these people between the signs numbered 20 to 30. The path is 8-12 km long, depending on the route you take.

Visit the signs in any order you choose. The numbers are used simply as reference points on the map.

Descriptive texts are written only in Swedish, but the many photographs will help you get to know the people here and their life.

If the weather is dry, you can follow the ditch up through the grazing land, and continue to the farm, Fjällen. Otherwise, follow the road past Bränntorp and Aspvreten towards Klacka.

Promenera

Följ de röda vimpelarna för en promenad i parken. Här möter du några av alla de människor som bodde och arbetade här för omkring hundra år sedan. Här fanns jordbruksarbetare, trädgårdsdrängar, husmamseller, mjölnare, kusk, godsägare och många fler.

Nynäs, liksom andra gods, var då som ett eget samhälle där det mesta fanns, från barnmorska till likbod. Ett samhälle där godsägaren hade makten att styra över människors liv.

Vandra, cykla

Arrendebönderna, torparna, jägaren, barnmorskan med flera bodde lite längre bort men fortfarande inom godset.

Möt dem på skyltarna 20-30. Slingan är 8-12 km, beroende på vilken väg du väljer.

Vid nummer 22 finns också en ljudburk där du hör Ivar Karlsson, den siste arrendatorn vid Långmaren, berätta om livet på gården.

Besök skyltarna i den ordning som passar dig bäst. Numreringen är bara för kartan.

Vid torrt väder kan du från kalkbruket följa diket nordost genom betesmarken och vidare mot gården Fjällen. Eller så tar du vägen förbi Bränntorp och Aspvreten mot Klacka.

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Välkommen till godset

Hade du kommit hit för hundra år sen hade du överallt sett människor och djur i arbete. På åkrarna, på vägarna, i parken, i ladugården. Du hade hört prat och skratt, blandat med hästgägg och koråmanden och skrammel från vagnshjul och redskap. Du hade sett rök ur skorstenarna och din näsa hade fyllts av dofter, kanske inte enbart angenäma.

Det hade varit liv och rörelse på ett sätt som är svårt att föreställa sig idag. Runt själva gårdsområdet bodde ett åttiototal personer.

Men herrgården är bara en del av ett gods. För hundra år sedan brukades större delen av marken fortfarande av arrendebönder och torpare. Det var alltså många som var beroende av godsägaren och tvärtom.

Ett gods var som en egen vrå av världen. Här fanns bostäder, mat, skola, barnmorska, sömmerska, skomakare, dansbana och affär. Här kunde man födas, leva och dö utan att egentligen behöva lämna området.

Landstinget Sörmland köpte marken 1967 och avsatte större delen som naturreservat. 1984 inköptes även parken och huvudbyggnaden, den senare tillsammans med Nationalmuseum.

Idag förvaltas godset, utom inventarierna i stora huset, av Sörmlands Naturbruk som är en del av Landstinget Sörmland. Varsamt utvecklas området till en plats för rekreation, friluftsliv, kulturhistoria och turism.

Till vänster: Flygfoto över Nynäs, 1930-talet, delförstoring.

Bilderna till höger visar några av alla människor och djur som du kommer att möta på skyltarna.

Människorna ingick i ett nätverk av varor och tjänster där gårdskontoret var centrum. Alla hade sin plats och de sociala gränserna var tydliga.

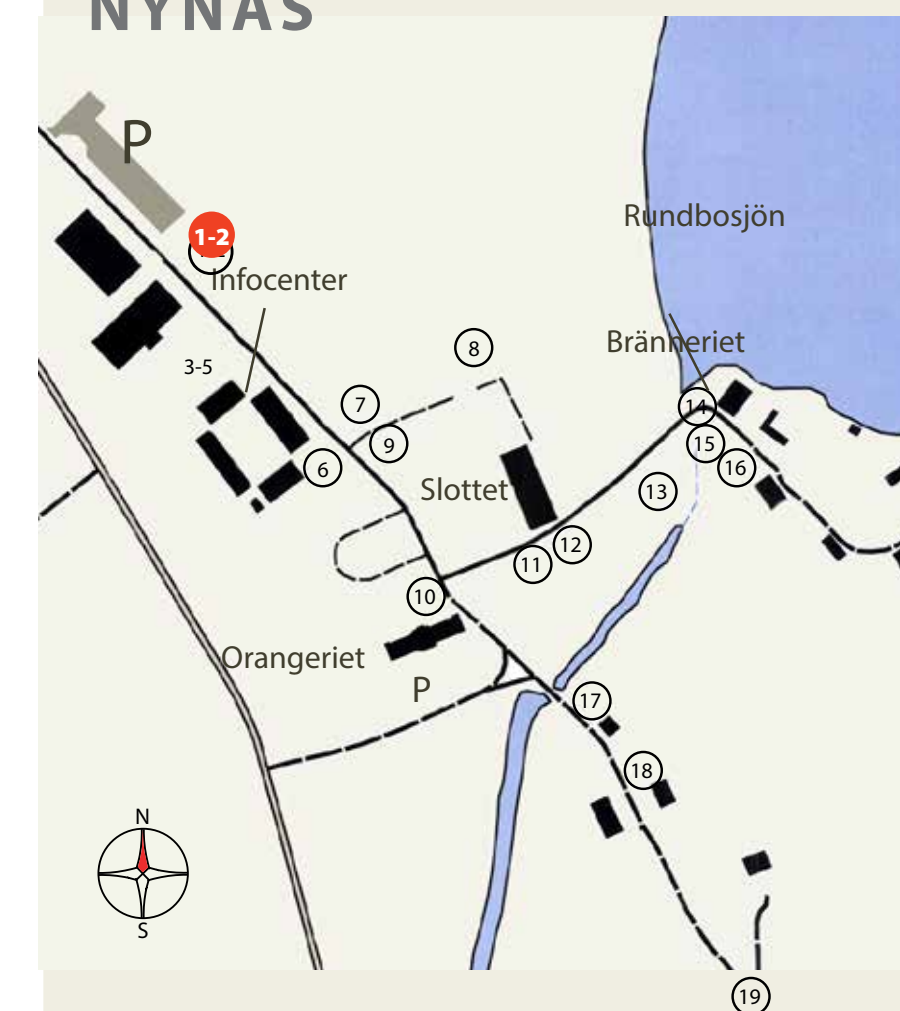
Så såg det ut vid alla gods. Nynäs är ett av många. De yrkesmänniskor som fanns här, fanns också på andra gods. Fast med andra namn och andra liv.

På skyltarna runt om berättar vi om några av dem som bodde och arbetade just här på Nynäs. I första hand berättar vi om tiden från mitten av 1800-talet och hundra år framåt.

När vi skriver godset menar vi hela området med alla underlydande gårdar och torp. Med herrgården menar vi huvudgården.

NYNÄS

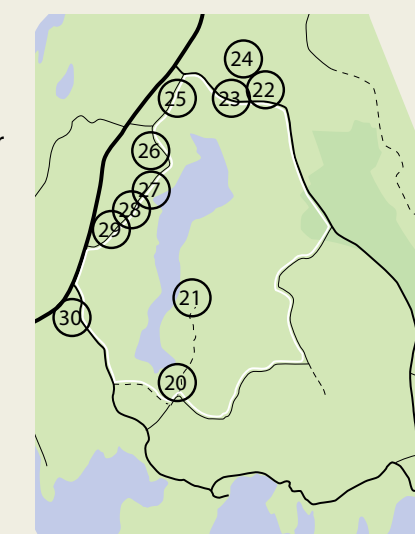

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

historien i sörmland

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

"Historien i Sörmland" finns på många platser i länet. Alla skyltar finns att se på www.sormlandsmuseum.se

En herres hus

Sörmland kallas herrgårdslandskapet, särskilt i turistbroschyrerna som gärna lockar med spikraka alléer och pampiga entréer till en massa rum fyllda av antikviteter och släktingar i tjocka guldramar.

Det är parkerna, alléerna, orangerierna, ridhästarna och silvret i den dukade matsalen vi ser i filmerna och andra sammanhang där man vill visa något storslaget och vackert.

Det är herrgården som visas upp. Men ett gods består av många gårdar och torp, med herrgården i centrum.

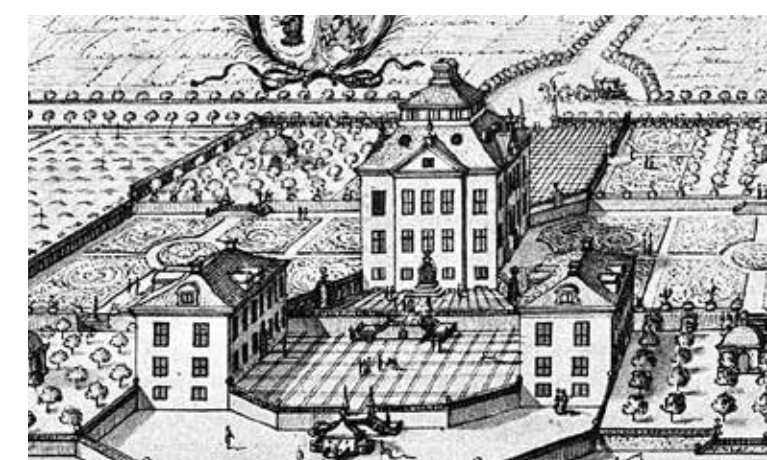
Större delen av markerna har en gång ägts av kungen eller kyrkan. De gavs som betalning till en riddare eller annan adelsperson som tack för att han till exempel hade skänkt pengar, ställt upp i krig eller stöttat kungen i känsliga lägen.

Herrgårdens eget jordbruk hade inte alltid större åkrar än de andra gårdarna. Den stora skillnaden låg i storleken på husen. Det skulle synas var ägaren bodde.

Det blev extra tydligt under 1600-talet då herremännen fick skattelättnader ifall de byggde och bosatte sig i stora och påkostade hus. Vid den tiden var Sverige en stormakt och de styrande ville gärna visa att landet minsann var lika rikt som övriga Europa.

Godsägaren var inte vem som helst. Han tillhörde adeln och han var i första hand ämbetsman eller militär, inte jordbrukare. Han hade sitt huvudsakliga arbete i Stockholm och i en tid när alla kommunikationer gick med hjälp av häst eller segel var det angeläget att avståndet var så kort som möjligt. Därför finns så många herrgårdar i Sörmland.

Åtskilliga sörmländska herrgårdar har också i fortsättningen ägts av personer som har bott och arbetat i Stockholm. Gården har de skött via sin inspektör och huset har de bott i mest sommartid. Just så som det har varit på Nynäs under hela 1900-talet och periodvis tidigare.

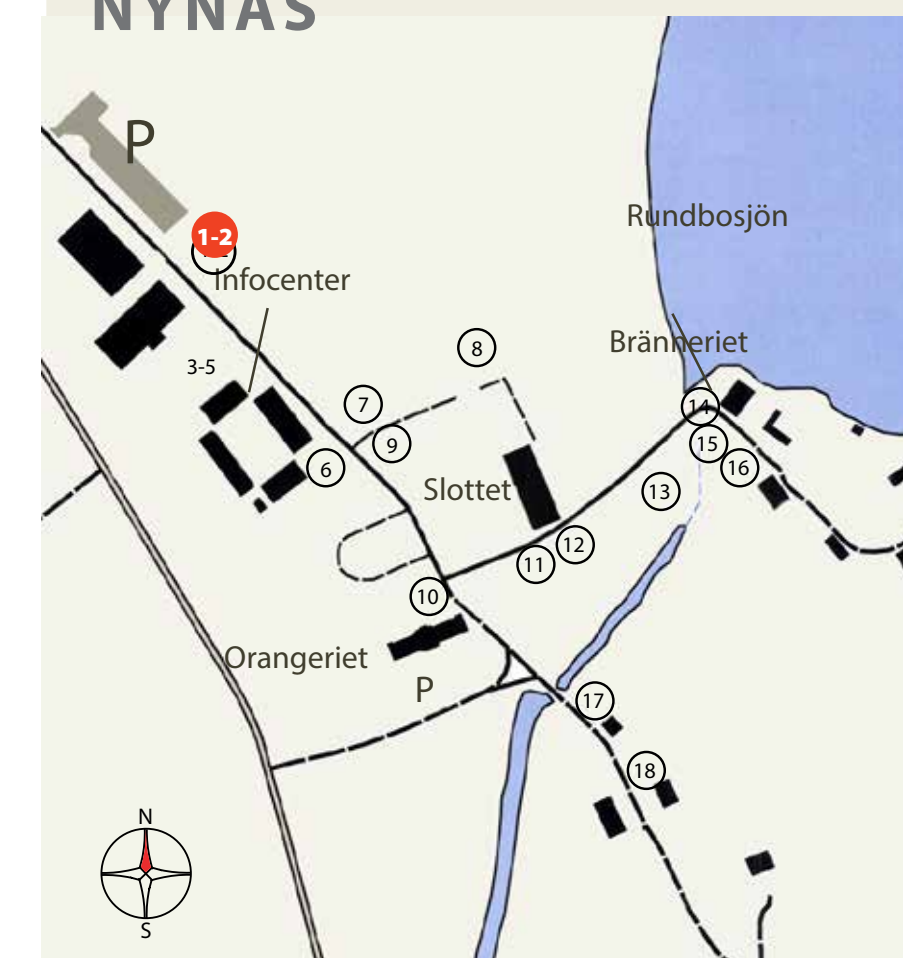

Erik Dahlberg var arkitekt och militär. Han var också en skicklig tecknare. Under senare delen av 1600-talet arbetade han med det stora planschverket *Suecia antiqua et hodierna*. Han reste själv runt och gjorde förlagorna till kopparsticken.

Här ovan ser vi Mälsåker, Östermalma, Fiholm och Säfstaholm, alla i Sörmland. Och till vänster Nynäs där bara halva huvudbyggnaden är färdig.

Bilden längst till vänster visar gröna förmaket i stora huset på Nynäs omkring 1900.

NYNÄS

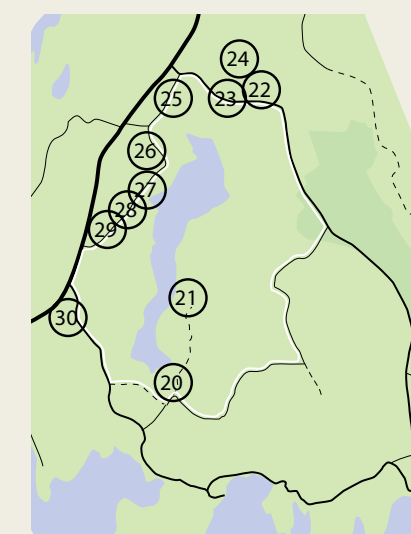

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Kördrängar, kodrängar...

Gunnar Andersson blev kördräng vid Nynäs, precis som sin pappa. De körde var sitt par hästar. På sommaren var det jordbruket och på vintern var det skogen.

Redan som pojke hade Gunnar rensat ogräs och vallat kor i skogen. Det var de vanliga sommarjobben för gårdens barn. Så blev han trädgårdsdräng och kalkbruksarbetare innan han var tillbaka som kördräng.

På Nynäs hade man samma rutiner som på andra herrgårdar. Arbetarna samlades varje morgon på en särskild plats, "torget" vid stallen eller ladugården. Inspektoren eller rättaren delade ut dagens arbetsuppgifter. Men först hade han ringt i vällingklockan. Den såg ut som en liten kyrkklocka och användes för att markera arbetstiderna.

Det var många som kom när herrgårdarnas vällingklockor ringde. Där var kördrängar, kodrängar, arbetsdrängar, fördrängar, stalldrängar, ladugårdsdrängar, oxdrängar ... De kallades också statdrängar, se skylt 18. Dessutom fanns herrgårdsdrängarna som gjorde dagsverken, se skylt 4.

År 1937 var Gunnar Andersson ny i laget. Fr v Georg Norling smed, Gunnar Andersson kördräng, Gustav Jonsson mjölnare, Gustav Åndberg rättare, Axel Larsson svinaherde, Elis Andersson kördräng, Karl Gustavsson ladugårdsförmän, Sven Karlsson kördräng, Robert Lexell trädgårdsmästare, Karl Eriksson kördräng, Emil Karlsson arbetsdräng, Nils Jonsson och Bertil Andersson trädgårdslever, Axel Asplund kördräng, Konrad Karlsson fodermark och Ragnar Wulf inspektör.

Till vänster Gunnar Andersson på 1950-talet.

När Gunnar blev kördräng 1937 fanns tolv hästar och en traktor vid Nynäs. Annat hade det varit när Gunnars pappa Ernst började fyrtio år tidigare. Då fanns elva arbetshästar och tjugofem oxar.

Ännu tidigare hade de enbart oxar som då var de vanligaste dragdjuren på landsbygden. En ox var billig. Stark var den också. Men långsam, och under slutet av 1800-talet gick allt fler över till hästar.

Dragdjuren behövdes till allt: plöja, harva, så, skörda, köra ut gödsel, ploga, transportera till kvarn, såg, ångbåtsbrygga och järnvägsstation, köra timmer med mera.

Så kom traktorerna till Sverige. Godsägarna köpte först. Femtiofyra traktorer fanns i Sörmland år 1918. Till Nynäs kom den första traktorn i slutet av 1920-talet.

texten fortsätter på nästa sida

Två av de sista hästarna på Nynäs, 1950-talet.

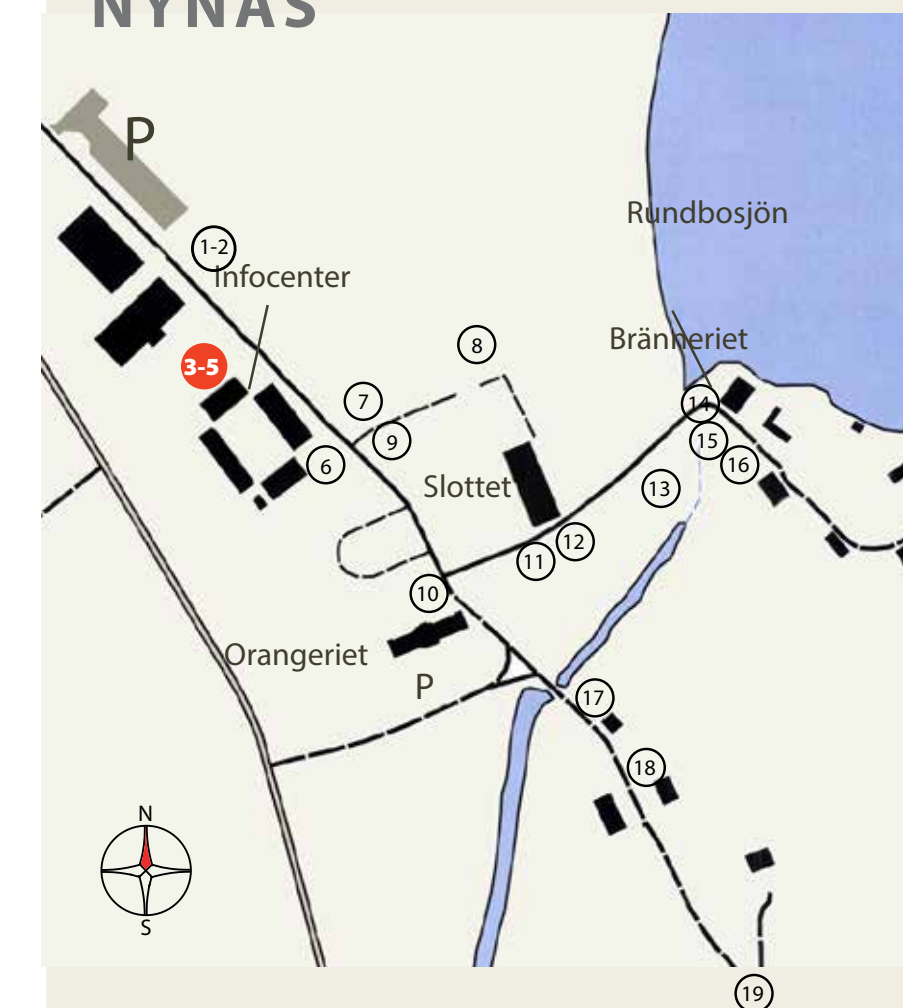
”Höstplöjningen tog tid. Man körde med hästplogar och fick ju bara upp en sån där smal fåra i taget. Det hände att man inte hann bli färdig så man fick ta det sista på våren.

Gunnar Andersson född 1911, uppvuxen vid Nynäs, arbetade i lantbruket på gården fram till pensioneringen.

”Så länge rättaren och den gamla inspektoren fanns kvar så brukade de nästan kivas om vem som skulle ringa i vällingklockan. Morron, middag, kväll. Det var noga.

Ingemar Pettersson, född 1916, gårdssmed vid Nynäs från 1947.

NYNÄS

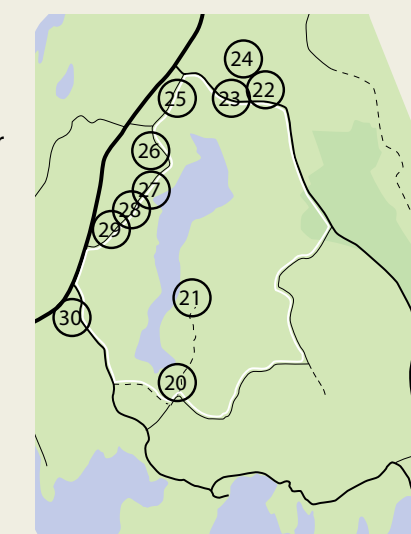

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Kördrängar, kodrängar

texten börjar på andra sidan

Kodrängarna Olsson och Eriksson hade stor anledning att fira 1907. Den nya ladugården var klar för inflyttning. Den var stor och byggd helt enligt tidens ideal. Logen intill med plats för ett ångdrivet tröskverk hade stått klar ett par år tidigare.

Sedan ett trettio år tillbaka hade Nynäs satsat stort på mjölkproduktion. Det lönade sig inte för de svenska lantbrukarna att odla mycket spannmål, inte när det fanns billig amerikansk säd att köpa. Istället gick det bra att sälja smör och ost i en tid när allt fler flyttade in till städerna. Därför hade de flesta större gårdar skaffat mjölkkor och byggt egna mejerier.

I den nya ladugården på Nynäs fanns närmare hundra kor. De kunde ha lämnat massor med mjölk. Om inte så många hade varit sjuka. De hade tuberkulos, en sjukdom som var vanlig i de svenska ladugårdarna i slutet av 1800-talet. En sjukdom som via mjölken också kan smitta människor.

De sjuka korna vid Nynäs slaktades och kvar blev ett femtiotal. Ungefär så stor var besättningen fram till 1950-talet då man började ersätta mjölkorna med biffkor.

Från 1967, då Landstinget Sörmland köpte Nynäs, har det funnits enbart biffkor.

De tre ladugårdarna vid Nynäs ligger som årsringar ut från herrgårdsbyggnaden. De står för var sitt århundrade och var sin period av nya beslutsamma tag av driftiga ägare. Den vita gårdsfyckanten byggdes i slutet av 1700-talet, den gula träbyggnaden 1907 och de nyaste djurstallarna 2008.

”Lagårdskarlarna höll väldigt hårt på att de bara skulle arbeta i lagårn. Och för all del. Dem behövde jag aldrig bry mig om. Överhuvudtaget visste alla vad de skulle göra om dagarna.

Folke Jacobzon fdd 1911, inspektor på Nynäs från 1950.

Höskörd i slutet av 1930-talet, från vänster Klas Karlsson, Elis Andersson och Gunnar Andersson.

”Korna gick på bete på öarna. De fick simma. Man hade ett rep och så fick de simma jämte båten. Över till Stäk kunde de vada.

Gunnar Andersson född 1911, uppvuxen vid Nynäs, arbetade i lantbruket på gården fram till pensioneringen.

Lisa Johansson med sonen Nils-Erik, slutet av 1920-talet.

Från vänster: Adolf Gustafsson rättare, Ernst Andersson kördräng, Gustavsson arbetsdräng, Johan Johansson kördräng, Hjalmar Karlsson oxdräng, Fritz Olsson trädgårdsdräng, Alfred Andersson körkarl, Einar Andersson kördräng Sigfrid Karlsson gårds-snickare, Emil Engström mjölnarens son, Evert Nyström kördräng, Sven Karlsson kördräng, Anders Karlsson kusk, Algot Andersson, Eskil Andersson oxförare, Karl Eriksson kördräng, Oskar Karlsson kördräng och Gustav Åndberg rättare. Foto cirka 1920.

Bilden längst till vänster är en detaljförstoring av bilden på skylt nr 5.

tema godset och människorna

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Dagsverkarna

De kallades också lösdrengar eller herrgårdsdrengar och arbetade på herrgården men var inte anställda. De kom från arrendegårdarna.

Ett gods består av ett antal gårdar inklusive herrgården. Det mesta av marken brukades av arrendebönder och torpare som betalade sin arrendeavgift, sin årshyra, med arbete och varor.

Man kan säga att herrgården fick arbetskraften som hyresinkomst. Det var det självklara sättet att betala i ett samhälle baserat på naturhushållning.

Ett dagsverke är en arbetsdag. I arrendatorns kontrakt angavs hur många dagsverken han skulle göra åt herrgården. Han skulle också underhålla vägsträckor, täppa gärdesgård och leverera exempelvis hö, lingarn, ullgarn och nyplockade bär. Allt noga angivet.

Arrendatorn hade fullt upp med sitt arbete på den egna gården och skickade helst drängen.

Hade han flera drängar så skickade han nog inte den bästa. Dagsverkarnas arbetsvilja tycks ha varit en källa till irritation på många herrgårdar.

Under senare delen av 1800-talet ändrades förhållandena successivt. De fast anställda blev fler och dagsverkarna färre. Arrendekontrakten gjordes om och avgifterna sattes i pengar. Men arrendatorerna kunde ändå betala sin "hyra" med arbete. Skogsarbete på vintern var det vanligaste. Skillnaden var att arbetet betalades med timlön och lönen stämades av mot arrendesumman. En bra säsong fick arrendatorn pengar över, en dålig säsong fick han lägga till.

Vid Nynäs har det funnits ett femtiotal gårdar och torp. I början av 1900-talet var cirka trettio arrendatorer kvar. Några betalade genom att sälja mjölk, andra betalade med arbete eller i kontanter. Men alla hade fasta penningssummor inskrivna i sina kontrakt.

” På morron ringde rättaren i vällingklockan och ropade upp dagens herrgårdsdrengar och satte dem i arbete. De var ofta lite uppkäftiga, särskilt mot inspektör Malmgren. Arbetarna kallade honom fåflugan.

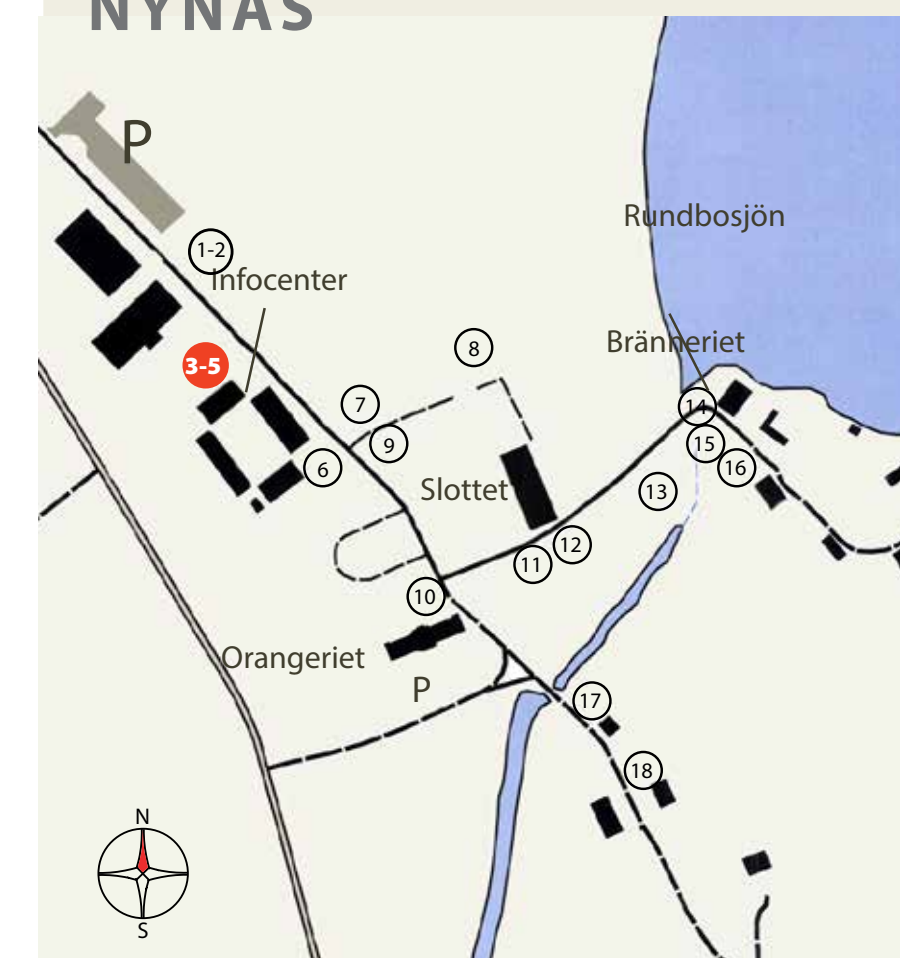
En gång när drängarna varit på marknaden i Nyköping och supit ställde de till bråk. De välte vagnar och slängde havrekärvar på vägen och annat ofog. Inspektören sköt två varningsskott för att få stopp på dem. Det var 1922 och efter det fick inga fler dagsverkare komma.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

” a. Karldagsverken 255 st mot ersättning af en krona för sommardag (1 april-30 september) och sjuttiofem över för vinterdag (1 oktober-31 mars).
b. Quinsdagsverken efter bud mot ersättning av femtio öre per dag.

Arrendatorn vid Bråfall som tillhör Nynäs skulle betala med dagsverken och andra tjänster till ett värde av 300 kr per år enligt ett kontrakt 1889.

NYNÄS

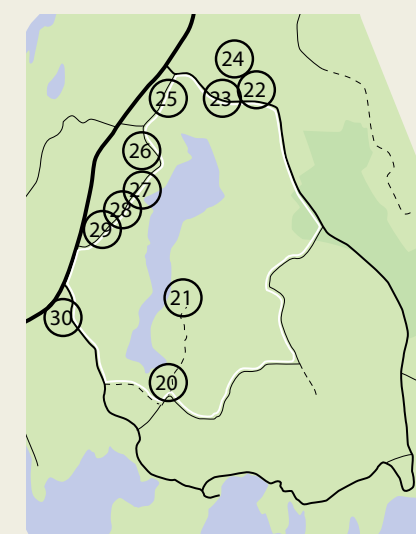

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektören	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19. Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmändskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29. Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Okänt foto ur Bälunge hembygdsförenings samlingar.

Till vänster: Dräng vid Stångby i Tystberga, slutet av 1920-talet.

Inspektoren

Den nye inspektoren Folke Jacobzon var ung och välutbildad. Han tyckte att Nynäs var lite omodernt när han började år 1950. Tre par hästar och en traktor. Och vällingklocka.

Vid alla stora gårdar fanns en inspektor. Han ansvarade för personalen och den dagliga driften. Om man jämför en herrgård med ett större företag så kan man se inspektoren som VD och godsägaren som styrelseordförande. Inspektoren kunde ha mer eller mindre ansvar, beroende på godsägarens lust och möjligheter att själv sköta gården.

Då arbetsdagen började var det inspektoren som fördelade arbetet, på plats eller via sin närmaste man rättaren eller, som han också kallades, befallningsman. Mesta tiden ägnade han annars åt kontorsarbete.

Till gårdskontoret gick man för att avhandla alla viktiga saker: bli anställd, säga upp sig, skriva på arrendekontrakt, betala avgifter, bli bestraffad, få lön och få betyg. Också för att be om hjälp. Det var inspektoren som tog emot, ibland godsägaren. Ofta låg gårdskontoret i herrgårdsbyggnaden, på bottenvåningen som var tjänstefolkets område.

Folke Jacobzon hade kontoret i sin bostad. Han hade, som brukligt var vid godsen, en större och mer påkostad tjänstebostad än övriga anställda. Och en egen trädgård.

” Jag var helt självständig. Kapten sade efter några år att det är ingen idé att jag lägger mig i det här, ni gör som ni vill i alla fall. Det var som om det varit mitt eget.

De hade en traktor och tre par hästar. Det var säkert likadant på fler gårdar men jag tyckte det verkade lite eftersatt.

Vi tog ner vällingklockan när vi skulle lägga om taket. Jag tyckte inte den hörde hemma i en modern tid.

Folke Jacobzon fdd 1911, inspektor på Nynäs från 1950 och fram till sin pensionering

Längst till vänster: Inspektor Folke Jacobzon, 1960-talet.

Till vänster: Här plöjer fr v Bertil Ek, Gunnar Andersson och Carl-Lennart Andersson, 1960-talet.

Översta raden: Sven Karlsson kördränk, Josef Karlsson trädgårdsdräng, Sigfrid Karlsson motorskötare, Konrad Karlsson fodermarsk, Elis Andersson kördränk, Evert Nyström kördränk, Kurt Englund trädgårdsdräng.

Mellanraden: Emil Engström mjölnare, Einar Andersson arbetsdräng, Kalle Eriksson stalldräng och slaktare, Verner Karlsson arbetsdräng, Algot Hjalmarson arbetsdräng, Emil Karlsson arbetsdräng, Fritz Olsson arbetsdräng, Johan Johanson kördränk.

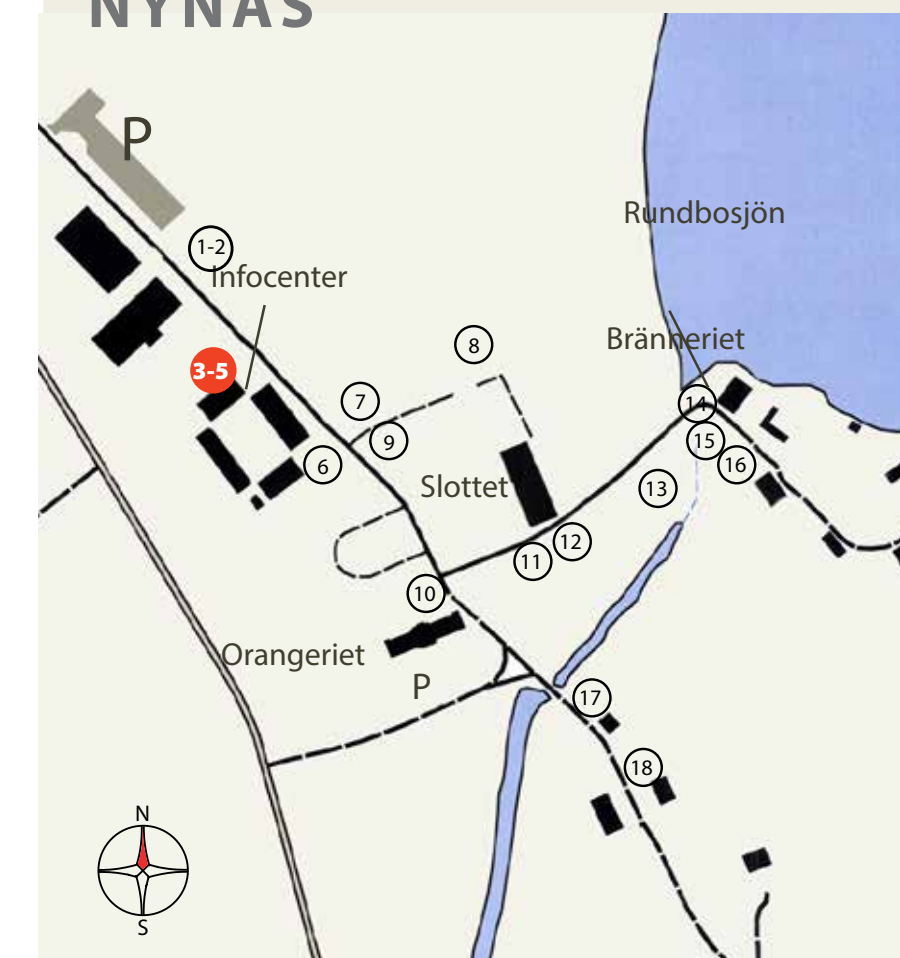
Nedre raden: ”Stall-Nisse” Nilsson kusk, Gustav Åndberg rättare, Henning Eriksson inspektor, Emanuel Karlsson arbetsdräng, ”Ox-Karl-Erik” Karlsson oxförare, Ernst Andersson stallbas och Axel Larsson svinaherde..

Pojkarna längst fram är fr v John, Bernhard samt Gunnar Andersson och hunden Tipp. Året är 1924.

” Mest hade vi med skogvaktaren och inspektorn att göra. Inspektorn tog emot arrendet vår och höst. Då gick man till kontoret. I viktiga frågor gick man till kapten Gripenstedt.

Ivar Karlsson, född 1902, arrendator vid Långmaren.

NYNÄS

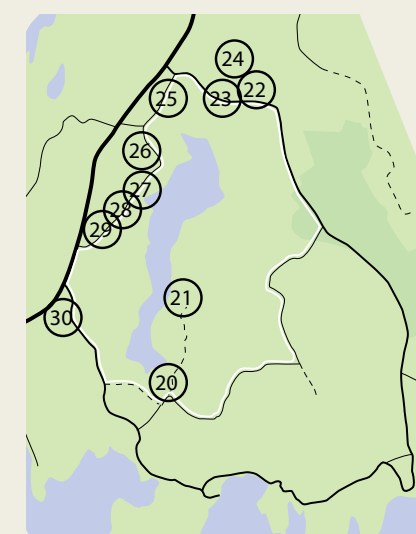

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördränk, kodränk...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i ”stan”
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

sömlands
museum

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömlands Naturbruk

Kusken

En herrgårdskusk var en mycket speciell person. Han stod närmare herrskapet än de flesta andra på gården. Han följde med dem vart de än skulle och det kunde bli många timmars resa. Visserligen satt han på kuskbocken och herrskapet satt i vagnen men de var ändå nära varandra. Och det hände nog att han fick veta sånt som han borde hålla tyst om.

En kusk skulle vara välklädd och kunna uppföra sig. Oftast bar han uniform med skärmössa.

När godsägaren och hans familj var ute och reste skulle det synas att de kom från en rik och fin gård. Snygga hästar, påkostade vagnar och prydliga kuskar var viktiga för vad vi med dagens språkbruk kallar herrgårdens varumärke.

Kusken deltog inte i lantbruksarbetet. Det gjorde inte vagnshästarna heller. De hade sitt eget stall med påkostad inredning och bättre mat. Där bodde också godsägarens ridhästar. Finstallet på Nynäs låg i den södra änden av det vita "fähuset".

På gårdarna fanns många vagnar för olika behov. Det var kuskens ansvar att se till att allt var rent, polerat och smort, även om någon dräng fick göra grovjobbet.

Till höger: Syster Ottonie Gripenstedt på åktur med dottern Ebba, samma Ebba som i bilen ovan.

Till vänster: Karl Eriksson var kusk vid Nynäs, foto cirka 1920.

Överst.: Ebba Gripenstedt vid ratten i den "Lincoln Lyxauto" som köptes till Nynäs år 1925.

I början på 1920-talet köpte godsägarna sina första bilar. De yngre kuskarna kunde lära sig köra. De behöll sin ställning men kallades nu chaufför.

När Ebba Gripenstedt, Carls dotter, köpte en bil till Nynäs 1925 fick två av de anställda lära sig köra. De utrustades med chaufförmössa. Mössan kostade 18 kr och utbildningen 35 kr per person.

” När friherrinnan flyttade ut till Nynäs om sommaren så åkte hon och kammarjungfrun häst och vagn. De andra i personalen åkte tåg till Låstringe. Där hämtades de av Algots far, klädd i livré och med de vita hästarna.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

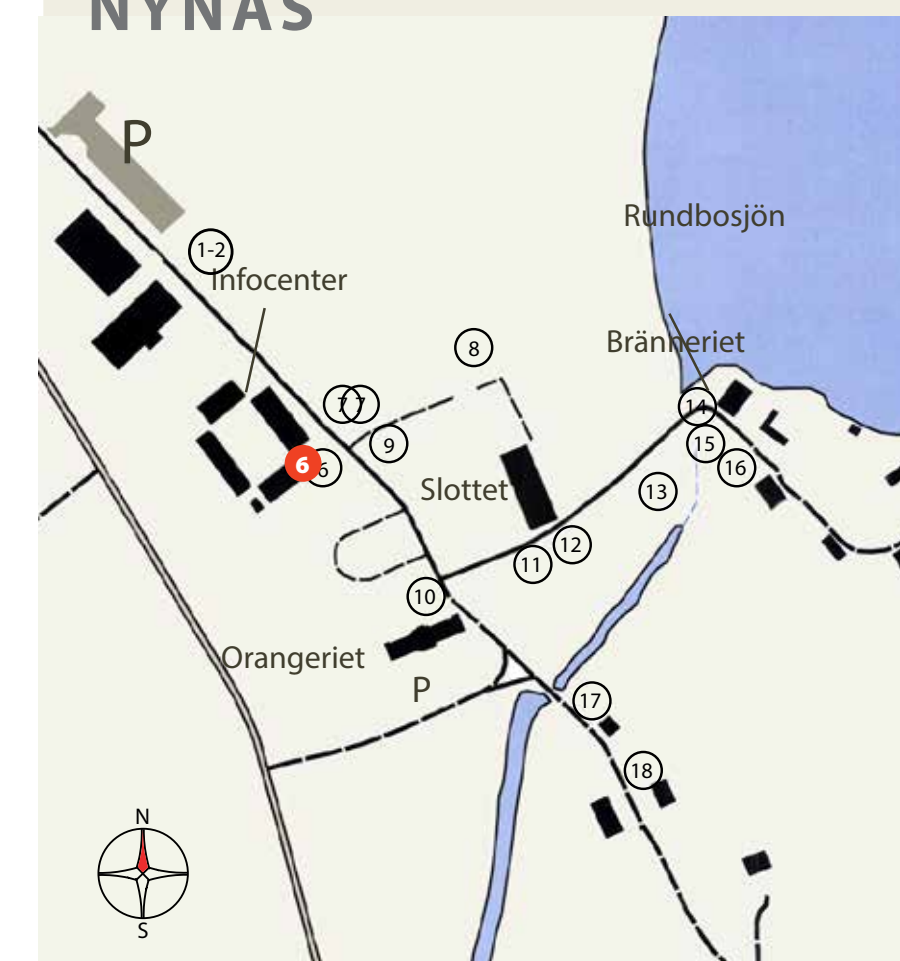
” Dom hade fina vagnar vid Nynäs. Grevinnan ville åka fort. Det fanns bara en som kunde köra snabbt på de smala trädgårdsgångarna utan att förstöra de fint ansade kanterna. Det var Kusk-Nisse. Han kunde köra fyrspann i galopp ändra fram till stora huset och sen bromsa in mjukt och fint precis vid entrédörren.

Petrus Kastenman, f 1924.

1 grå fönsterkalechvagn, 3 droskor, 1 kupévagn, 1 wurst, 1 stor täckvagn med selar, 1 spjälvagn, 1 resvagn för par, 3 kontorsvagnar, 2 minde plandroskor, 1 gigg med sele, 9 gamla vagnar, 8 slädar.

ur inventariéförteckning 1887.

NYNÄS

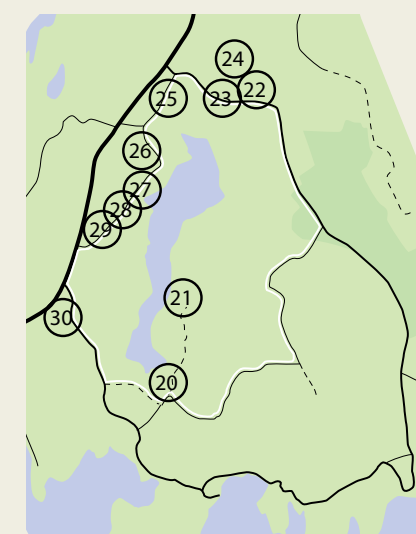

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusk	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19. Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Äpplen, krusbär och bönor

En påkostad park var lika värdefull som sidentapeter. Båda signalerade rikedom och status.

Köksträdgården var en del av parken men låg inte i det omedelbara blickfånget. Här odlades rotfrukter och grönsaker, kryddväxter och medicinalväxter, liksom bärbuskar av olika slag. Den var en del av herrgårdens skafferier.

Fruktträdgårdarna och köksträdgårdarna låg nära huvudbyggnaden. Man kunde ha uppsikt och det var nära till köket. Murar eller staket omgav odlingarna för att objudna gäster, både djur och människor, skulle hållas utanför.

Åkerö, Säfstaholm och Ökna är sörmäländska herrgårdar som fått ge namn åt egna äppelsorter. Fruktträdgårdarna var särskilt omhuldade och en kunnig trädgårdsmästare som kunde konsten att ympa och förädla var guld värd.

Från herrgårdarna och prästgårdarna spreds trädgårdsintresset. Drängarna och pigorna tog med sig både kunskaper och plantor hem till sina föräldrar eller till sin första egna täppa. Plantorna delades, fröna sparades och lämnades vidare till släktingar och grannar.

Under 1900-talet ändrades förutsättningarna i samhället och därmed på herrgårdarna. Det

blev billigare att köpa frukt och grönsaker än att ha anställda som odlade, plockade, syltade och gjorde inläggningar. Köksträdgårdarna förenklades och förminskades. Trädgårdsdrängarna blev färre.

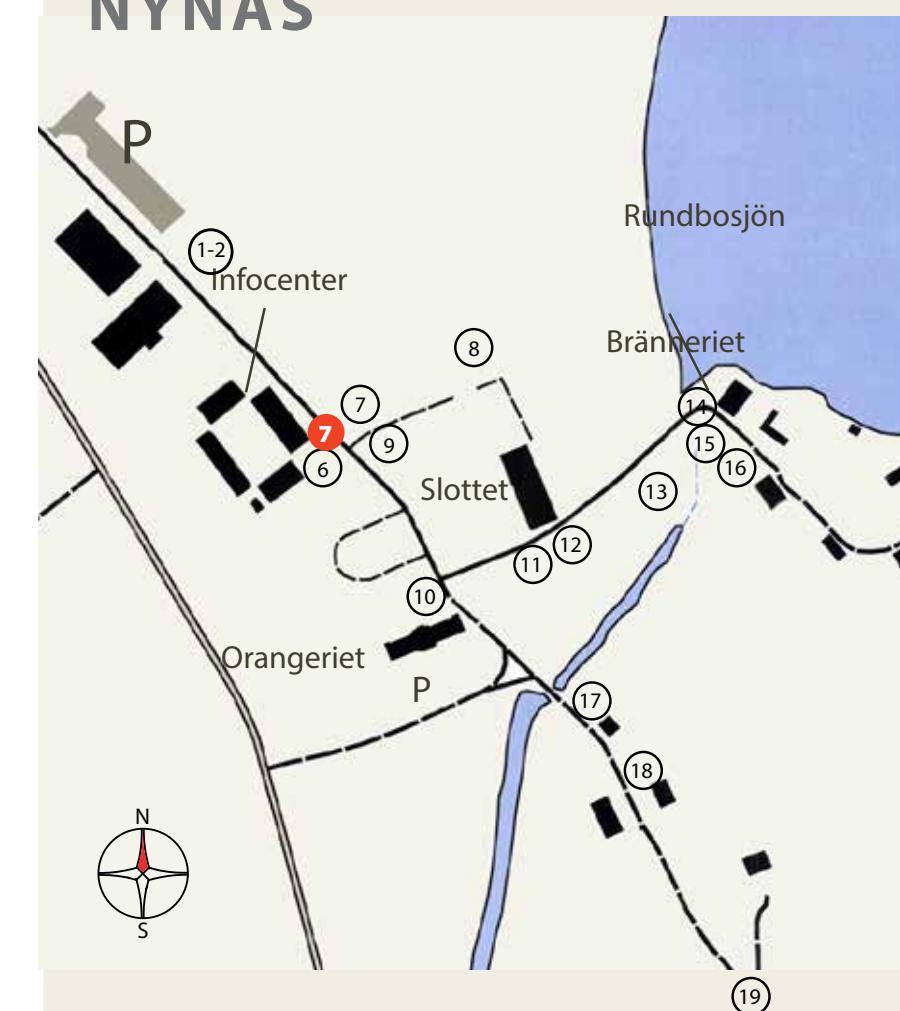
Även trädgårdsmästarna blev till slut uppsagda. Några stannade, hyrde trädgården och växthuset och drev handelsträdgård i egen regi.

texten fortsätter på nästa sida

” Först på morgonen fick drängarna gå till stallet och hämta och sela en häst som de körde fram till växthuset och sedan skulle de lasta kärran med frukt, grönsaker och blommor som mästern skulle ha med sig. När mästern kom så klättrade han upp på kuskbocken, satte sig och sträckte ut armen för att drängen skulle lägga tömmarna i hans hand. Ett sätt att markera sin ställning.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

NYNÄS

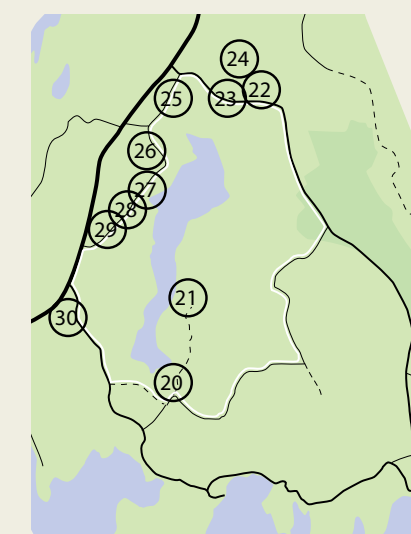

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till gravnen
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mästern i orangeriet	19. Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

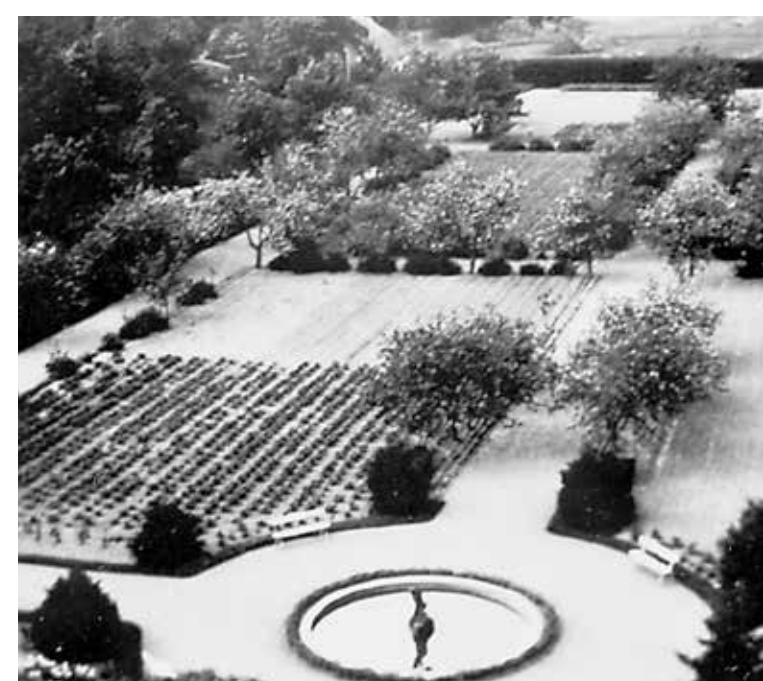
- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmäländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
29. Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Till vänster: Bertil Andersson var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

Till höger syns delar av köks- och fruktträdgården vid Nynäs på 1930-talet. Den nedre bilden är tagen från gaveln.

” Pappa fick jordgubbsrevor och skott till kryddväxter av trädgårdsmästaren.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

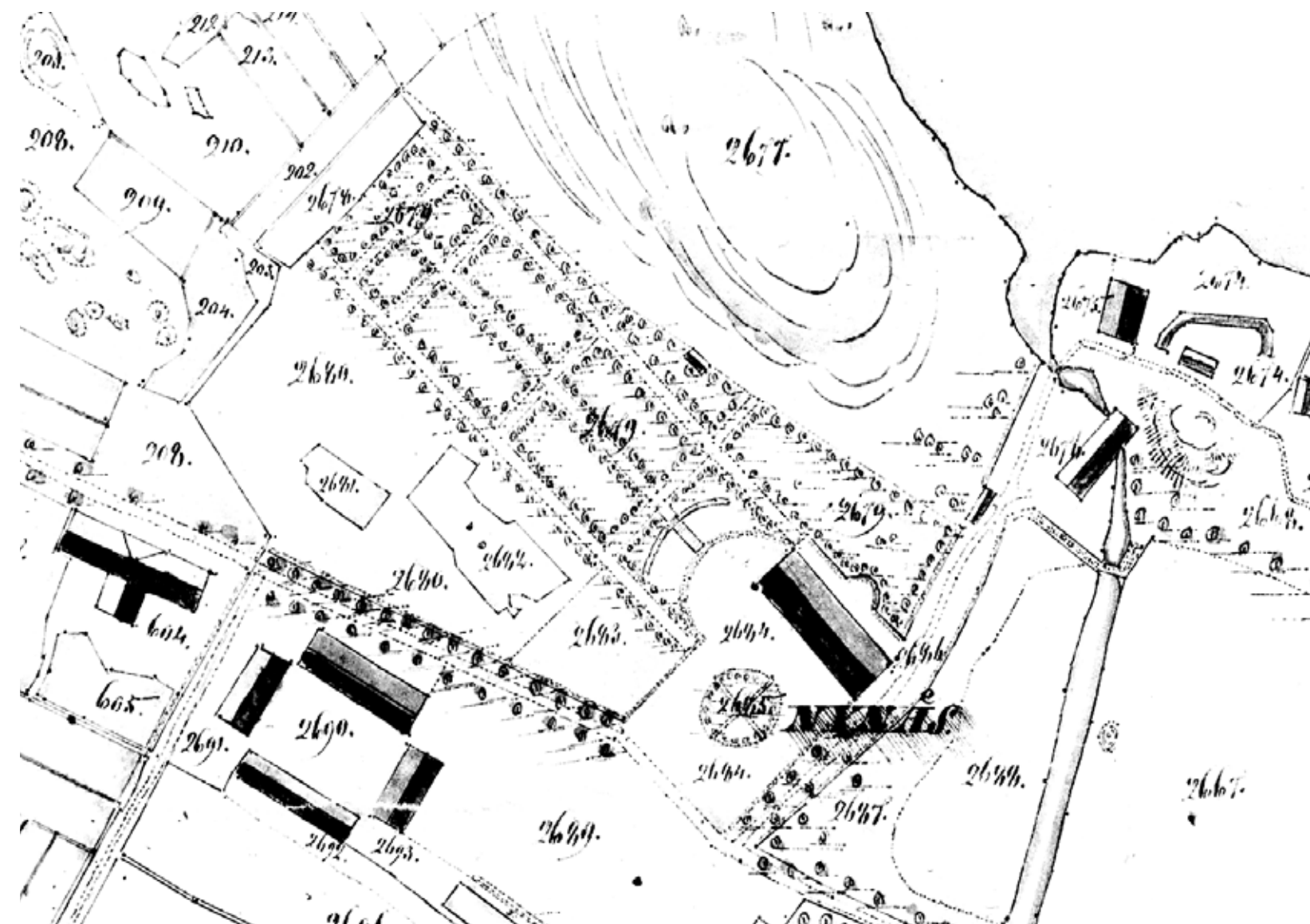
Äpplen, krusbär och bönor

texten börjar på andra sidan

De plana ytorna norr och nordväst om huvudbyggnaden på Nynäs var köks- och fruktträdgård redan på 1600-talet. En karta från 1842 visar hur trädgården var indelad i kvarter som omringades av träd, enligt den tidens mode. Träden gav lä och lagom sol-skydd åt köksväxterna.

Oranie, Gravenstein, Gul Richard, Åkerö, Hampus och Gyllenkroks Astrakan är några av de äppelsorter som fanns på Nynäs för hundra år sedan. Under 1950-talet förföll frukt- och köksträdgården och någon gång på 1960-talet sågades de kvarvarande äppelträden ner. Marken blev beteshage för biffkorna.

Ömtåligare sorter av plommon och päron var spaljerade mot murarna som finns i förlängningen av den stora gårdsplanen framför stora huset.

Karta över parken vid Nynäs 1842. Här syns köks- och fruktträdgården nordväst och norr om stora huset. Trädgården var indelad i odlingskvarter som inramades av träd, helt enligt tidens mode.

” Man började klockan sju och fick då order av mästern vad man skulle göra. Det kunde vara att plantera i bänkgården, rensa ogräs, skyffla gångar, snygga till rabatterna, klippa gräsmattor, kratta eller lägga kompost bakom oxhuset. Vidare skulle det köras gödsel till bänkgården och jord till komposten.

Planteringen i krukor ville han helst göra själv. Pollinera gurka och meloner. Han var arbetsledare och höll ordning på räkenskaperna. Brukade också salta in gurka för försäljning.

Gårdens folk kunde handla. Var det mästern som sålde så kostade det som på torget men var det drängarna så... ja då kunde man ge dem och säga ta det här du, men skynda dig härifrån bara.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

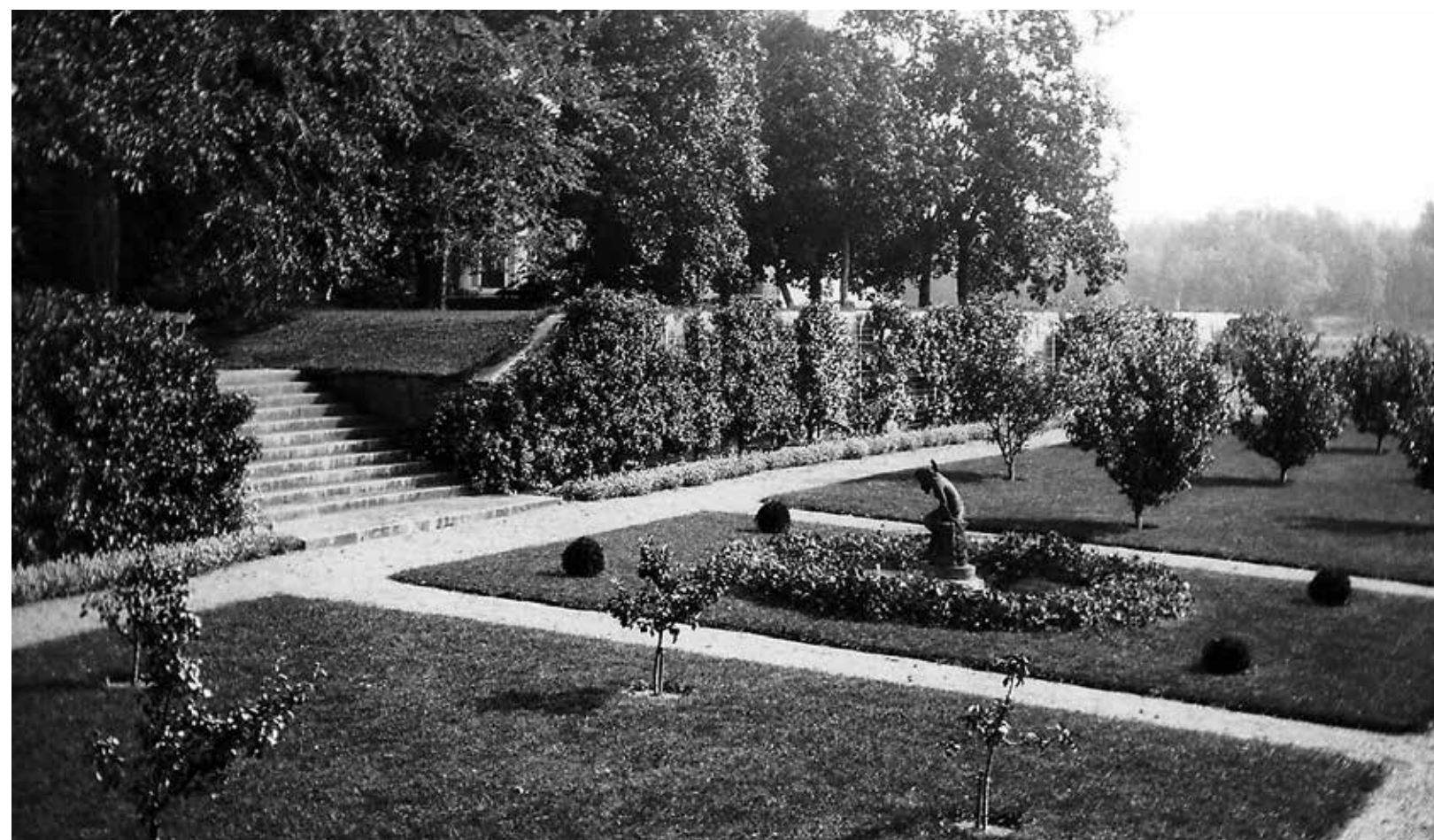
” Det var liksom obligatoriskt att gårdens barn började i trädgården när de var stora nog.

Ingemar Pettersson, född 1916, gårdssmed vid Nynäs från 1947.

” Trädgårdsmästaren var fasligt duktig på att lägga in saltgurka. Det blev många tunnor. De stod i källaren i muren mot terrassen.

Massor med äpplen, det var ju så många träd. Vi plockade och plockade, dag ut och dag in. Det var fina äpplen. Jag minns att Säfstaholm åt jag så mycket av att jag ledsnade.

Nils Jonsson född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

På bilden ovan syns några av frukt- och bärträden som var spaljerade mot murarna vid "västra terrassen" som ligger i förlängningen av planen framför stora husets entré. Troligen 1930-talet.

Till vänster: Nils Jonsson som var trädgårdsdräng på 1930-talet.

En lustpromenad i parken

De var inte lätt att få till en fin park vid Nynäs. Naturen var i vägen. Huvudbyggnaden ligger på ett berg som en gång var omflutet av vatten. Då på 1300-talet eller tidigare, var det ett bra försvarsläge.

På 1600-talet blev Sverige en stormakt och adelsmännen byggde sig ståndsmässiga bostäder. De anlade också parker. Rakt och symmetriskt var tidens ideal. Men på Nynäs gick det inte så bra, bergknallarna och vattensänkorna dikterade villkoren.

Hildebrand som var godsägare i slutet av 1700-talet ville annorlunda. Efter många år och många kilo krut var bergen framför stora huset förvandlade till stenbitar. Nynäs hade fått en slät gårdsplan passande en herrgård. Under 1800-talet planterades träd och anlades rabatter. Ett mindre växthus fanns på samma plats som det nuvarande.

När en finansminister blev godsägare 1856 måste parken göras ännu mer representabel med fontäner, bersåer och promenadstigar. Och nu var det modernt med slingrande gångar, oregelbundenheter, rabatter, lummiga buskar och träd. Tiden hade kommit ikapp.

Nu passade bergen bra. En stig slingrade sig uppför Mummerberget i nordost. På vägen upp fanns flera små bersåer och planteringar. Högst upp låg ett åttkantigt lusthus. En annan promenadväg gick upp till berget i söder, till "kastellet", ett försvarstorn i miniatyr.

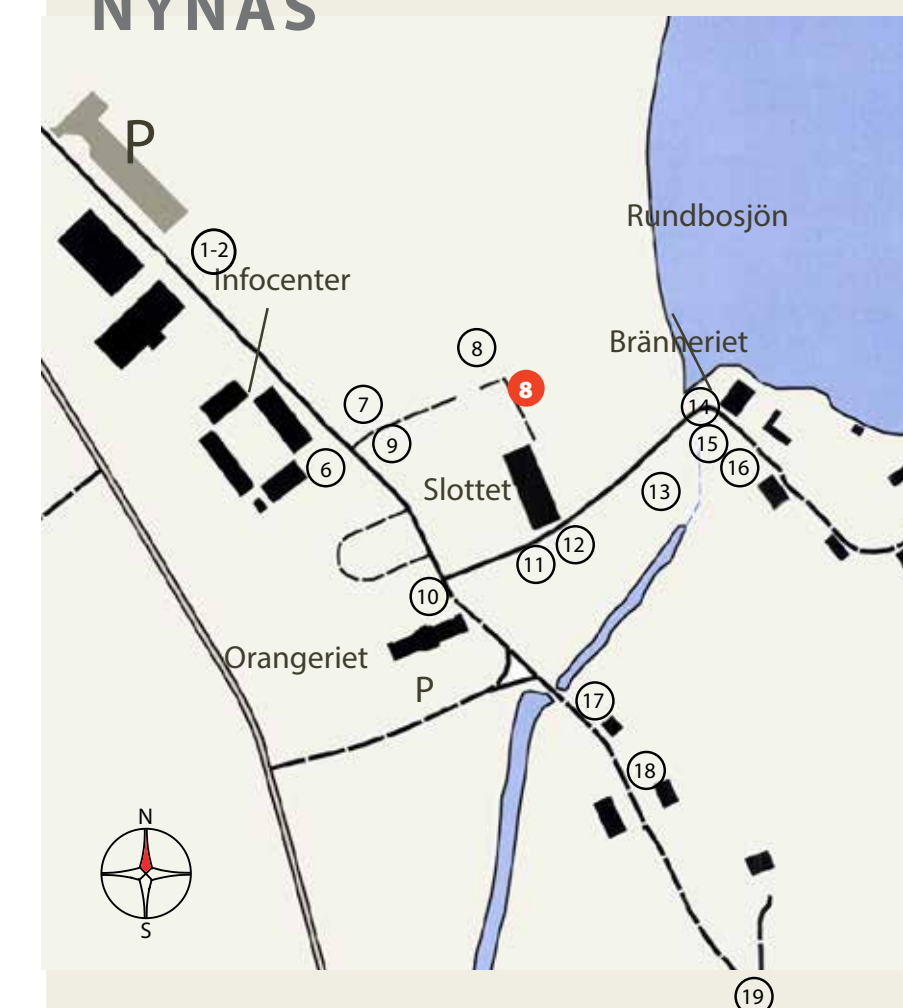
texten fortsätter på nästa sida

Carl Gripenstedt och hans fru Syster Ottonie vid de spaljerade fruktträden. Carl var mycket intresserad av parken och anlätade en rad framstående experter. Han lät också bygga orangeriet. Foto cirka 1900.

Ovan: två fotografier från 1860-talet. Finansministern Gripenstedt gjorde om parken enligt tidens ideal. De så kallade vattenkonsterna som han lät installera i slutet av 1850-talet var märkvärdiga för sin tid. Lagg märke till det dukade bordet på den övre bilden.

NYNÄS

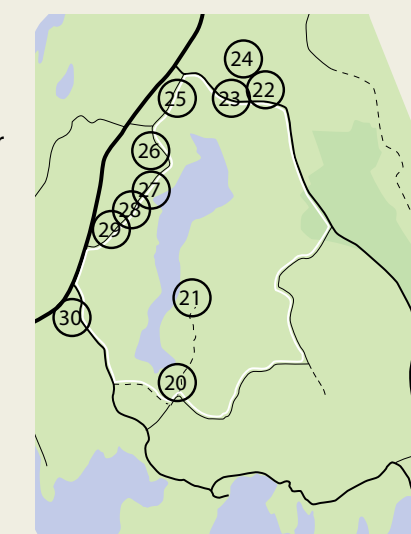

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

En lustpromenad i parken

texten börjar på andra sidan

En promenad i parken var den motion man kunde tänka sig, särskilt om man var kvinna under det sena 1800-talet. Långa kjolar och åtsnörd midja tillät inte mer, inte heller de sociala spelreglerna.

Men parken var inte till för alla. Arbetarna fick hålla sig till vägarna. Planen med fontänen framför stora huset kallades borggården. Där gick inte arbetarna utan särskild anledning.

” Allting skulle hållas i ordning. Parken var stor. Det var vägarna som gick upp till lusthuset och så var det kastellbacken.

Friherrinnan satt på balkongen om somrarna. Hon hade en korgstol med en svart gardin som hon drog för så att hon inte skulle bli solbränd. Därför syntes hon inte och vi visste inte om hon satt där. Så vi fick lyfta på mössan varje gång vi gick förbi.

Hon var gammal och gick inte mycket ute. Hon gick ut på halvrundeln som vi sa, den vid norra gaveln. Det hände att hon kunde bjuda oss på kaffe. Men vi satt inte vid samma bord, det var efter att hon var klar.

Fritz Olsson, född 1902, uppvuxen på Nynäs, var trädgårdsdräng på 1920-talet.

” Kom man på vägen och hälsade och neg, så kunde hon vinka att man skulle gå upp på borggårn framför huset och så kastade hon ner karameller åt en.

Linnea Pettersson född 1909, uppvuxen på Nynäs där fadern var statdräng.

Övre bilden till vänster: Foto från balkongen i slutet av 1800-talet. Planen med fontänen framför stora huset kallades borggården.

Ovan: Promenadvägen uppför Mummerberget ledde till det åttkantiga lusthuset, foto från slutet av 1800-talet.

Till vänster klipper Nils Jonsson gräset i slutet av 1920-talet. Det skulle klippas varje fredag.

Längst till vänster: Nils Jonsson som var trädgårdsdräng på 1930-talet.

Finansministerns familj

”Goda älskade Eva”

Johan August skriver brev till sin fru Eva. Hon bor på Nynäs tillsammans med barnen. Han är i Stockholm och längtar hem. Johan August Gripenstedt var finansminister från 1856 och tio år framåt.

Han har gått till historien som en av de mest betydande politikerna när det gäller att modernisera Sverige på 1800-talet. Han ivrade för fred och frihandel och han drev på att vi avskaffade ständsriksdagen och att vi fick järnvägar i landet.

Han hade köpt Nynäs av sin svärfar 1856, samma år som han blev finansminister. Men redan tio år tidigare hade han och Eva flyttat hit eftersom svärfadern hade anställt honom som förvaltare.

Under hans ledning gick gården allt bättre. Så snart han också blivit ägare satte han igång med att modernisera både utvändigt och invändigt. Nynäs skulle vara representativt nog för en finansminister. Men ju mer hans politiska karriär växte, desto mer måste han hålla sig i Stockholm.

Eva skötte det praktiska hemma på Nynäs. Här bodde hon med fem barn och sjutton anställda. Ibland kom hon in till Stockholm, till våningen vid Blasieholmstorg, för att delta i någon galamiddag. Ibland kunde han komma hem till Nynäs. De skrev många brev till varandra.

Till vänster: Johan August Gripenstedt.

Till höger J A Gripenstedt och två av hans fyra söner, troligen Carl Gustav och Johan Theodor, båda skulle komma att bli godsägare på Nynäs.

Han skriver ofta om praktiska frågor som rör gården men han skriver också om sin längtan efter henne och barnen.

om du vore här, skulle jag begära en väl placerad liten kyss

Vad Eva svarade får vi aldrig veta eftersom hennes brev inte finns kvar.

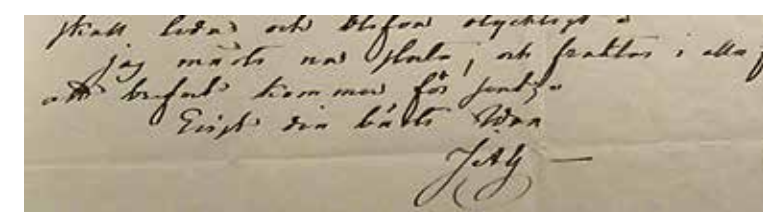
Johan August var periodvis sjuk med återkommande feberanfall, troligen malaria. När han avgått som minister bodde han mer på Nynäs. Hans hälsa blev allt sämre och han dog 1874. ”Min största sorgedag” skrev Eva i sin almanacka. Nu fick hon sköta godset helt på egen hand. Hon dog 1887.

Johan August Gripenstedt är bara en av många sömmländska godsägare som har arbetat och bott i Stockholm. De har varit politiker, höga militärer eller haft andra poster inom förvaltningen. Herrgården har mest varit en sommarbostad och driften har de skött via sin inspektör.

texten fortsätter på nästa sida

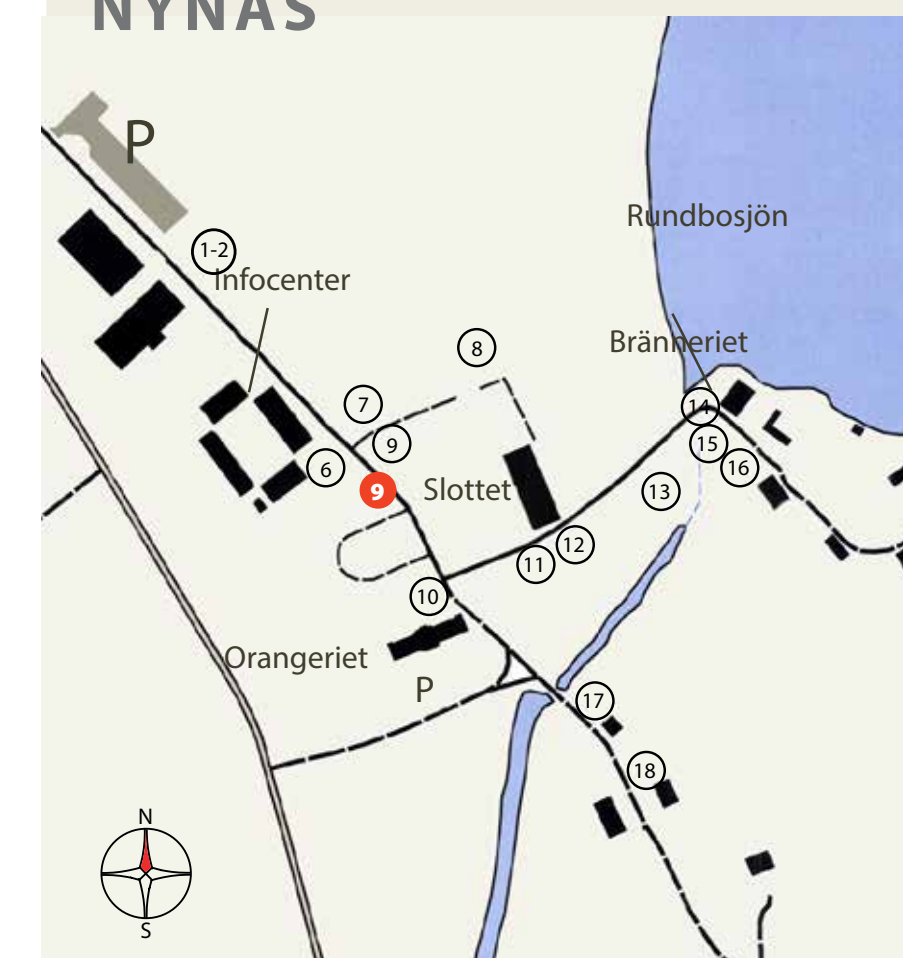

Eva Gripenstedt.

”Evgit din bästa vän” ”Din tillgifnaste vän” ”Din bästa och trofaste vän”. J A Gripenstedt varierar sina brevslut, ibland undertecknar han med hela namnet, ibland med initialerna JAG.

NYNÄS

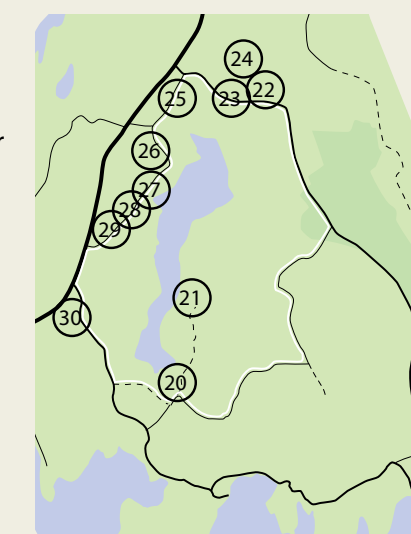

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i ”stan”
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

**sömmlands
museum**

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömmlands Naturbruk

Finansministerns familj

texten börjar på andra sidan

En godsägare såg sig som förvaltare av sin egendom och av sin släkts historia. Allt var som ett lån som skulle lämnas vidare till kommande släktled. Det var skamligt att föröda kapitalet. Var det därför Johan köpte Nynäs av sin bror Carl år 1910? Var det för att rädda familjenamnet Gripenstedt?

Det var Carl som fick ärva Nynäs efter mamma Eva 1887. Han hade en dröm om att göra allt bättre. Mycket bättre, och det blev dyrt. Han förnyade parken och byggde orangeri, ny ladugård och loge, anlade kalkugn, skaffade elverk, drog in el i stora huset och byggde badrum. Han byggde också bättre arbetarbo- städer.

Mer pengar rann ut än vad gården kunde ge i inkomst. Till sist gick det inte längre. Carl, hans fru och de tre barnen måste flytta däri- från. Brodern Johan köpte Nynäs.

Johan Gripenstedt var politiker precis som sin far. Han satt i riksdagen och var också en hög militär. Han och hans fru Ebba bodde i Stockholm på vintrarna. Övriga tiden delade de mellan Nynäs och huvdgården Bysta i Närke.

Johan dog 1918 och Ebba nio år senare. Nynäs övertogs av Alfred som var son till Carl och som alltså vuxit upp på gården. Även han bodde och arbetade i Stockholm, liksom efter- trädaren Johan Gripenstedt. Nynäs förblev sommarbostad till 1984 då Landstinget Sörm- land tillsammans med Statens Konstmuseer köpte huvudbyggnaden.

” De lekte med oss arbetarbarn. De hade var sin ponny som vi red på. När de flyttade, då grät kuskgubben Pettersson för han var så fäst vid barnen.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

Ovan: Carl Gripenstedt tillsammans med hustrun Syster Ottonie och dottern Ebba .

Till vänster: Carl Gripenstedt tillsammans med hustrun Syster Ottonie och en av sönerna.

Han kallades Nunne och blev bara 6 år. Han var Ebba och Johan Gripenstedts enda barn. Titeln friherrin- nan fick Ebba när hon gifte sig med Johan eftersom Gripenstedt är en friherrelik adelssläkt. Männen tituleras baron.

” Stora sorgedag. Kl. half fyra på morgonen dog det älskade barnet, omgifvet af sina i sorg förkrossade arma föräldrar, morföräldrar och mig själv hans gamla farmor som älskade den lille så högt att jag icke vet något offer jag ej skulle i detta ögonblick velat bringa – ja mitt eget hjerteblod om jag därigenom kunnat bevara föräldrarna från en sorg som så bittert kommer att beröra föräldrarnas lif och framtid.

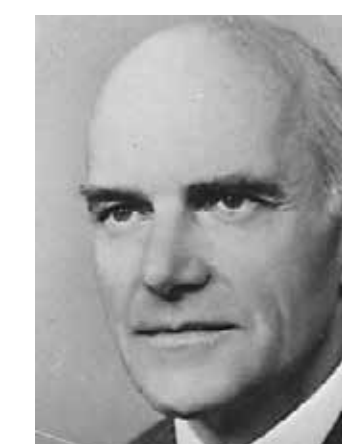
Eva Gripenstedt skriver i sin dagbok 22 maj 1883 då hennes sonson dött. Johans och Ebbas enda barn.

” Friherrinnan la aldrig av sig sin sorgdräkt. Hennes son, enda barnet, dog. Hennes man hade också dött. Hon hade en sorghatt med vit kant framtill och en slöja som var precis lika lång som klänningen.

Linnea Pettersson född 1909, uppvuxen på Nynäs där pappan var statdräng.

Johan Theodor Gripenstedt

Alfred Gripenstedt

” Det var en fasa att vara tvungen att möta baron. En gång var det en som hälsat på baron på morgonen och mötte honom igen. Baron undrade varför han inte hälsade. Jo, jag har hälsat en gång svarade han. Så blev den platsen indragen.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården under den tid 1910-1918 då Johan Gripenstedt var godsägarre..

” Kapten talade alltid om att det inte var något bra arv för han hade fått betala 180 000 i arvsskatt eftersom han inte var friherrinnans bröstarvinge.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

Mäster i orangeriet

Orangeriet kunde ha fått vilken trädgårdsmästare som helst att bli grön av avund. En av landets främsta arkitekter, Isak Gustaf Clason, hade ritat byggnaden och den var utrustad med den allra senaste tekniken för uppvärmning och ventilation.

Orangeriet invigdes 1907. Samma år invigdes ett av arkitekten Clasons mest kända byggnadsverk, Nordiska museet i Stockholm.

Trädgårdsmästare J A Lindmark bör ha varit nöjd. Han hade jobbat på Nynäs i ett tjugotal år, i det gamla växthuset som låg ungefär på samma plats. Nu var allt nytt, även terrasserna med murarna av handknackad sten.

Den höga mittendelen, rotundan, var specialbyggd för fyra höga lagerträd som ställdes ut sommartid. Sidodelarna var indelade i rum för olika temperaturer. Här växte vinrankor, persikoträd, fikon, blommor m.m.

På sydsidan låg bänkgården. Som mest fanns cirka 400 drivbänkar under glas där man odlade blommor och grönsaker. Och längst ner, där parkeringen är nu, växte sparris. Det mesta odlades för herrgårdsköket men överskottet såldes.

Växthus, orangerier, fanns på alla större gårdar. Exotiska frukter och blommor signalerade lyx och status, liksom byggnaden i sig.

De äldre orangerierna var byggda i tegel och glas. Konstruktionen med gjutjärn hade utvecklats i England vid mitten av 1800-talet. Den var elegant men dyr. Orangeriet vid Nynäs är ett av de sista som byggdes i Sverige på det här sättet. Kostnaden var 68 438 kronor, vilket i dagens penningvärde är drygt tre miljoner kronor.

texten fortsätter på nästa sida

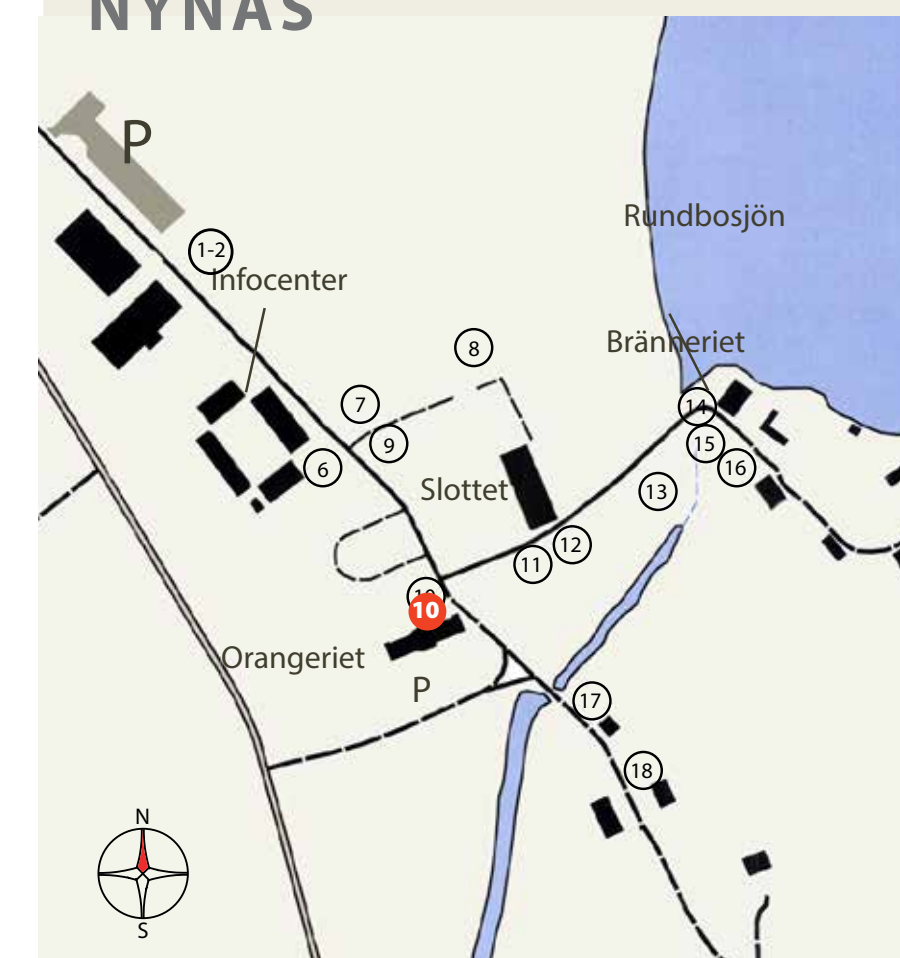

Överst: Parken med odlingarna utanför orangeriet, ett vykort från 1930-talet.

Ovan: 400 drivbänkar skulle vattnas, luftas, täckas... Vassmattorna tillverkades för hand av vass som man skar med lie på vintern. Foto troligen 1930-talet.

Till vänster: Terrasserna med sina murar av handknackad sten. Längst ner i bilden syns en liten bit av sparrislandet, foto 1930-talet.

NYNÄS

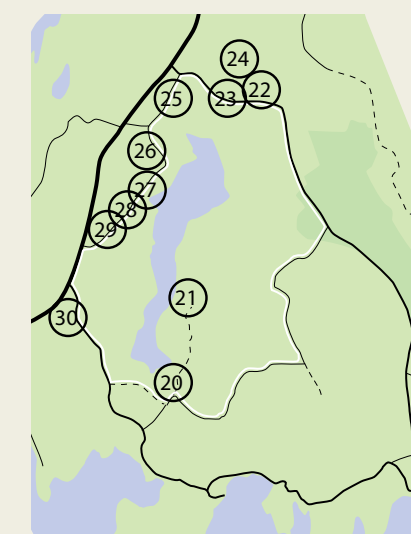

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

20 Skräddare, handelsman...
21 Drömmar om kalk.
22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
23 Arrendatorn på Litselby
24 Bo vid vatten
25 En krokig grusväg
26 Skogvaktaren
27 Ett sömrländskt torp
28 Jägaren i Grindstugan
29 Fröda, en gård som försvann
30 Barnmorska, skola, åldringsvård

**sömrlands
museum**

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömrlands Naturbruk

Mäster i orangeriet

texten börjar på andra sidan

” När persikorna började bli mogna fick vi inte gå in dit längre. Då låste trädgårdsmästaren.

I rotundan stod lagerträden som togs ut varje sommar och ställdes framför slottet. Det var ett fasligt besvär varje gång. Sommartid skulle man gå och plocka bort gula blad från lagrarna för att det skulle se snyggt ut. Det var ett jobb vi avskydde.

Nedanför terrasserna låg sparris-sängarna. Å, vilka sparrissängar. Sparrisen skickades till friherrinnan i Stockholm en gång i veckan, liksom andra tidiga grönsaker som rädisor och spenat.. Det packades i gröna lådor som mjölkbäraren tog med till tåget i Lästringe.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

” Fikonträdet gav mellan tre- och fyratusen fikon om året. De såldes på torget i Tystberga för mellan fem och tio öre styck, då i början av 1950-talet. Jag misstänkte att det var för billigt. Jag tog kontakt med NK i Stockholm och vi började sälja fikon till dem istället. För 25 öre styck. Efter några år fick vi 50 öre.

Folke Jacobzon född 1911, inspektör på Nynäs från 1950.

” Växthuset värmdes med vedeldad panna. På vintern fick den som hade vakten gå upp och elda första brasan klockan fyra på morron. Sista eldningen var tolv på kvällen.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

” Nedanför södra gaveln, mellan vägen och kanalen, låg skulhunn. Det var en cementserad fyrkant och där slängdes soporna från stora huset. Vi barn gick ju där och letade ibland förstås. Man kunde hitta persikor från växthuset och halvätna apelsiner och annat. Fast vi fick inte gå där för våra föräldrar. Har du nu varit vid skulhunn, sa mamma.

Linnea Pettersson född 1909, uppvuxen på Nynäs där pappan var statdräng.

” Vi gjorde vassmattor till täckning av drivbänkarna. Vassen skar vi nere vid Brevik. Vi hade två stänger med en lie mellan oss och så sprang vi på isen och skar. Mattorna stod vi sen och band på övervåningen i kvarnen, vattverket som det kallades. Det var väldigt kallt. Men roligt var det.

Nils Jonsson född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

Ovan: Att sköta orangeriet var arbetskrävande. Foto 1930-talet.

Överst till vänster: De stora lagerträden skulle flyttas ut på försommaren och in i orangeriet på hösten. Här med hjälp av gårdens första traktor. Foto från 1930-talet.

Under till vänster: Drivbänkarna måste sopas rena från tyngande snö.

Längst till vänster: Birger Pettersson var trädgårdsdräng på Nynäs i början av 1930-talet. Resten av sitt yrkesverksamma liv var han stadsträdgårdsmästare i Nyköping.

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Kammarjungfrun

Sigrid Arusell hade de två finaste titlarna man kunde ha som anställd hos en välbärgad familj. När hon först flyttade in hos familjen Gripenstedt titulerades hon kammarjungfru. Senare när friherrinnan dött blev hon husföreståndarinna, eller husmamsell som man skulle ha sagt tidigare.

Som kammarjungfru var hon fruns personliga tjänare. Som husföreståndarinna ansvarade hon för allt som rörde hus och hem invändigt.

En kammarjungfru skulle hjälpa till med kläder, frisy, hygien, korrespondens, ja allt som en dam ur de högre samhällsklasserna kunde behöva hjälp med. Allt det som var för privat för att anförtrös åt de övriga tjänarna. Kammarjungfrun skulle också kunna konversera och brodera och vara till sällskap.

Av en kammarjungfru krävdes alltså att hon hade både bildning och uppfostran. Oftast kom hon från en adlig eller borgerlig familj. Av någon anledning hade hon inte blivit gift. Pappan kunde ha gått i konkurs, hon hade saknat friare eller inte fått den hon hade velat ha. Hon måste försörja sig själv och kammarjungfru var ett av de få tänkbara jobben.

Hennes manlige motsvarighet var kammartjänaren eller betjänten. Båda arbetade nära herrskapet. Barnskötare och privatlärare var andra yrkesgrupper som inte heller deltog i hushållsarbetet.

Till vänster: Sigrid Arusell, 1920-talet.

Fotot till höger är taget vid jultid omkring 1920. Stående fr v husan Elsa, Valter Johansson, Anders Andersson, Hilda Pettersson. Sittande fr v köksan Märta, husan Valborg Andersson, kokerskan Tea, trädgårdsmästaren Robert Lexell och bakom honom kammarjungfrun Sigrid Arusell.

Det var Ebba Gripenstedt som anställde Sigrid Arusell. Den fasta adressen var Strandvägen i Stockholm men på somrarna var de oftast på Nynäs.

När Ebba dog 1927 fick Sigrid börja arbeta som husföreståndarinna hos den nye ägaren Alfred Gripenstedt. Han bodde större delen av året i Stockholm men hushållet på Nynäs måste vara igång och redo för hans besök.

I trettio år bodde Sigrid Arusell året om på Nynäs och skötte hushållet med hjälp av en tjänstestab som med åren blev allt mindre.

Till sist var de bara två, hon och kokerskan Helga Karlsson. Helga bodde hos sin syster och Sigrid Arusell blev den sista bofasta personen i stora huset. Hon hade sitt rum på södra gaveln, bortom köket. Hon slutade sin tjänst 1958, samma år hon fyllde 80 år.

texten fortsätter på nästa sida

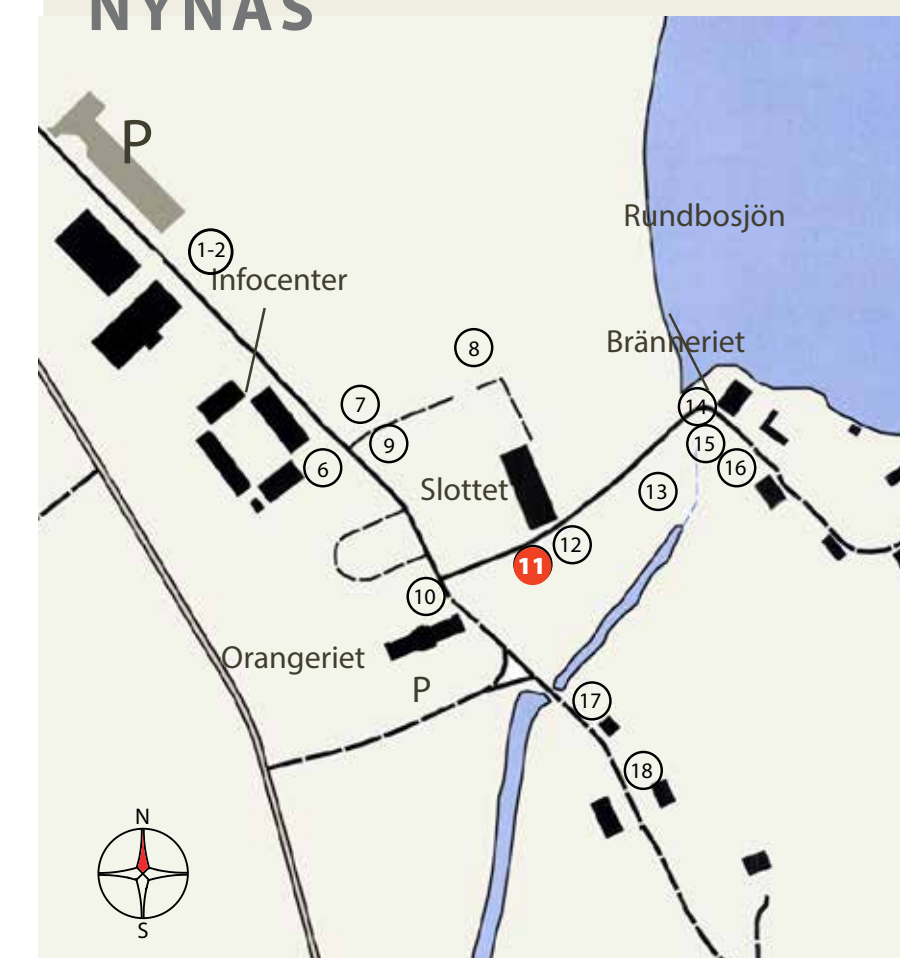
” Sigrid Arusell fick åka med friherrinnan när hon for utomlands och hon hade visst varit i Ryssland i fyra år innan hon kom till friherrinnan. Hos nån diplomat eller så. Hon kallades fröken.

Agnes Andersson född 1912, pappan statdräng på Nynäs, blev själv statarhustru/lantarbetarhustru på gården..

” När friherrinnan flyttade ut till Nynäs om sommaren så åkte hon och kammarjungfrun häst och vagn. De andra i personalen åkte tåg till Låstringe. Där hämtades de av Algots far, klädd i livré och med de vita hästarna.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

NYNÄS

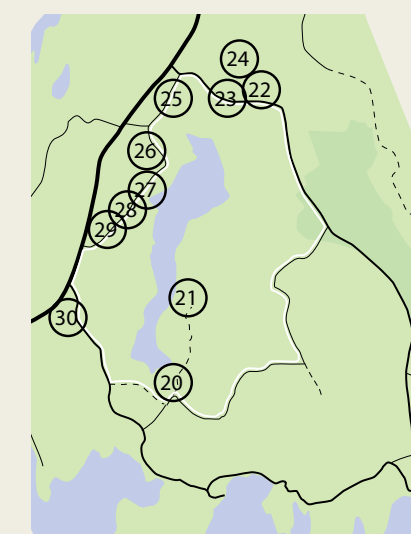

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sömmlands
museum**

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömmlands Naturbruk

Kammarjungfrun

texten börjar på andra sidan

” Att du är nöjd med dina pigor som du skrifver i ett föregående bref, verkligen lyckönskar jag till, ty det är ett svårt kapitel i hushållsbestyren. Min nuvarande amma som jag är mycket belåten med, blir jag troligen af med, ty hennes mor har dött, och fadern vill nu hafva hem henne.

Ur ett brev som Marie von Essen skrev till sin syster Eva Gripenstedt på Nynäs, år 1856.

” Måtte du blifva nöjd med din Schweiziska som du snart får åt barnen.

Ur ett brev som Marie von Essen skrev till sin syster Eva Gripenstedt på Nynäs, år 1861.

” Det har säkerligen icke undfallit dig, att Lovisa Sundström, som nu snart skall flytta, tidigare än först var ämnat togs från Nynäs hit upp till Stockholm, och troligtvis har du äfven gissat, att denna anordning stod i något sammanhang med den kärlekshändelse som höll på att utveckla sig mellan dig och henne, och som redan väckt en allmän, högst obehaglig uppmärksamhet. Jag klandrar i detta avseende, icke så mycket dig, som icke så långt mera hennes provocerande beteende.

Ur brev från Johan August Gripenstedt till 20-årige sonen August 1864.

Högra bilden: Stående från vänster Husan Elsa, trädgårdsmästaren Robert Lexell, kokerskan Tea, okänd chaufför, okänd dam och kammarjungfrun Sigrid Arusell.

Sittande från vänster: okänd, Märta Andersson, Eva Karlsson och ev. Eva i Skyttorp. Foto från 1920-talet, ur Bälinge hembygdsförenings arkiv.

Vänstra bilden: Barnjungfrun deltog inte heller i hushållsarbetet, foto 1930-talet.

Husmamsellen

I en tid utan kylar, frysar, dammsugare, varmvatten och centralvärme krävdes mycket muskelkraft för att sköta ett stort hushåll. Det kunde vara lika många anställda inne i herrgårdsbyggnaden som i jordbruket.

Husmamsellen, även kallad mamsellen, hade ansvaret för allt som hörde till hushållet. Man kan jämföra hennes arbete med inspektorens. Hon var arbetsledaren och skötte driften enligt husfruns önskemål. Om man jämför hushållet med ett större företag så kan man se mamsellen som VD och husfrun som styrelseordförande.

Mamsellen hade hand om nycklarna till kryddskåpet, vinkällaren och annat dyrbart som förråden av silver och linne. Hon hade fruns fulla förtroende. Närmast mamsellen fanns en eller flera husor som svarade för städning, putsning, dukning, eldning, servering med mera, enligt mamsellens önskemål. Jungfrur och pigor gjorde det praktiska grov arbetet.

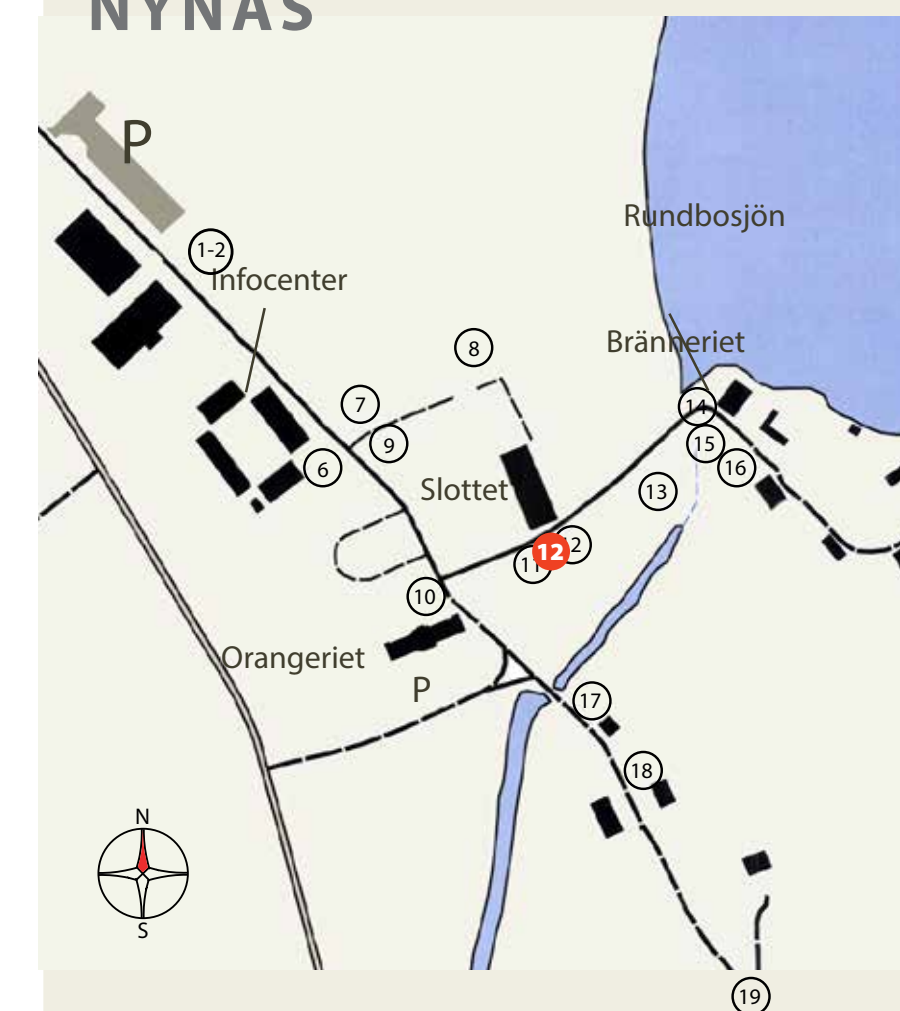
Köket var kokerskans eget revir. Till sin hjälp hade hon köksor och pigor.

texten fortsätter på nästa sida

” Hon har under sin tjänstetid hos mig utmärkt sig för mycket ordning, redbarhet och flit, samt med god omtanke vårdat allt vad som varit henne anförtrott. Hon är särdeles skicklig i matlagning, bakning, syltning och inläggande av grönsaker. Syr mycket bra, har varit stilla i sitt uppförande och kan med allt skäl rekommenderas.

ur ett betyg skrivet av Eva Gripenstedt 7 augusti 1886. Betyget gällde "hus Mamsell Fredrique Nyman".

NYNÄS

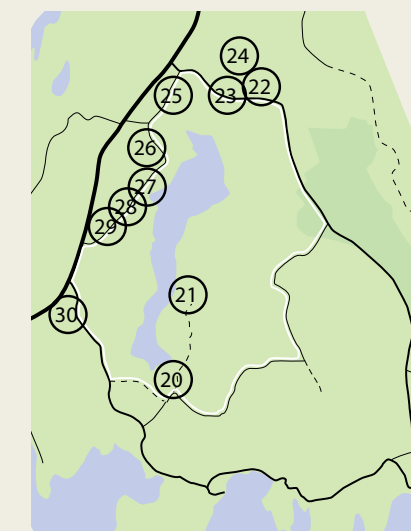

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till gravnen
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

Till vänster: Mamsellen ansvarade för linneskåpen. Här en duk med Ebba Gripenstedts monogram, krönt av en friherrelik krona.

Övre bilden: Det stora bordet i köket på Nynäs skurades med sand tills det var skinande vitt. Fr v Irma, Märta Andersson och Eva Karlsson.

Husmamsellen

texten börjar på andra sidan

Pigorna kom i regel från de anställdas eller arrendatorernas familjer. När döttrarna hade konfirmerats skulle de ut och jobba. Många blev pigor och en plats på herrgården var eftertraktad. Herrgårdstiden blev som en hushållsskola. När flickorna senare gifte sig och fick eget hushåll hade de med sig sina kunskaper.

Ibland räckte inte den fasta personalen till. Oftast var det fruar till gårdens arbetare som då fick kallas in för att hjälpa till med storstädning och tvätt.

Finns men inte synas, löd den oskrivna regeln. Herrskapet och tjänstefolket bodde i samma hus men levde i olika världar. Tjänstefolket skulle synas så lite som möjligt. På större herrgårdar finns vanligtvis två olika trappsystem mellan våningarna, den stora, breda trappan från huvudentrén och den smala spiraltrappan närmast köket. Den smala var tjänstefolkets trappa.

På Nynäs finns bara en trappa, den stora i mitten. Tjänstefolket fick hålla sig undan så gott det gick. Och de skulle använda köksingången. Att gå in genom stora entrén var otänkbart. Den vägen gick bara herrskapet, möjligen inspektoren.

Bottenvåningen var tjänstefolkets. Här åt, sov och arbetade de. Personalen hade en egen matsal. I slutet av 1800-talet fanns närmare tjugo anställda i huset, utöver herrskapsfamiljen.

Till vänster: Agnes Andersson har ofta hjälpt till med städning, tvätt och lite av varje. Fotot är från 1970-talet.

Den övre bilden visar galleriet på andra våningen omkring 1900.

” Hit kom också husan, kokerskan och någon piga. På Nynäs fanns redan en uppsättning tjänstefolk med husa, kokerska och pigor så de blev många.

Husföreståndarinnan var chef. Köksan fick göra det grova i köket som att skala potatis och plocka höns och sånt. Kokerskan lagade maten, hon stod bara vid spisen. Ja, jag vet knappt vad de gjorde. Det var en värld för sig.

Agnes Andersson född 1912, pappan statdräng på Nynäs, blev själv statarhustru/lantarbetarhustru på gården.

” Det var en matsal innanför köket och där satt de och åt, kökspersonalen och trädgårdsdrängarna. Det lagades inte samma till herrskapet som till personalen. Personalen fick lite enklare. Om det var kött fick de inte något fint kött.

Om man var uppe och städade eller så. Man fick inte synas. Var det så att han kom och skulle in och man var där uppe i något trapprum, då skulle man försvinna. Man fick gömma sig i nåt utrymme.

Agnes Andersson född 1912, pappan statdräng på Nynäs, blev själv statarhustru/lantarbetarhustru på gården..

” När de skulle ha storstädning så lejde de extra folk. Jag har jobbat här själv både med städning och med tvätt, och hjälpt till när de haft kalas också.

Det var storstädning höst och vår. Det tog en månad. Rummen skulle städas, även om de inte använts.

På våren var det ju skönt, för då tog vi bara ut innanfönstren och bar undan dem. På hösten, innan vi satte in dem igen, så måste vi tvätta dem. Vi tvättade ytterfönstrena också. Vi använde rödsprit.

Sängkläderna skulle piskas, alla stolar skulle ut på balkongen och borstas, och de som tålde det, skulle piskas. Och sen skulle det sopas överallt, i taken också. Kalkelugnsluckorna skulle putsas och kakelugnarna tvättas. Det eldades inte i alla rum, så det var inte så sotigt. Speglar och sånt där skulle också putsas. Ja, det var mycket. Det gick inte så fort.

Agnes Andersson född 1912, pappan statdräng på Nynäs, blev själv statarhustru/lantarbetarhustru på gården.

Mjölaren

Emil Engström gjorde en märklig karriär. Han skulle ta hand om säden men blev samtidigt ansvarig för både det rinnande vattnet och elektriciteten.

Han var mjölnare i Vagnhärad när han hörde att platsen vid Nynäs var ledig. Han fick den och året var 1907.

Hans arbetsplats var den stora kvarnbyggnaden som låg bara ett stenkast från stora huset, vid Rundbosjöns utlopp. Här fanns två par malstenar, en för mjöl och en för gröpe till djuren. Här fanns ett tröskverk och en liten grynkvärn. Mellanvåningen hade varit loge men just byggts om till sågverk. Här placerades också en havrekross för hästfoder och så småningom en huggmaskin för finhuggen ved.

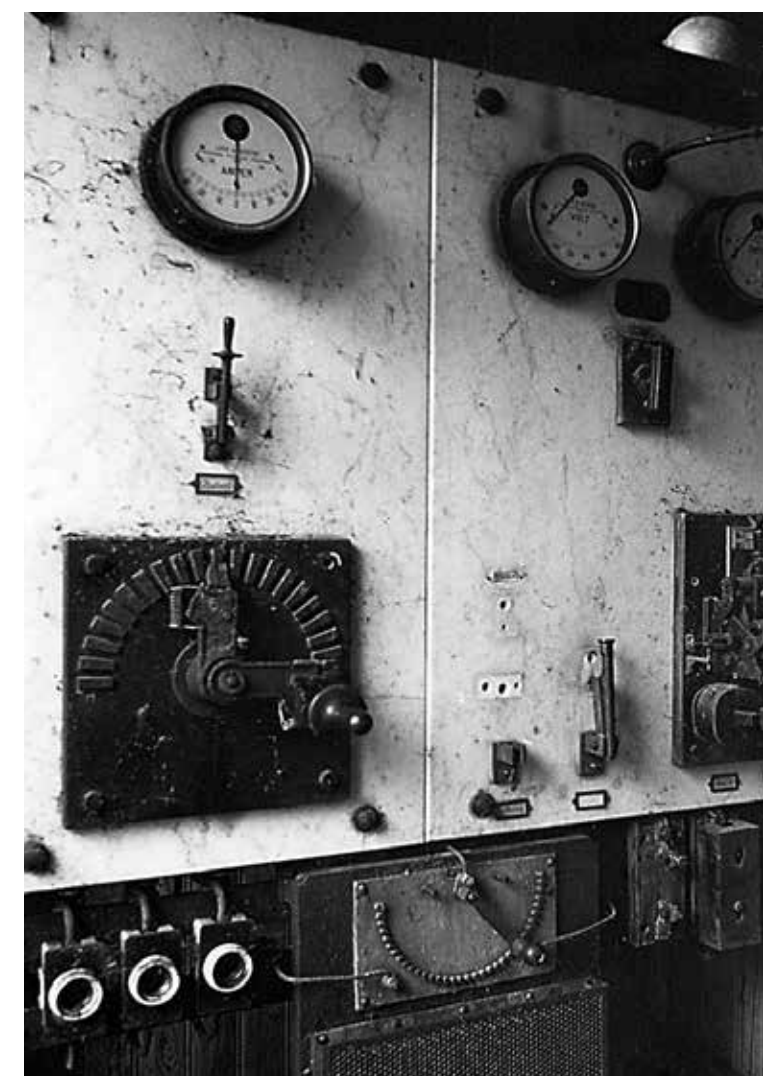
Men det mest märkvärdiga av allt var elektricitetsverket. En ny modern anläggning med stora batterier som försåg stora huset, ladugården, mejeriet, kvarnen och det gamla bränneriet "vita huset" med ljus.

” Mjölaren bodde i vita huset. Dit drogs det elektriskt för att han skulle kunna kontrollera ljuset. När lamporna lyste svagare så visste han att strömmen började ta slut. Då måste han gå och ladda. Han behövde inte sätta igång stora hjulet för att ladda. Det gick ändå. Att dra på frivattnet kallades det.

Gunnar Andersson född 1911, uppvuxen vid Nynäs, arbetade i lantbruket på gården fram till pensioneringen.

Elektriska lampor hade inte många på gården sett. Det var fortfarande nytt och märkvärdigt. På 1910-talet byggdes elnäten ut i städerna. Men på landsbygden gick det långsamt. Nynäs herrgård fick vänta till 1937 och arrendegårdarna ytterligare några år.

texten fortsätter på nästa sida

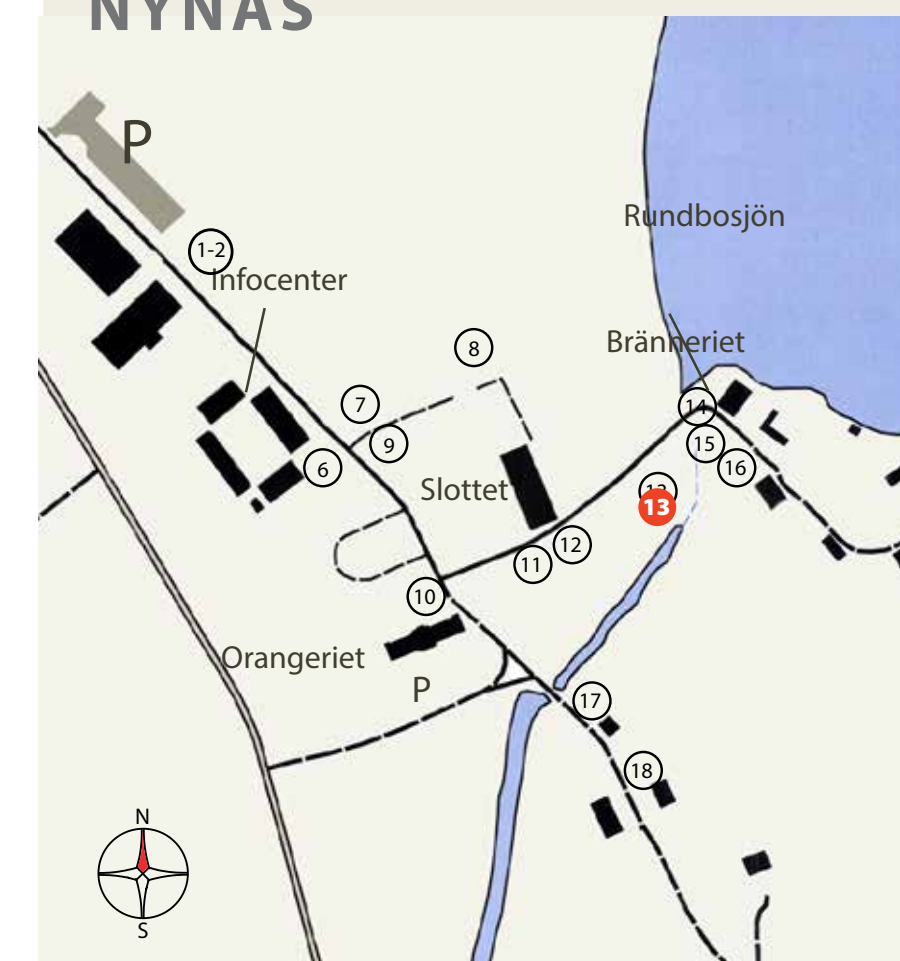
Stora bilden till vänster. Det väckte stor uppståndelse när mjölaren Emil Engström köpte sig en moped. Folk kom långväga ifrån för att titta, omkring 1925.

Bilden ovan visar elcentralen i kvarnen, eller vattverket som det kallades.

Kvarnen revs 1972, båda bilderna visar sydgaveln.

NYNÄS

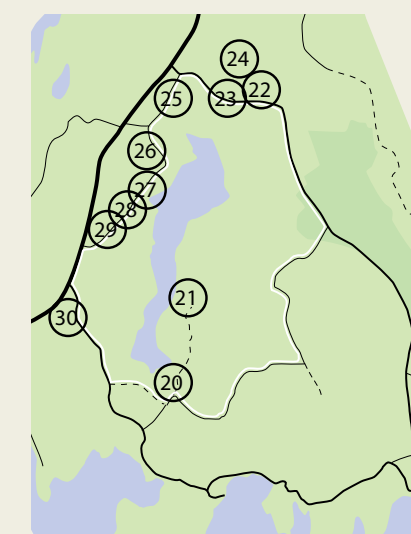

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19. Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Mjölaren

texten börjar på andra sidan

Under kvarnen fanns två vattenpumpar, så kallade vädurar. De förde upp vattnet till stora husets vind, till ett stort kar. Det hade samma funktion som behållaren i ett vattentorn. Installationen hade gjorts redan i slutet av 1850-talet och det var tack vare vädurarna som finansminister Gripenstedt kunde bygga sina fontäner "vattenkonsterna" i parken.

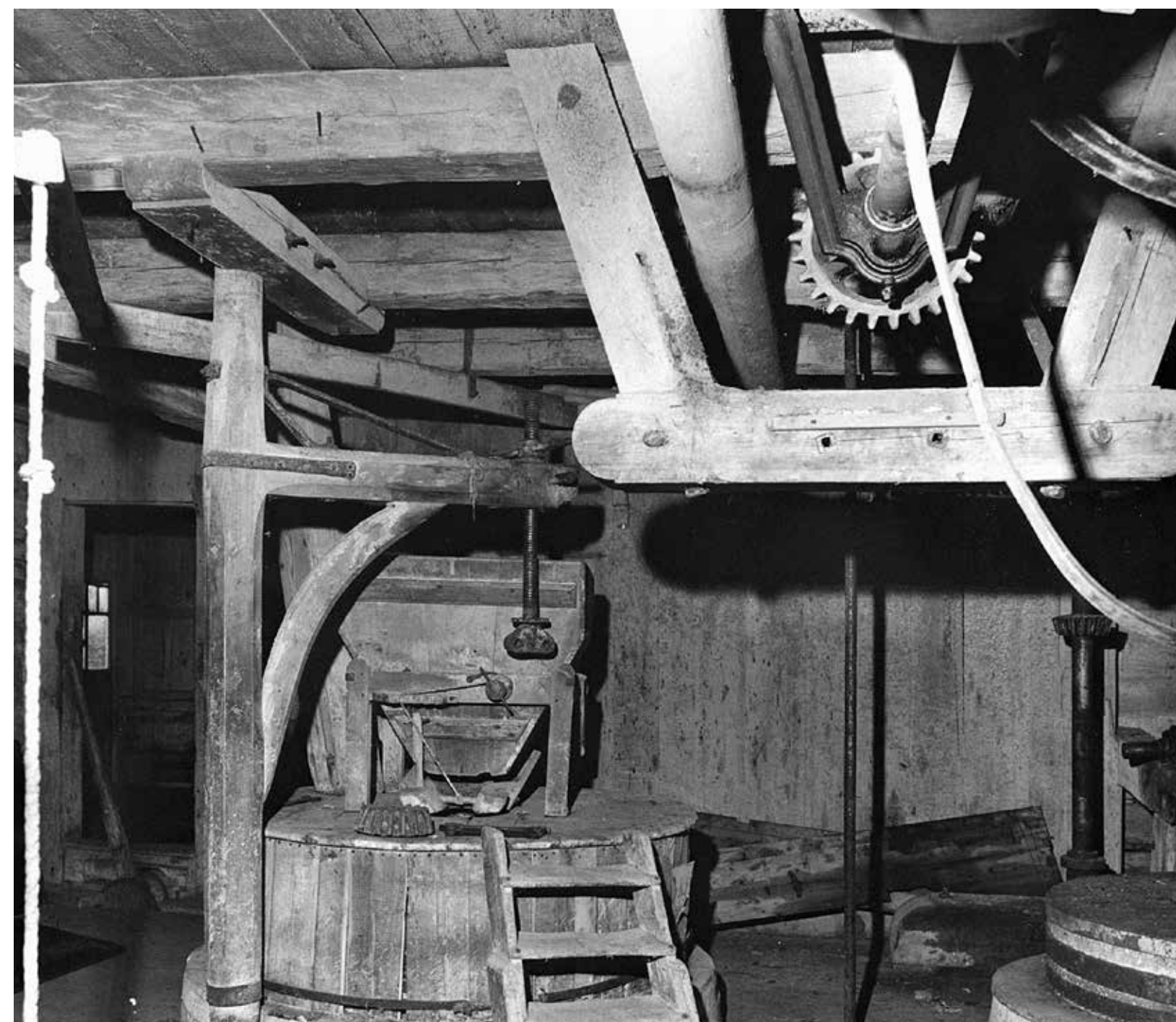
Det ingick i mjölnarens jobb att se till att det fanns vatten i karet. När den vita kulan syntes på taket skulle han stänga av vattenpumpen. Det var en tråkula som var monterad så att ju mer vatten det fanns i karet desto högre upp kom kulan. För säkerhets skull fanns också ett skvallerrör så att överflödigt vatten kunde rinna ut.

I kvarnens norra ände, den närmast sjön, fanns ett litet utrymme som en tid användes som likbod. Här låg de avlidna i väntan på vidare transport till kyrkan och begravningen. Kvarnvinden, med ingång i kvarnens södra ände, användes under några år av gårdens ungdomar som danslokal.

Kvarnar som drevs av vatten eller vind fanns vid alla gårdar. Det var stora mängder säd som skulle malas eftersom alla anställda hade mjöl, gryn och gröpe som en del av lönen.

Kvarnen och sågverket vid Nynäs herrgård användes främst för gårdens eget behov. Arrendatorerna i närheten kunde komma för att mala, mot ersättning. Utomstående fick annars åka till Karlfors kvarn som också ligger inom godsområdet. Mjölaren vid Karlfors arrenderade anläggningen och malde åt andra mot betalning.

Kvarnbyggnaden vid Nynäs revs 1972 efter att ha stått tom och tyst i tjugo år.

” Farfar gick in för sitt arbete. Det var mycket med smörjning och skötsel av batterierna. Det berättades att friherrinnan en dag kom till vattverket, som man sa, för att titta. Men farfar tog henne under armen och ledde ut henne och sa att friherrinnan får komma tillbaka en annan dag när jag har tid. För jag kan inte gå ifrån nu och jag kan inte ta på mitt samvete att någon är där utan tillsyn, inte ens friherrinnan.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, och barnbarn till mjölaren Emil Engström.

Längst till vänster: Mjölare Gustav Jonsson med ett barnbarn. Han efterträdde Emil Engström och när han gick i pension 1958 lades verksamheten ner.

Övre bilden visar gröpkvarnen där man malde djurfoder, i bildens högra del syns kvarnstenarna i mjölkvarnen.

Nedre bilderna är från vänster kvarnkammaren som var det rum som hölls varmt. Vinden användes som upplagsplats, bland annat för gamla vagnar.

**sörmlands
museum**
En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

historien i sömmland

Drängslugan
Rigle vaker
Sustkammaren
Svanungia Brygghus
ad Divan i 2de avdelning
igdynor stoppade med tagel
gräs och öfverdragne med
ndigt silke vaker, samt g
anfar nioomkring - 12 Rygg
stoppade med tagel och öfverdr
ort Sigg.
alade karmstolar stoppade
kråkfotgräs och öfverklädd
ort Sigg som Divan
Pirskä med förgyllda beslag
grönspräcklig karmorshif
el med förgylld ram i 2^{de}
nar med dygnier i hvarora a
ord, klädd med fronte klädd
erhantigt fanerat Ahlborn
d harte spadek
min stuebord med gråmålade
r kopelats af skinn
gråmålade spiselstjarn
gardiner i felför af hvita
läuft med soffor i smän
gardiner af gul och blå
af med snörer och hälsare a
sterhälsare af järn -
bord af ek
alad nattstol med järn

Brännvin, slakt och lust

Vita huset har det alltid kallats. Läget var noga valt, mellan sjön och kvarnplatsen. Det var alltså nära till både rågen och vattnet, de två viktigaste råvarorna i brännvinet.

När bränneriet byggdes 1801 fick vem som helst göra brännvin igen efter många års förbud och begränsningar. Små brännerier fanns överallt, i byar, i städer och på större gårdar.

Konsumtionen ökade stadigt. På 1820-talet drack svenskarna brännvin som aldrig förr. Nykterhetsrörelsen tog form. Högre skatter och restriktioner innebar att från 1855 blev bara de större anläggningarna kvar.

På Nynäs gjorde man brännvin av råg som var det sädeslag som odlades mest vid den här tiden. Det var inga små mängder som tillverkades, år 1817 var resultatet 4 200 liter.

1 gråmålad divan i två avdelningar med 2 längdynor stoppade med tagel och kråkfotgräs, klädda med blå- och rödrandigt linnetyg och gula silkesfransar nertill. Och 12 rygg- och sittdynor stoppade med tagel och klädda med samma tyg som divanen.

6 gråmålade karmstolar med samma stoppning och klädsel som divanen.

1 Fanerad byrå med förgyllda beslag och grönspräcklig marmorskiva.

1 stor spegel med förgylld ram.

2 ljusarmar med 2 pipor på varje i brons.

1 spelbord klätt med grönt kläde.

1 litet fyrkantigt fanerat albord med svart vaxduk.

1 tébord.

1 liten gråmålad spiselskärm.

3 fönstergardiner av vitrandig lärft med tofsar.

3 rullgardiner, randiga i blått och gult.

2 fönsterhållare av järn.

1 skrivbord av ek.

1 gråmlad nattstol med järnbäcken.

Ur en inventarieförteckning 1814.
Texten är något förenklad.

Gårdsbrännerierna gav en möjlighet för herrgårdarna att utjämna skillnaderna mellan goda och dåliga skördeår. Ett gott skördeår var det en säkrare investering att göra brännvin av rågen än att spara den med risk för att den förstördes av mögel och råttor.

Vid gårdar och bruk kunde de anställda få brännvin som en del av lönen, ungefär som säd och ärter. Såvitt man kan se i arkivhandlingarna har det inte förekommit vid Nynäs. Bränneriet lades ner 1854.

På övervåningen låg något som kallades lustkammaren. Enligt en inventarieförteckning från 1814 fanns där ett möblemang med stolar och en dubbel divan som antagligen stod ungefär som en vinkelsoffa. Här fanns också spelbord, tébord, skrivbord, byrå och en ”gråmålad nattstol med järnbäcken”, alltså en elegantare form av potta.

Var övervåningen ett ställe dit man drog sig tillbaka för spel och mer intim samvaro än vad som var passande i de stora salongerna i huvudbyggnaden? Tre rullgardiner och antalet möbler talar för att lustkammaren inte var bara ett rum utan flera.

Vid den tiden ägdes Nynäs av Carl Göran Bonde som var morfar till Eva Gripenstedt. Hur länge lustkammaren fanns kvar vet vi inte men den tycks inte ha funnits kvar på Gripenstedts tid.

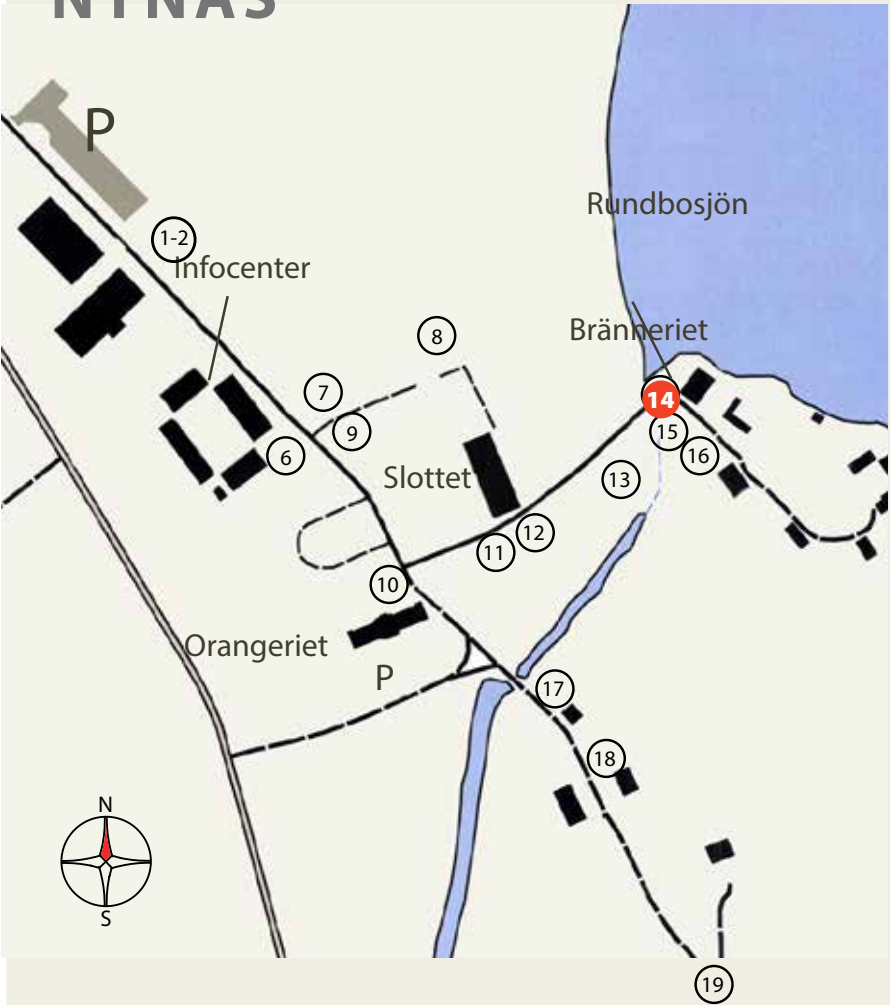
Efter bränneritiden användes bottenvåningen till slaktbod, tvättstuga, bagarstuga och verkstad. På övervåningen fanns arbetarebostäder, liksom på vindsvåningen där det fanns rum för ogifta drängar.

Från 2008 är hela huset vandrarhem.

Tvätt dag vid Stångby i Tystberga i slutet av 1920-talet. Från vänster Lisa Sandberg och Pia Robertsson. Flickan heter Ingegerd Johansson.

NYNÄS

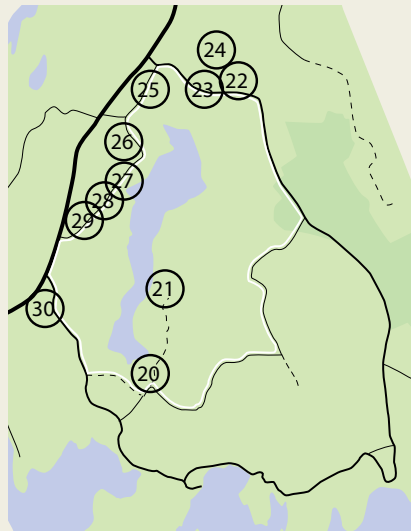

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

20 Skräddare, handelsman...
21 Drömmar om kalk.
22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
23 Arrendatorn på Litselby
24 Bo vid vatten
25 En krokig grusväg
26 Skogvaktaren
27 Ett sörmländskt torp
28 Jägaren i Grindstugan
29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

sörmlands
museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Arbetarna i "stan"

tema godset och människorna

Agnes var 12 år när hon kom till Nynäs för första gången. Året var 1924 och hennes pappa Alfred Gustavsson hade fått jobb som ladugårdskarl. Mamma Jenny var sömmerska. Hon hade en egen symaskin och sydde åt folk i trakten. Ibland fick hon rycka in som mjölkerska, men bara i reserv.

Agnes gifte sig så småningom med Gunnar Andersson som var uppvuxen vid Nynäs och som efter några års arbete på andra ställen kom tillbaka och blev kördräng 1937.

De var så kallade statare. I lön hade de bostad, ved, örter, mjöl, mjölk, potatis och trädgårdsland. Plus en mindre summa i kontanter.

Det var så man avlönades i det gamla bondesamhället, i varor och tjänster, oavsett vad man hade för arbete. Alla hade stat, även inspektoren som var godsägarens närmaste man. Förutom mat och husrum kunde även skor, kläder, garn och andra förnödenheter ingå i lönen.

Det är bara lantbruksarbetarna som har kommit att kallas statare. De som jobbade i ladugård, stall och stia, som plöjde, sådde och skördade, kort sagt de som skötte gårdens jordbruk. De var helårsanställda och de var i allmänhet gifta.

Till vänster: Agnes och Gunnar Andersson på 1950-talet. De flyttade in i det ombyggda f d mejeriet 1937.

Till höger: Agnes och hennes bror Gustav Gustavsson. Kläderna hade mamma Jenny sytt av tyg som farmor hade vävt. Blåa ränder till Gustav och röda ränder till Agnes. Foto 1918.

Fruarna mjölkade. Att frun kunde arbeta var ofta en förutsättning för att mannen skulle anställas. Hennes jobb ingick i kontraktet men hon fick i regel betalt för sitt arbete.

Statarna var den sista yrkesgruppen som avlönades på det här viset. In på 1900-talet ansågs löneformen ovärdig och odemokratisk. Författaren Ivar Lo Johansson engagerade sig i frågan och hans skildringar av statare som levde i misär och som flyttade varje höst har kommit att präglade bilden av en hel yrkesgrupp.

Böckerna gav upphov till en häftig politisk diskussion och från och med 1945 förbjöds statsystemet. Statarna kallades därefter lantarbeteare och fick sin lön enbart i pengar.

texten fortsätter på nästa sida

År 1910 hade kördrängen Oskar Andersson förutom bostad och ved: 100 kg vete, 80 kg örter, 700 kg råg och 200 kg korn om året. Han hade tydligen egen ko för han fick kofoder istället för mjölk som annars ingick i lönen. De skulle annars ha fått 3 l sötmjölk och 2-3 l skummjölk per dag. Kontant fick de 195 kronor om året.

Samma år fick inspektör Malmgren också bostad, ved och mat. Men han fick mer av allt, särskilt av den kontanta delen. Han hade 1200 kr om året. Rättaren hade 300 kr och skogvaktaren 400 kr.

100 kr år 1910 motsvarar cirka 4 500 kronor.

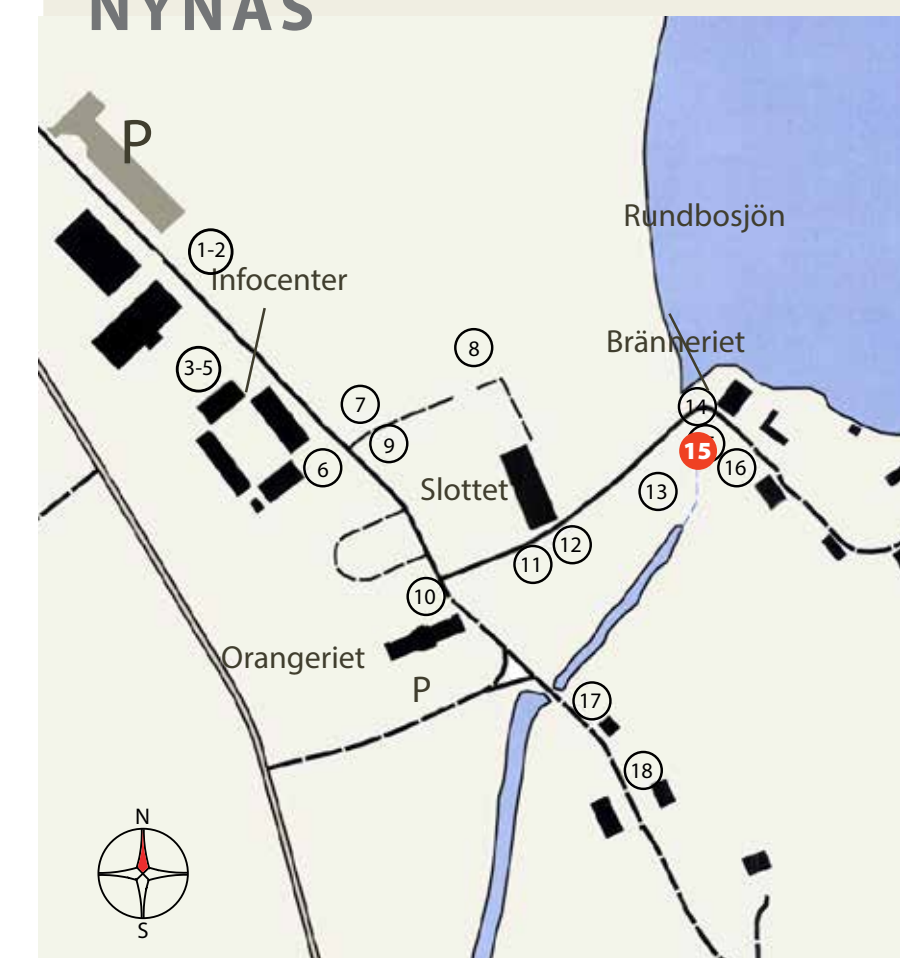
Arbetstiderna varierade med årstiden. År 1916 arbetade man 7 timmar per dag veckorna runt nyår och 10,5 tim per dag under sommarmånaderna. Medelarbetsstunden var 9 timmar och 20 min per dag. Arbetsveckan hade, som alla andra arbetsplatser, sex dagar.

” Det finns ingen jag är så arg på som Ivar Lo Johansson. Jag var stolt över min uppväxt ända tills hans böcker kom. Då skämdes jag och ville inte säga att min pappa var statare.

Vi hade det bra. Vi hade mat, bostad och ved. Vi hade land att odla i och vi hade gris. Och vi var välklädda. Nynäs var bra. Fast vid en av granngårdarna var det annat. Där flyttade de varje år.

Linnea Pettersson född 1909, uppvuxen på Nynäs där pappan var statdräng.

NYNÄS

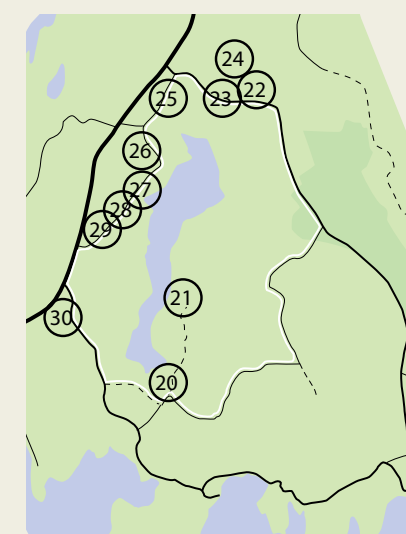

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och böner	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömrländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

sömrlands museum

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömrlands Naturbruk

Arbetarna i "stan"

texten börjar på andra sidan

De äldsta arbetarbostäderna på Nynäs är husen i "stan", en förkortning av staten. I de fem husen bodde tio familjer i lägenheter om rum och kök eller rum med spis. Hit hörde också ett antal uthus som vedbod, hönshus, svinstia, jordkällare och utedass.

Arbetarbostäder fanns också i det gamla bränneriet och i några av de före detta arrendegårdarna.

Runt sekelskiftet 1900-talet byggdes modernare bostäder med rymliga kök, Kojens och Björknäset (bortanför mejeriet) och Kotorp (mitt emot ladugården). Den gamla mejeribostaden byggdes om.

Till vänster: Margot Andersson och Carl-Lennart Andersson, foto 1940.

Ovan: Jan-Erik Johansson på besök hos mormor i Kojens, foto 1950-talet.

Nedan: Agnes och Gunnar Anderssons första egna hem 1935, i vindskammaren som tillhörde hennes föräldrars bostad i Kojens ovanför mejeriet.

”Frukt kunde vi köpa av trädgårdsmästaren. Men sen hade man ju sina småland, kryddland och potatisland och där kunde man odla lite rotsaker, så de var nog självförsörjande.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

”De trivdes vid Nynäs. Det gjorde mycket åt att de fick fiska. När iden gick upp om våarna, då håvade de upp den. Varje familj hade en håv med långt skaft. Och mellan smebron och kvarnen, där tog de fisken.

Fritz Olsson, född 1902, uppvuxen på Nynäs, var trädgårdsdräng på 1920-talet.

”Jag minns att pappa alltid var så trött om kvällarna. Han gick ju upp så tidigt varje morgon. Det sista han gjorde på kvällen, var att sätta sig och spänta stickor för att ha till att tända med i spisen på morron. Halv åtta skulle han i säng. Då var han trött. Nu tittar du åt sängen brukade mamma säga till honom.

Tre halvfyra varje morgon gick han upp. Han kokade kaffe och gav sig sen iväg till lagårn. Mamma gick lite senare. Hon skulle börja mjölka klockan fem. Det var fyra tanter som mjölkade åt gången, varannan vecka.

När de var klara med mjölkningen fick de ge sig iväg hem och göra frukost, för då kom karlarna hem. Oftast var det havregrynsgröt. Så snart pappa ätit gav han sig iväg igen, kanske gav han grisen mat först.

Som trädgårdsdräng 1917 hade jag tre liter sötmjolk om dan. Mamma och pappa hade tre liter var och pappa hade dessutom tre liter skummjolk. Vi hade separator och mamma och pappa gjorde smör som vi sålde. Vi hade höns och svin. Man fick ha ko men ingen hade det då.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

Till vänster: Gunnar Andersson kör så kallade bakar som blev ved till de anställda. På lasset sitter Jan-Erik Johansson, foto 1950-talet.

**sörmlands
museum**
En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Från vaggan till graven

Oskar och Lovisa Andersson bodde hela sina vuxna liv på Nynäs. De flyttade hit på 1870-talet. Han körde hästar och hon mjölkade kor. Och de fick tio barn. De bodde i ett av husen i "stan" och där blev de kvar på sin ålderdom. Oskar fick då ett lättare arbete som "vegubbe".

Oskar och Lovisa hade kunnat bo kvar även om han inte hade arbetat. Det ingick i gårdens ansvar att se till att de anställda hade mat och husrum och en dräglig tillvaro även sedan de slutat arbeta. Så var det vid alla större gårdar och bruk. De gamla kallades gratialister.

Det här var en tid då ord som pensionsförsäkringar, socialförsäkringar och trygghetsavtal inte existerade. Istället var det arbetsgivaren som hade det ansvaret, mer eller mindre frivilligt. Alternativen var socknens fattigstuga eller luffarlivet. Den första folkpensionen kom 1914 men var för liten för att leva på.

Att ta hand som sina anställda var en del av det patriarkala synsättet. Godsägaren kunde bestämma och ställa krav men skulle också visa omsorg. Den goda sidan kan stå för en chef som tar ansvar för de anställda, deras arbete, hälsa och ålderdom. Den dåliga sidan kan stå för utnyttjande och utsugning.

Godsägaren hade makten. En enda persons inställning och humör kunde avgöra ifall det var en bra eller dålig gård att arbeta på.

På Nynäs bodde de gamla kvar. De hade gratis bostad, ved, en mindre stat och en liten summa pengar. I vissa fall kunde de få hjälp med läkarvård och sjuktransporter.

Till vänster: Kafferep med fr v Anna Engren, Karin Pettersson och Valborg Karlsson, foto 1950-talet.

Lovisa och Oskar Andersson Oskar körde hästar och Lovisa mjölkade. De kom till Nynäs på 1870-talet och stannade livet ut. .

När jag kom till Nynäs 1950 så var bara en av familjerna i "stan" i tjänst, så att säga. Det var plats för tio familjer men de övriga var gratialiser, de hade slutat jobba och bodde där med fri bostad och gratis ved.

Folke Jacobzon fdd 1911, inspektor på Nynäs från 1950.

När skörden var bärgad hölls en stor fest för arbetarna och deras fruar. Efter jul brukade de slakta en ko åt de anställda. När friherrinnan dog fick personalen ärva pengar efter henne, en summa som räknades ut efter hur många år man varit anställd.

Gunnar Engström född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

Mamma och pappa bodde kvar tills de dog. De bodde i brännerihuset och uppe i stan. De hade ju en liten stat fast inte lika mycket som när de jobbade. De dog båda i mitten på 50-talet.

Fritz Olsson, född 1902, uppvuxen på Nynäs, pappa var lagårdskarl, mamma mjölkade.

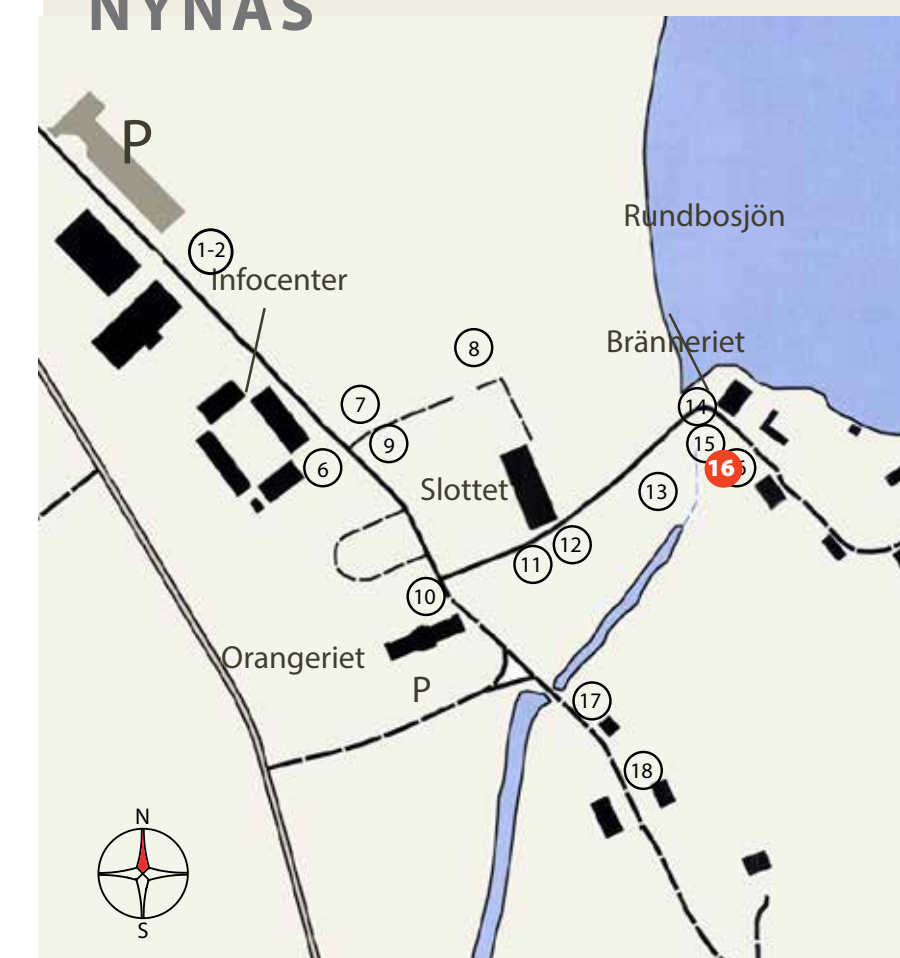
När de började på att bli lite äldre gubbarna och skulle ha lite lindrigare så fick de ta såna arbeten, de fick gå i stallet och sköta hästarna, en av dem körde mjölken till Tystberga. De fick stat men vartefter de blev äldre så blev det mindre med pengar, det var lite innan med, alltjämt.

Gunnar Andersson född 1911, uppvuxen vid Nynäs, arbetade i lantbruket på gården fram till pensioneringen.

Ovan: Jenny Gustavsson bodde kvar i "stan" tills hon var 96 år, foto 1960-talet.

NYNÄS

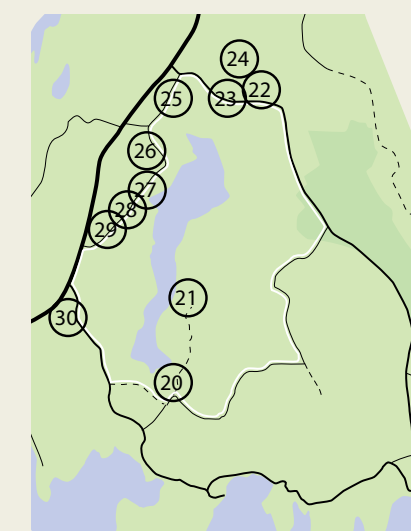

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömrländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

sömrlands
museum

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömrlands Naturbruk

Från vaggan till graven

texten börjar på andra sidan

” Alla barn skulle vara med och arbeta på sommaren, gå och gallra rovor och vara med i skörden. Vi fick en krona om dagen. Jag var också med och band säd. Vi var sex pojkar. När vi kom till en ny bit så var vi noga med att dela upp den i lika delar.

Man hade ju ingenstans att gå som ung. På kvällen blev det en sväng neråt lagårn och orangeriet. Träffade man inte på någon, så gick man hem igen. Vi var ungefär tio pojkar i samma ålder, inte så många flickor.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

” Baron gav extra julpengar, utanför lönen. Far fick fem kronor. Det var mycket pengar då. Det räckte till prenumeration på Södermanlands Nyheter. Mamma fick två kronor, som de andra mjölkerskorna. Baron bodde ju i Stockholm och det var så dant innan de fick tacka. Folk var ju lite mer underdåniga då.

När jag var ung dansade vi i kvarnen på övervåningen, de var så kallade vattendanser, alltså de hade ingen sprit. Man kunde också dansa på logarna, innan den nya säden togs in. Men det dammade ju så förskräckligt. Man blev alldeles vit! Det var ju många ungdomar i trakten då. Nu är det öde.

Fritz Olsson, född 1902, uppvuxen på Nynäs, pappan var lagårdskarl, mamman mjölkade.

Till vänster: Några av gårdens barn på 1950-talet.

Ovan: Några av "stans" invånare samlade vid kvarnbacken. Fr v Filip Tolander, John Åndberg, Einar Andersson, Carl Eriksson med barnbarn, Gustav Jonsson, Elvira Jonsson och Ida Tolander. Taket på kvarnen skymtar i vänsterkanten, foto slutet av 1930-talet.

Överst: Insmorda med raklödder och med rakknivarna i högsta hugg. Nils Jonson och Bertil Andersson var trädgårdsdrängar och bodde i vindskammaren i "vita huset" på 1930-talet.

Luciafirande hos familjen Tolander i slutet av 1920-talet. Linnea Tolander är lucia, t v om henne står Karin Gustavsson och t h Ann-Marie Karlsson. Nedre raden fr v: okänd, Gustav och Vera.

” Tänk om bergknallarna där uppe i stan kunde berätta. Allt de sett och hört. På somrarna när arbetsdan var slut så gick man ofta ut och satte sig. Jag var ju liten då, men jag minns hur de pratade och skrattade och berättade historier.

Gunhild Eriksson, född 1919, statarbarn på Nynäs. Morfar var mjölnare.

Smed, snickare...

Han var tveksam men arbetsförmedlaren tyckte att han borde åka och titta. Ingemar Petterson åkte, och fick jobbet som smed på Nynäs. Han började på hösten 1947 och blev kvar i 37 år.

Ingemars arbetsplats var stenhuset alldeles nedanför bron. Byggåret 1787 står prydligt på fasaden. Här hade han ässjan och alla de andra verktygen som smeder alltid använt.

Smeden var en nödvändig person i en tid när det mesta tillverkades hemma. Alla större gårdar hade egen smedja och egen smed. Redskap, vagnar, verktyg, ja det var mycket som skulle tillverkas och lagas. De industritillverkade varorna ersatte visserligen de handgjorda allt mer under 1900-talet. Men smeden behövdes ändå för alla reparationer.

Smeden var bara en av de yrkesmän med specialistkunskaper som fanns på en herrgård, förutom lantbruksarbetarna. Där fanns till

exempel snickare, trädgårdsmästare, mjölnare, mejerska, fiskare, jägare och skogvaktare.

De bodde i något av gårdens hus och lönen bestod av bostad, ved, säd, mjölk och andra varor samt en summa i kontanter. Alltså samma villkor som lantbruksarbetarna, statarna, hade fram till 1945.

Många av de här specialisterna hade högre lön än lantbruksarbetarna och de arbetade mer självständigt.

Alla var inte anställda fullt ut. Istället kunde de arbeta mer som egna företagare. De hyrde sitt hus och sin arbetsplats av herrgården och betalade med en viss mängd varor, t ex fisk eller mjöl eller grönsaker. Resten fick de sälja till andra.

Vid Nynäs blev fiskaren och trädgårdsmästaren egna företagare ett stycke in på 1900-talet. De övriga var anställda.

” Första dagen kom rättaren med en hel skottkärra full av järnbitar som jag skulle tillverka traktorkedjor av. De hade inte haft någon egen smed vid Nynäs på flera år.

Egentligen var jag inte smed utan reparatör. Lite hade jag hållit på och svetsat tidigare men att smida var ju något annat. Jag skickade efter en kurs genom Brevskolan och det gick bra.

Jag skulle göra stockkedjor, reparera lantbruksredskap, källkar och vagnar och järnsko vagnarnas hjul och reparera traktorer.

Då jag kom dit hade man ju järnhjul på traktorerna på vintern och gummi-hjul på sommaren. Samma år som jag kom dit kom den första gummi-hjuls-vagnen och allteftersom byggde jag om vagnar och bytte till gummi-hjul.

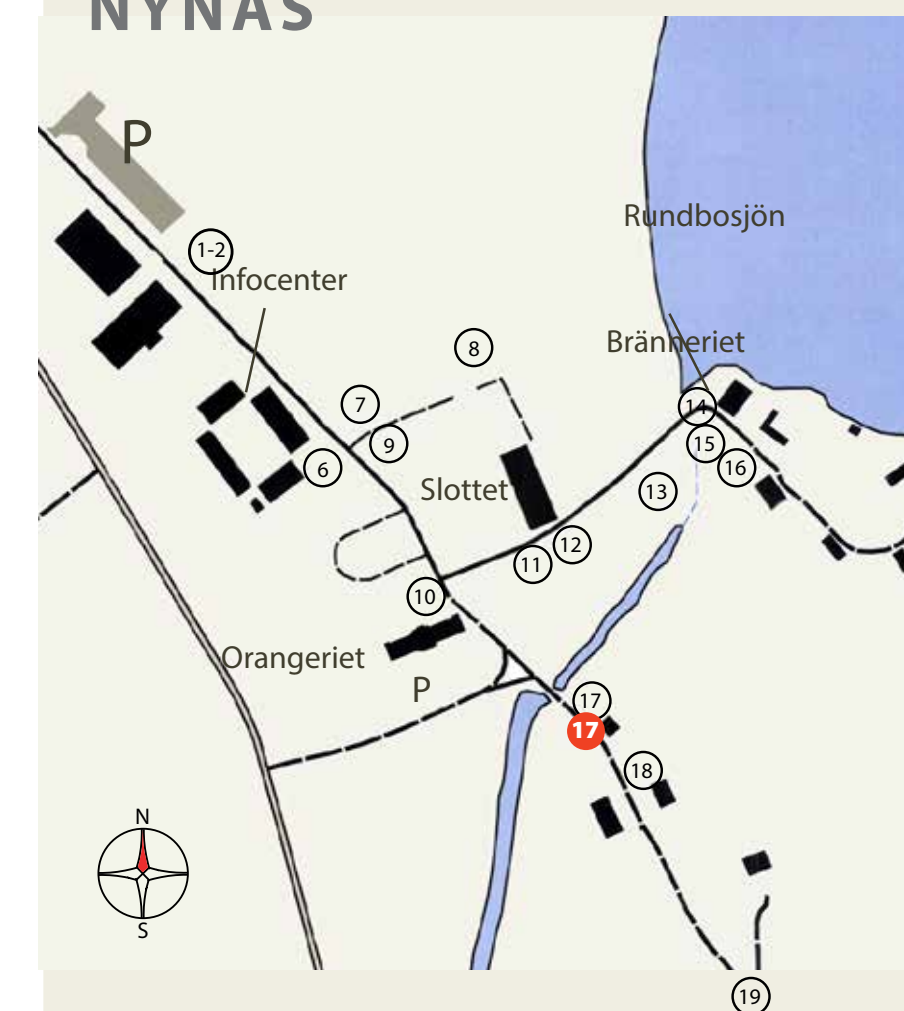
Så skulle jag sköta ledningarna till mjölkmaskin. Mindre husreparationer fick jag klara själv men var det något större så kallade de på en byggmästare. Någon snickare fanns inte vid gården då.

Ingemar Pettersson, född 1916, gårdssmed vid Nynäs från 1947.

Längst till vänster: Ingemar Pettersson, 1971.

Ingemar Petterssons arbetsplats smedjan, fotograferad på 1940-talet.

NYNÄS

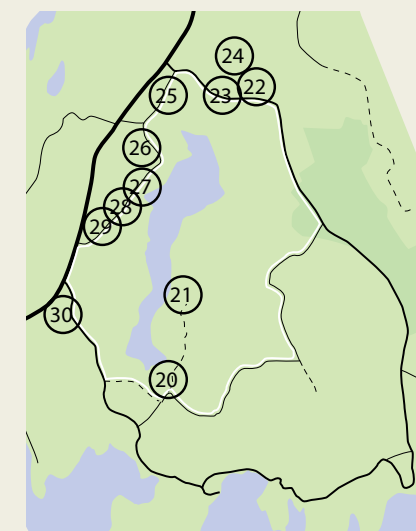

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sömmlands
museum**

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömmlands Naturbruk

Mejerska, mjölkerskor

Amanda Johansson var mejerska vid Nynäs på 1880-talet. När hon gifte sig med skräddaren vid Draget så efterträddes hon av Hilda Larsson.

Att det skulle vara en kvinna var självklart. Mjölka, kärna smör och ysta ost var av tradition kvinnogöra på alla gårdar små som stora. Först när mjölkmaskinerna kom, blev mjölkning en manlig syssla.

Den här könsuppdelningen gällde också arbetsledningen. Mejeriet var ofta godsägarinnans ansvar, liksom hönsbush och trädgård.

Herrgårdsmejerier blev allt vanligare under senare delen av 1800-talet. Den svenska spannmålen hade fått svårt att klara konkurrensen från den billiga amerikanska och allt fler gårdar satsade istället på mjölkkor. Att göra ost och smör har alltid varit bondens sätt att spara mjölk.

Restprodukterna, skummjolk och vassle, var utmärkt grismat. Så förutom mejerier byggdes även svinhus vid herrgårdarna.

Mejeriet vid Nynäs, det röda huset bortom smedjan och rökkuren, är byggt i slutet av 1870-talet. Här hade mejerskan också sin bostad, på bottenvåningen, intill ostrummet. Svinhuset låg tvärs över vägen.

Till vänster: Mjölken hälldes i stora flaskor av metall för transport till mejeriet.

Mjölksseparatorn, som syns i bildens vänstra del, var en fantastisk uppfinning. Man kunde hålla mjölken i en bunke, veva runt den och ut kom grädden i en pip och skummjölken i en annan. Rena trolleriet för den som fått vänta på att grädden skulle flyta upp av sig själv. Det var svensken Gustaf de Leval som 1878 konstruerade mjölksseparatorn som skulle förändra mjölkhanteringen över hela världen. Bilden är från Högsjö säteri runt sekelskiftet 1900.

Mjölken togs emot och kylde i en bassäng, i en numera riven utbyggnad. Nära intill låg isdösen, en stor hög med is, nödvändig för att kunna kyla mjölken.

Gårdarnas mejerier kunde i allmänhet ta emot mer mjölk än vad de egna korna kunde leverera. Därför uppmanades arrendatorerna att betala sin arrendeavgift i mjölk. Särskilda mjölkkontrakt upprättades.

Arrendatorn fick lova att inte utfodra korna med rovor, potatis, vicker, ärtor eller bönor. Och han måste transportera mjölken i "fjäder-vagn" efter hästen eller oxen. Man ville inte riskera att grädden skulle vara ihopklumpad redan vid framkomsten.

Från Nynäs mejeri kördes ost och smör två gånger i veckan till Gnesta och tåget mot Stockholm. 1914 var kustbanan invigd och Lärstringe station blev närmast. Vid samma tid lades mejeriet ner. Mjölken levererades istället färsk, till tåget i Lärstringe och till mejeriet i Tystberga, senare till Nyköping.

texten fortsätter på nästa sida

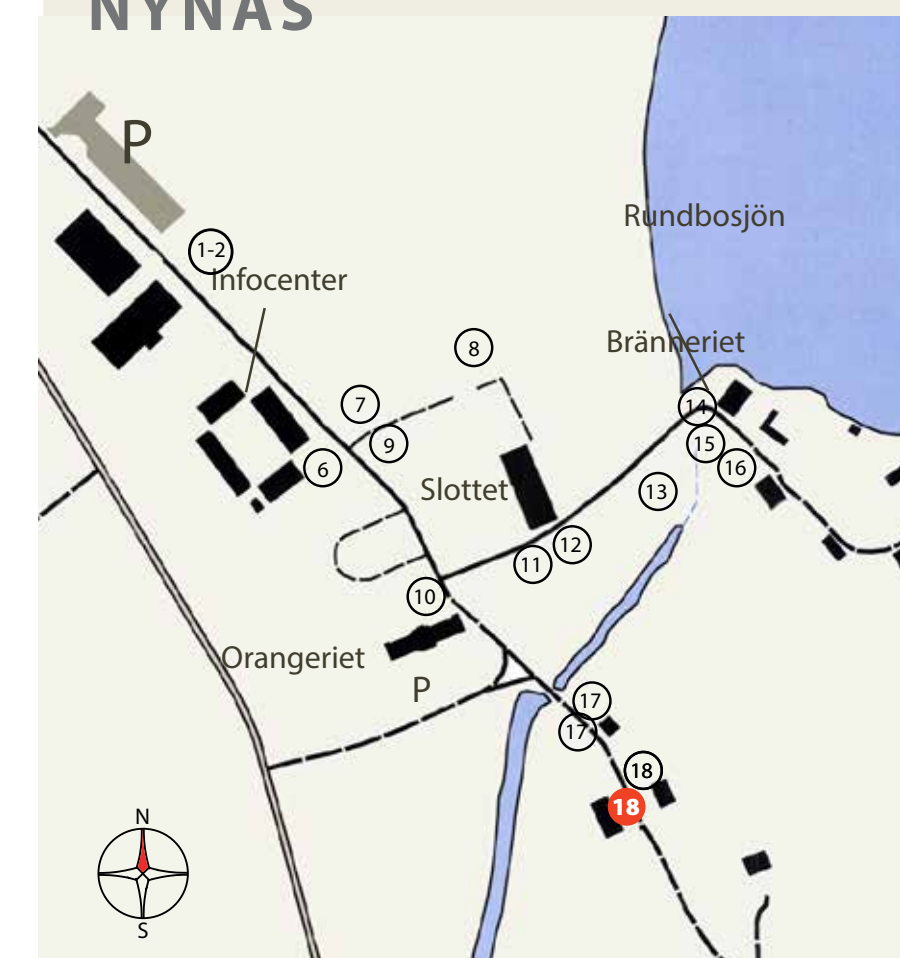

” Vi hämtade isen från Rundbosjön. Vi hade stora sågar och sågade ut fyrkanter, ungefär en halvmeter i varje sida. Tre sågade och tre körde isen med hästar.

Vi brukade hålla på i tre dar, så det blev en 180 lass sammanlagt. Varje lass bestod av sex eller sju isbitar. Isblocken lades på en tjock bädd av sågspån som skulle vara ordentligt frusen. Sedan täcktes ishögen med sågspån, ungefär ett halvmeter tjockt lager. Isen räckte hela sommaren.

Gunnar Andersson född 1911, uppvuxen vid Nynäs, arbetade i lantbruket på gården fram till pensioneringen.

NYNÄS

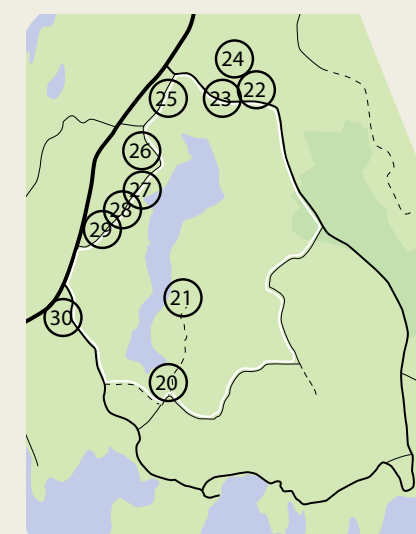

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19 Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

**sömmlands
museum**

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömmlands Naturbruk

Mejerska, mjölkerskor

texten börjar på andra sidan

När Ernst Andersson skrev på sitt första anställningskontrakt vid Nynäs 1897 så lovade han att arbeta som kördräng under minst ett år. Han lovade dessutom att Anna skulle arbeta som mjölkerska.

Så var det vid de flesta herrgårdar. De hade satsat stort på mjölkproduktion från 1870-talet. Eftersom mjölkning var kvinnogöra var det viktigt att arbetarna hade fruar som kunde mjölka. Ofta var det en förutsättning för att mannen skulle få jobbet. Hennes arbete var inskrivet i mannens kontrakt men i regel fick hon betalt för sitt arbete.

Den har kallats ”den vita piskan” tvånget att två eller tre gånger om dagen gå iväg till ladugården och mjölka. Att mjölka kor för hand är tungt och obekvämt. Förslitningsskador var vanliga. I början på 1900-talet utvecklades olika typer av mjölkmaskiner men det dröjde till mitten av 1930-talet innan de på allvar började installeras i ladugårdarna.

På Nynäs arbetade mjölkerskorna i två lag som turades om att arbeta. De var fyra i varje lag och hade mellan tio och tretton kor vardera att mjölka. Sommartid gick korna för det mesta och betade ute på öarna och mjölkerskorna fick ge sig iväg med båt för att mjölka.

Till vänster: Anna Andersson behövde mjölka bara när de ordinarie inte kunde, foto 1930-talet.

På bilden ovan är de flesta av kvinnorna på Nynäs samlade för att fira Greta Hanssons födelsedag. Greta står i mitten och har vit blus. Många av kvinnorna har arbetat som mjölkerskor.

Bilden till höger är från Tystberga, 1910-talet.

” Gummorna gick och mjölka. De gick till lagårn i träskor och insvepta i stora schalar. I lagårn var det ett rum där de bytte om. De hade stora förklän, blusar och schalletter på sig när de mjölkade. Det bästa var att få gå med mamma till lagårn. Leta ut en go rova, sitta där på en pall och kreta av rovan och äta

Linnea Pettersson född 1909, uppvuxen på Nynäs där pappan var statdräng.

” Jag kommer ihåg en gång när jag var med mamma och hon skulle mjölka nere vid Stäksö. När de rodde hem så var det en ko, hon gav sig ut och följde efter båten. De fick lov att vända. De vart ju rädda. Kon hade kunnat kravla sig upp i båten. Det hade kunnat gå illa.

Fritz Olsson född 1902, föräldrarna var statare på Nynäs.

” De hade träskor på fötterna när de skulle iväg till lagårn för att mjölka. Jag minns att det klapprade så förskräckligt när de kom på vägen.

Nils Jonsson född 1918, uppvuxen vid Nynäs, var trädgårdsdräng på Nynäs några år på 1930-talet.

” 1934 kom maskinmjölkningen. De gamla ladugårdskarlarna, gubbarna, inte kunde de lära sig det. Men de var ju gamla och när de slutade kom yngre mannar som fick ta hand om det.

Gunnar Andersson född 1911, uppvuxen vid Nynäs, arbetade i lantbruket på gården fram till pensioneringen.

” På somrarna fick de mjölka utomhus. Då skulle de iväg med häst och vagn och lagårdskarl, fyra tanter och en hund. De skaffa roddbåt för att de skulle ro ut genom kanalen Det var när korna gick på bete ute på öarna.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs, arbetade som dräng på gården i sin ungdom.

Galisatt, kojens, kotorp

Jenny Gustavsson kom med man och två barn till Nynäs 1918. Mannen hade fått jobb som ladugårdskarl. Första tiden bodde de i det gamla bränneriet men snart flyttade de över till en lägenhet i huset här uppe på höjden.

Huset kallades Kojens och var ett av de nya husen som Carl Gripenstedt lät bygga åt gårdens anställda runt sekelskiftet 1900. Lägenheterna var både rymligare och modernare än de gamla arbetarbostäderna i "stan".

Björknäset byggdes ungefär samtidigt. Det ligger lite längre bort än de andra arbetarbostäderna, vid Rundbosjöns sydspets. Det fick snabbt namnet Galisatt. Ingen sade Björknäset, utom Gripenstedt.

Två av hyresgästerna i Galisatt var Anna och Ernst Andersson. Ernst hade fått jobb som kördräng och de var nygifta när de kom till Nynäs 1897.

De bodde kvar på Nynäs i hela sitt liv. Så gjorde också deras söner och barnbarn.

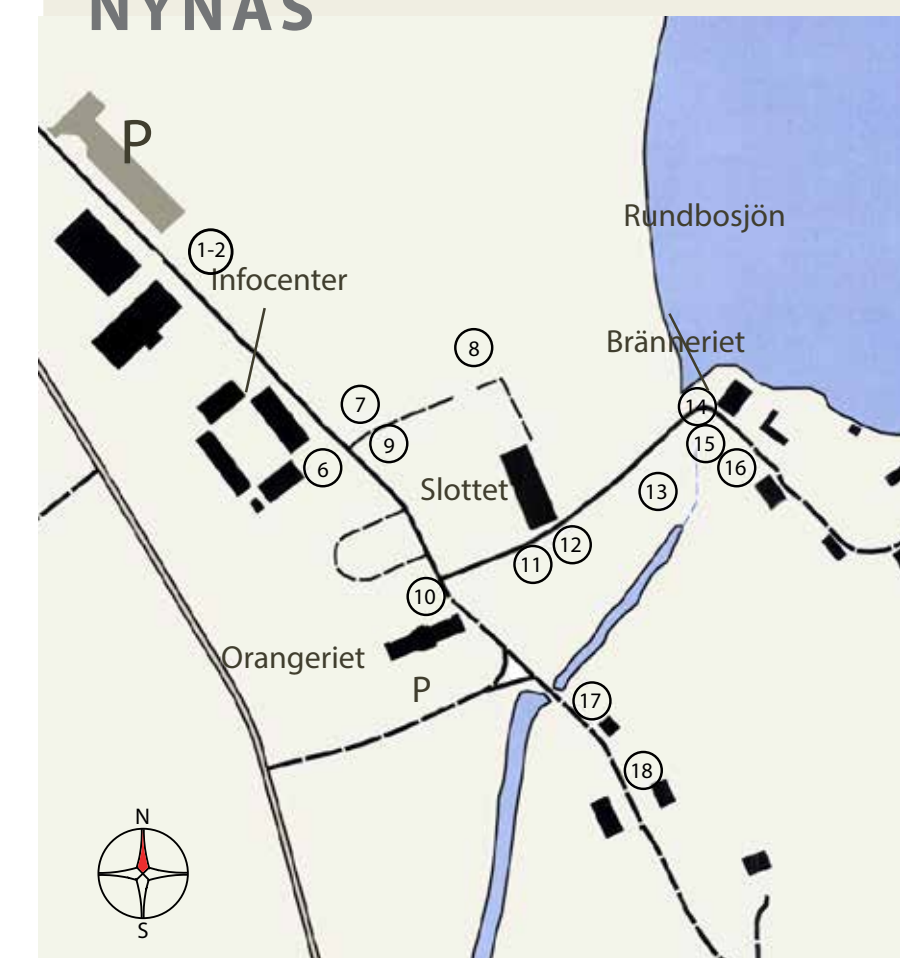
På Nynäs har aldrig funnits några arbetarbostäder av den typen som brukar kallas stadtarlängor, det vill säga hus för många familjer, ofta beskrivna som smutsiga, trånga, dragiga och fylla med löss.

Till vänster: Anna Andersson matar hönsen utanför bostaden i Galisatt.

Till höger: Jenny Gustavsson var sömmerska och anlätades av kvinnorna i grannskapet. Som änka flyttade hon från Kojens till ett av husen i "stan".

NYNÄS

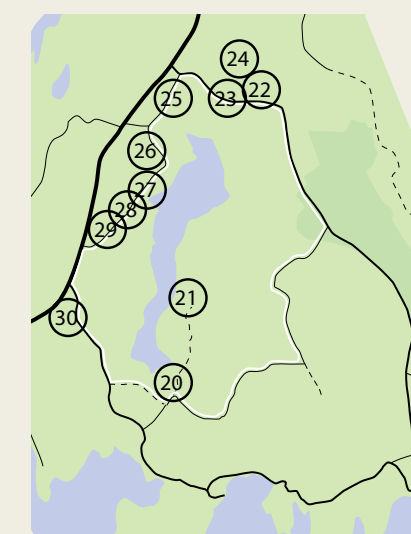

1 Välkommen till godset	11 Kammarjungfrun
2 En herres hus	12 Husmamsellen
3 Kördrängar, kodrängar...	13 Mjölaren
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	14 Brännvin, slakt och lust
6 Kusken	15 Arbetarna i "stan"
7 Äpplen, krusbär och bönor	16 Från vaggan till graven
8 En lustpromenad i parken	17 Smed, snickare
9 Finansministerns familj	18 Mejerska, mjölkerskor
10 Mäster i orangeriet	19. Galisatt, kojens, kotorp

Berättelserna fortsätter...

Vandra eller cykla på gamla vägar runt Rundbosjön och håll utkik efter fler röda stolpar. Om torpare, arrendebönder, skräddare, jägare, barnmorskor och många fler.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk.
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmäländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Galisatt, kojens, kotorp

texten börjar på andra sidan

” De hade rum och kök och en stor vind. Vinden använde de som extra sovrum så länge det var varmt ute. I början på sommarn brukade de sopa och skura rent där uppe. Det var vid den tiden då syrenerna blommade och de brukade sätta in en stor krukka med syrener när de var klara. Det luktade så gott.

Agnes Andersson om svärföräldrarna Anna och Ernst. Andersson som började arbeta på Nynäs 1897.

” Jag bodde på Kotorp alldeles bakom ekonomibyggnaderna, i norra lägenheten. Lägenheten var om två rum och kök och värmed med vedspis och spispanna. Vatten hade vi inne.

Ingemar Pettersson, född 1916., började jobba som smed på Nynäs 1947.

” Alla var nog med i facket under min tid. Det har inte varit något motstånd från Gripenstedt eller inspektoren vad jag vet. Men jag har hört att i början när man skulle bilda förening så var många av fruarna emot. De var rädda att männen skulle förlora jobben om de gick med.

Ingemar Pettersson, född 1916, började jobba som smed på Nynäs 1947.

” Det fanns en liten avdelning av lantarbetareförbundet här i Bälinge redan i slutet av 1920-talet men den gick inte i så många år. De kunde inte hålla ihop

Gunnar Andersson född 1911, arbetade i lantbruket och bodde hela sitt liv på Nynäs.

Ernst Andersson vid Galisatt, 1930-talet.

Anna och Ernst Andersson med sonen Gunnar och sonsonen Carl-Lennart.

Lantarbetareförbundets avdelning i Bälinge. Längst till vänster Gunnar Andersson och längst till höger Ingemar Pettersson, båda från Nynäs.

Mjölhnaren Gustav Jonsson, till vänster i bilden, firar jul med sina familj.

Potatis ingick i lönen men man fick plocka upp den själv, foto 1920-talet.

Skråddare, handelsman, spelman

Johan Karlsson var skråddare och handelsman. Han var begåvad, företagsam och sällskaplig. Han var gift två gånger, hade sju barn och många vänner. Han hade egentligen allt. Utom ben.

Johan Karlsson var född 1858 och uppvuxen på Nynås. Pappan var rättare, alltså inspektorens närmaste man. Johans yrkesval styrdes av hans handikapp. Han blev skråddare.

Skrådderiet hade han i sitt hem Draget som han hyrde av herrgårdens och där han bodde med sin mamma som var änka och sin syster. Draget hade en gång varit en arrendegård men var en av de första som lagts ner när herrgårdens ville ha fler åkrar för eget bruk.

I Nynås gårdsmejeri jobbade och bodde mejerskan Amanda Johansson. Johan blev kär och friade. Han fick ja, de gifte sig och Amanda flyttade till Draget. 1891 föddes det första barnet och året efter öppnade de en handelsbod i huset.

Idag skulle vi kalla Johan och Amanda för entreprenörer och pionjärer. De gav sig in i en ganska ny bransch. Trettio år tidigare hade

” När han skulle fria till Amanda så blev han buren. Det var en stor och stark grabb, en son till en av statarfamiljerna, som bar honom på ryggen över berget. På kvällen från Draget till mejeriet och på morron tillbaks igen.

Eskil Eriksson, f 1900

Ovan: Draget ligger vid Rundbosjön och många av kunderna kom med båt. Fotot är från 1940-talet då affären var nedlagd.

Till vänster: Johan Karlsson.

det varit förbjudet att köpa och sälja varor i en affär på det här sättet. Då var man hänvisad till torghandeln i städerna och framför allt de stora marknaderna.

Vid mitten av 1800-talet infördes successivt nya lagar som främjade näringsfrihet för hantverk och handel. Den som starkast drev på den utvecklingen var landets finansminister J A Gripenstedt. Samme man som var godsägare på Nynås. Samme man, som när han tog över Nynås, hade tagit med sig några anställda från svärfaderns gård i Närke, bland dem Johans föräldrar.

J A Gripenstedt dog 1874. Därför fick han aldrig veta, att hans intensiva kamp för ökad näringsfrihet, så småningom skulle göra det möjligt för rättarens son Johan att öppna en affär på bara fem minuters roddavstånd från herrgårdsbryggan.

Johan och Amanda fick fem barn. Så blev Amanda sjuk och hennes systerdotter Elin kom för att hjälpa till. Det passade bra, för Elin som var 20 år väntade barn med en okänd man och behövde komma bort från sin strängt religiösa hemby i Bohuslän.

Amanda dog och Elin födde sin son 1911. Elin blev kvar vid Draget och gifte sig med Johan. De fick två barn. Den yngste döptes till Petrus och skulle en dag ta olympisk guldmedalj i fältritt.

Johan blev 74 år. Efter hans död 1932 drev Elin affären vidare ett par år innan hon gifte sig med jägaren Konrad Larsson och flyttade över till Grindstugan.

Mer om Elin och sonen Petrus på skylt nr 28.

texten fortsätter på nästa sida

20 Skråddare, handelsman...	26 Skogvaktaren
21 Drömmar om kalk.	27 Ett sörmålandskt torp
22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!	28 Jägaren i Grindstugan
23 Arrendatorn på Litselby	29 Fröda, en gård som försvann
24 Bo vid vatten	30 Barnmorska, skola, åldringsvård
25 En krokig grusväg	

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

1 Välkommen till godset	
2 En herres hus	
3 Kördrängar, kodrängar...	
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	
6 Kusken	
7 Äpplen, krusbär och bönor	
8 En lustpromenad i parken	
9 Finansministerns familj	
10 Måster i orangeriet	
11 Kammarjungfrun	
12 Husmamsellen	
13 Mjölaren	
14 Brännvin, slakt och lust	
15 Arbetarna i "stan"	

16 Från vaggan till gravsten
17 Smed, snickare
18 Mejerska, mjölkerskor
19 Galisatt, kojens, kotorp

sörmålands museum

En del av Region Sörmåland

I samarbete med Sörmålands Naturbruk

Skräddare, handelsman, spelman

texten börjar på andra sidan

” När farsan var fyra år ramlade han baklänges i en kökssoffa. Han slog i ryggen och blev förlamad i benen. Så benen sågades av, ovanför knäna.

Han var en mentalt stark människa.

Syskonen drog honom till skolan, släde på vintern och kärra på sommaren. Han var duktig, hade lätt för att lära. Gripenstedt bekostade utbildningen till skräddare i Stockholm.

Han gjorde kläder till dom som bodde i slottet, bara herrkläder och bara till dom som kunde betala. Han var dyr.

Han gjorde inga kläder till oss barn, inte till sin familj alls.

Han var kunnig i lite av varje, glad och trevlig och var omtyckt. Han var otroligt snäll mot alla barn. Och han förstod sig på hästar.

Han spelade fiol också. Klassiskt, jazz och folkmusik. Han spelade ofta på danser. Han kunde inga noter utan spelade på gehör. Allt som han hörde kunde han återge på sin fiol.

Riksspelmannen Hjort-Anders kom hem till oss en gång. Han satt hela kvällen och spelade på farsans fiol. Det var en fin fiol. Farsan brukade ha den i en låda under sängen.

Petrus Kastenman, född Karlsson 1924. Johan Karlssons yngste son.

tema godset och människorna

” Så öppnade Konsum men där fick man inte kredit så många fortsatte att handla vid Draget. Dessutom började skräddaren att ge tre procents återbäring, precis som Konsum, för att klara konkurrensen.

Eskil Eriksson född 1900, uppvuxen på Nynäs.

Ovan: Kaffekalas vid Draget troligen 1926. De fyra längst till höger är Johan, Elin, dottern Greta och yngste sonen Petrus. Bredvid Johan sitter Johans mamma.

Till höger: Petrus som nu heter Kastenman har just tagit OS-guld i fältritt 1956 och kramar om sin mamma Elin.

” Skräddaren spelade fiol och han hade ett litet positiv. När bina svärmade, så tog han sig ut på gårdsplanen med sitt positiv och drog. Det hände visst att en del svärmar kom tillbaka.

Gunnar Andersson, f 1911, bodde på Nynäs hela sit liv.

” Han hade ingen rullstol eller sånt. Han var vig och stark och tog sig själv upp på skräddarbordet, trots att han var stor och kraftig.

Han hade korkskor som var som borstar på händerna när han skulle hasa sig fram. Benstumparna var klädda med läder, så de skulle glida på golvet.

Ett rum var affär, ett var skrädderi och sovrum, ett var kontor och sovrum, i det fjärde bodde farmor med faster som skötte henne. Vi hade ofta gäster, fastän det var så trångt.

Affären var ett varuhus i miniatyr. Tänk att det kunde få plats så mycket grejor i ett rum. Där fanns allting utom färskvaror. Så var det bodarna: sillboden, fotogenboden, mjölboden och läderboden. Där fick man springa och låsa på kvällarna.

Det var inga särskilda affärstider. Folk kom mest på kvällarna när de var lediga. De hade lång väg att gå och måste sitta och vila innan de gick hem igen. Jag brukade få koka kaffe.

Senare hjälpte han folk med att laga klockor och dra ut tänder också. Han hade tång och tandnyckel.

Greta Asplund, dotter i andra giften, född 1912.

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Kalkbränning

Kalkstenen kräver upphettas
glödningstemperatur under 24 tim
Stenen sönderläs till storle
rötter ungefär.

Kalkugnen påfylls till hälft
Kalksten till hela ugnens höjd,
Hela tiden under bränningen
nns övresta lagar hållas jämna
fätmningsmål. Då ugnen är f
eldningen, som nu ej görs i ro
i uttagningshuggarna. Spjälut
öppet. Triskt drag tarvas i
någon timmas eldning brinnur
ugnen upp. Kalkstenen rasar
påfylls ny sten uppfifrån, se
är full. Eldning i uttagnin
vid ugnens botten fortsättes, tills
nns inn visar sig glödande,
genom småluckorna. Nu bör
eldstäderna. Småluckorna, all
Draget regleras genom spjälut
gen fortgått i 24 timmar, görs
uttaget är aldrig riktigt bränt
det fraktas upp igen och påf
Noga tillus, att gaskanalerna
igen sig, ty då bli stenur bra
oförklarad eldstäderna. När utta
att stenen i kugnen y hängu up
bör i sadant fall nedstötas gen
De småluckorna, som lida till ga
hållas auto. Stenarna, där stenen
in kalken är bränd, är
för den stora sönder, den k

godset
och
människorna

Drömmar om kalk

Så här efteråt kan man säga att kalkugnarna vid Evedal var riktigt misslyckade investeringar. Två män helt oberoende av varandra och med trettio års mellanrum hade goda idéer och stora planer. Men deras ambitioner slutade i totala fiaskon.

Den första var Carl Gripenstedt. Han ärvde Nynäs 1888 och tio år senare fick han ta hand om Eds Bruk norr om Västervik. Bruket ägdes av hans svärfar och där tillverkades pappersmassa. Svärfadern hade byggt en kalkugn in till fabriken eftersom det gick åt mycket kalk. Kalkstenen fraktades med båt från Gotland.

På Nynäs fanns fin kalksten i berggrunden. Vad hade Carl Gripenstedt för planer när han lät bygga en kalkugn på Nynäs? Tänkte Carl frakta kalk till Eds Bruk? Eller blev han bara inspirerad av kalkugnen i Ed och såg en chans att tjäna pengar?

Han behövde nämligen pengar. Sedan han tillträtt som godsägare hade han gjort av med väldiga summor på stora byggnadsprojekt som orangeriet, parkanläggningen, ladugården, logen och nya arbetarebostäder. Pengar som inte herrgårdsjordbruket kunde betala.

Kalkugnen vid Evedal var färdigbyggd 1906. Men något måste ha blivit fel, för efter några provbränningar hände inget mer. Ugnen stod där bara. Oanvänd.

Tjugoåtta år senare kom disponent Arnestedt från Stockholm och arrenderade Evedal med kalkbrott och kalkugn. Han ägde en fabrik

Till vänster: Instruktion för kalkbränning vid Eds bruk som Carl Gripenstedt fick ansvaret för 1898 och som troligen inspirerade honom att bygga ett eget kalkbruk vid Nynäs några år senare.

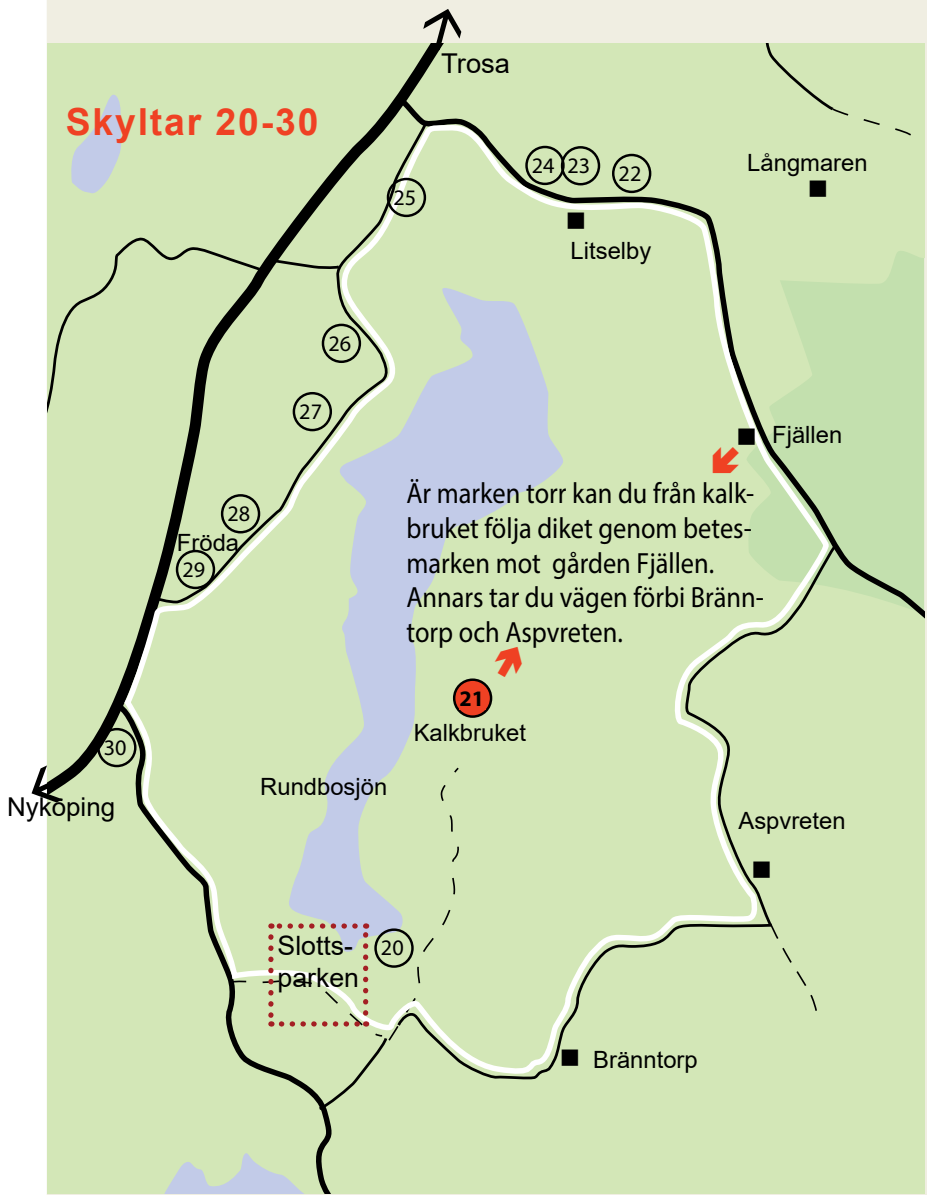
De stora kalkstensblocken som bildades vid sprängningen knackades till mindre stenar som därefter tömdes i ugnen. Gunnar Andersson står till höger.

där man gjorde murbruk och behövde kalk av god kvalitet. Den gamla ugnen sattes igång.

Arnestedt hade stora planer och och redan efter ett år hade han byggt en större och modernare ugn alldeles intill den gamla. Båda var i drift.

De eldades med kol och slukade mängder. Kolen fraktades till Evedal på lastbilar, samma bilar som sedan körde därifrån fullastade med kalk. För att slippa de besvärliga landsvägs-transporterna planerade Arnestedt att bygga en linbana, en linbana som skulle gå mellan kalkbruket och Nynäs brygga.

texten fortsätter på nästa sida

20 Skräddare, handelsman...	26 Skogvaktaren
21 Drömmar om kalk	27 Ett sörmländskt torp
22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!	28 Jägaren i Grindstugan
23 Arrendatorn på Litselby	29. Fröda, en gård som försvann
24 Bo vid vatten	30. Barnmorska, skola, åldringsvård
25 En krokig grusväg	

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

1 Välkommen till godset	
2 En herres hus	
3 Kördrängar, kodrängar...	
4-5 Dagsverkare, Inspektoren	
6 Kusken	
7 Äpplen, krusbär och bönor	
8 En lustpromenad i parken	
9 Finansministerns familj	
10 Mäster i orangeriet	
11 Kammarjungfrun	
12 Husmamsellen	16 Från vaggan till graven
13 Mjölaren	17 Smed, snickare
14 Brännvin, slakt och lust	18 Mejerska, mjölkerskor
15 Arbetarna i "stan"	19. Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands
museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Drömmar om kalk

texten börjar på andra sidan

Som mest var det femton anställda vid bruket. Bygden fick liv och dansbanan som Bl  bandf  reningen hade byggt vid Evedal hade gott om besökare. Framtiden s  g ljus ut.

Men glädjen blev kortvarig. Arnestedt fick inte köpa kol till ugnarna. Det sägs att han blev bojkottad för att han inte ville gå med i kalkbrukens samarbetsorganisation, den så kallade kalktrusten.

Den gamla ugnen stängdes och den nya byggdes om för vedeldning. Men det gick inte att köra dit tillräckligt med ved för att driva ugnen året om. Efter tre sommars kalkbränning i vedeldad ugn gav Arnestedt upp. H  sten 1938 stängdes ugnarna för gott.

Kalkstenarna forslades upp och tippades i öppningen högt upp på skorstenen. Den pulvriserades av hettan från de stora eldarna i botten på skorstenen och kunde rakas ut så snart den svalnat. Den fina kalken användes till murbruk, kalken av sämre kvalitet såldes som jordförbättringsmedel.

Överst: Gamla och nya ugnen med vedstapeln i förgrunden.

Till vänster: Arbetslaget vid kalkugnarna på 1930-talet.

Ovan: Gamla kalkugnen byggd 1906.

Längst till höger: Lastbilarna fraktade kol till bruket och kalk därifrån.

Kalkbruk, järnbruk, tegelbruk, glasbruk, sågverk... De flesta gods har haft någon eller några sorters småindustrier. Man har använt sig av de naturtillgångar som har funnits på ägorna och sett till att förädla dem i mer eller mindre grad.

I första hand tillverkade man f  r godsets eget behov, främst av byggnadsmaterial. Men ofta har produktionen varit så stor att den har gett ett överskott. Ett kalkrikt eller järnrikt berg kunde ge inkomster på samma sätt som en fet åkerjord.

Berggrunden vid Nynäs är mycket kalkrik. Carl Gripenstedt var inte den f  rste att inse den saken. Det finns spår efter mindre kalkstenstensbrott nordväst om herrg  rdsomr  det.

Troligen har det också legat ett kalkbruk vid St  ksundet söder om Nynäs brygga. Det kunde arkeologer från Statens maritima museer konstatera när de sommaren 2008 undersökte strandkanterna vid sundet. Fynden visade att verksamheten pågått från mitten av 1600-talet och ett par hundra år framåt.

Ivar Karlsson på Långmaren

” Så jag fortsatte med mina oxar. Det gick ju bra. Jag var nästan först färdig i alla fall. Fast jag fick ju gå mycket förstås.

Ivar Karlsson f 1902, arrendator på Långmaren.

Ivar Karlsson blev den siste arrendatorn vid Långmaren. Han var nog också den siste i hela Sverige som enbart hade oxar som dragdjur. Han använde oxarna både i jordbruket och när han skulle köra timmer ur skogen på vintern.

Ivar föddes 1902 och växte upp på Långmaren. När han var 37 år tog han över arrendet efter sin far. Hela tiden skötte han gården på ungefär samma sätt som hans far och hans farfar hade gjort före honom.

När han började som arrendator var han en ganska typisk jordbrukare på en liten mellansvensk gård. Han hade 20 tunnland åkrar, ängar och hagar. Skogen ingick inte i arrendet men han fick ta ved och det virke han behövde, efter anvisningar av skogvaktaren.

Han hade sex kor, några grisar, får och höns. Och så oxarna förstås, två stycken. Han odlade säd och potatis. I grönsakslandet växte arter, bönor, kål och morötter.

Det mesta av det som gården producerade gick åt i hushållet, till mat på bordet eller till djuren. På vintrarna jobbade Ivar i skogen, åt godsägaren Gripenstedt. När han fick sin lön drogs arrendeavgiften från lönen men det brukade bli pengar över.

Ivar Karlsson använde oxar till allt dragarbete, han behövde varken häst eller traktor. Oxarna till vänster hette Tor och Gödde, oxarna till höger hette Per och Pål. Pål efterträddes av Johan. Per och Johan blev det sista oxparet.

Av mjölken gjorde Ivars mamma smör som de sålde i handelsboden. När efterfrågan minskade på hemkärnat smör, började Ivar föda upp kalvar för försäljning. På så vis kunde han få betalt för mjölken, fast i förädlad form.

Vid mitten av 1900-talet blev traktorerna allt vanligare på åkrarna. Jordbruket ändrades successivt till att bli mer och mer mekaniserat och storskaligt.

Ivars sätt att bruka jorden blev omodernt. Men Ivar höll fast vid det gamla. Inte för att han var teknikfientlig. Han tyckte bara inte att han vann tillräckligt mycket på att byta.

När han avvecklade jordbruket 1967 sålde han det sista oxparet till SF för en filminspelning. 1983 flyttade han och hans fru Ebba ifrån Långmaren till en pensionärsbostad i Trosa.

Hör Ivar berätta i ljudburken här intill!

Långmaren ser du på andra sidan betesmarkerna i öster.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till gravstenen
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejserska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sömmlands museum

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömmlands Naturbruk

Ivar på Långmaren

texten börjar på andra sidan

Elin Karlsson, Ivars mor, i köket på Långmaren. Till höger står vedlåren. I taket syns "randträna" där hon hängde det som skulle förvaras torrt, som hårt bröd, paltbröd och korv. Foto 1947.

” Mamma bakade grovlimpor i den stora bakugnen. Så goda limpor får man aldrig mer.

Ivar Karlsson, född 1902, Långmaren.

Ovan: Ivar Karlsson och hans far Johan har hämtat vatten vid källan, foto 1947.

Till vänster: Elin Karlsson vid vattentunnan, 1947.

” Först hade jag min far och min mor som hjälpte till. Sen gifte jag mig med Ebba. Hon har varit med i alla göromål, som att sköta djuren, skörda hö, binda säd, ja till och med i skogen ibland. Hon var duktig och vi har tampats i lag. Annars hade jag inte klarat det.

Det har varit ett tungt jobb men det har gått bra. Och jag tycker att det har varit roligt. Och man rädde sig själv. Det var nästan det bästa.

Ivar Karlsson, född 1902, Långmaren.

Ovan: Ebba Karlsson, Ivars hustru, separerar mjölk för att skilja ut grädden som hon sedan kärnade till smör. Vid den här tiden sålde de inte längre smör till affären utan det mesta användes i hushållet. Fotot är taget i Långmarens kök 1953 då Ivar och Ebba var tämligen nygifta.

Till höger: Kaffepaus i skördetid. Ivars faster och farbror från Stockholm brukade komma och hjälpa till med skörden. Foto 1920-talet.

Arrendatorn på Litselby

Vad funderade han på, lantbrukaren Einar Drott, när han plöjde åkrarna vid Litselby? Hur skörden skulle bli, om höet skulle räcka hela vintern? Om grisen skulle bli fet till julslakten? Eller funderade han på andra världskriget som just pågick. Kanske drömde han om att kunna skaffa en egen gård. Eller åtminstone köpa en traktor.

Einar Drott var arrendebonde vid den ena av Litselby-gårdarna. Han var en av de otaliga sörmländska jordbrukare som arrenderade hus och mark av en herrgård. För detta betalade han en arrendeavgift, en summa som var bestämd i förväg enligt ett kontrakt.

Einar Drott betalade sitt arrende i pengar. Hade han varit där hundra tidigare, hade betalat med varor och tjänster.

Då i mitten av 1800-talet, var den svenska vardagsekonomin fortfarande byggd på naturhushållning, särskilt på landsbygden. En arrendator betalade därför sin avgift med sitt arbete, så kallade dagsverken.

Dessutom skulle han leverera varor till herrgården. Varor som säd, hö, lingon och spunnet garn. Han skulle också underhålla en vägsträcka, leverera post och svara för ett visst antal körningar med häst och vagn.

Arrendekontrakten vid de olika herrgårdarna såg olika ut. Men alla innehöll mer eller mindre detaljerade anvisningar om vad som skulle levereras, från karl- och kvinnsdagsverken till nyplockade smultron.

Ovan: Einar Drott trea från vänster och till höger om honom står dottern Eivor och hustrun Valborg. början på 1940-talet.

Till vänster Agnes Andersson.

Under senare delen av 1800-talet började avgifterna istället anges i pengar. Men för att få in kontanter jobbade de flesta arrendatorer åt herrgården på vintern. Så i praktiken betalade arrendatorerna fortfarande med arbetskraft. Den stora skillnaden var att kontrakten renades från alla andra åtaganden.

Vid Nynäs, liksom vid en rad andra herrgårdar, byggde man ett herrgårdsmejeri under senare delen av 1800-talet. Jordbrukspolitiken hade fått många att skaffa mjölkkor och bästa sättet att spara mjölk var att göra ost.

Mejeriet vid Nynäs kunde ta hand om mer mjölk än vad herrgårdens egna kor kunde producera. Därför uppmanades arrendatorerna att betala arrendeavgiften i mjölk. I kontraktet står att mjölken ska köras på en fjädrad vagn. Man ville ju inte att grädden skulle bilda smörklumpar på väg mot mejeriet.

Men Einar Drott skriver 1940-tal och det gör honom mer oberoende. Han sköter sitt jordbruk och säljer till vem han vill. På vintern jobbar han, som de flesta andra arrendatorer, i skogen åt herrgården.

” Arrendatorerna hade inskrivet i sina arrendekontrakt att de skulle arbeta i skogen en viss tid varje vinter. Jag brukade se till att avräkningarna var klara till den 14 mars då de skulle betala sina arrendeavgifter. Då kvittade vi summorna, ibland fick de lägga till och ibland fick de tillbaka pengar.

Harald Wieslander, född 1928, skogvaktare på Nynäs från 1948.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Arrendatorn på Litselby

texten börjar på andra sidan

Einar och Valborg Drott började sina arbetsdagar tidigt. Djuren skulle ha mat och vård. Korna i ladugården, grisarna i stian, hästarna i stallet och hönsen i höns huset.

Det fanns många olika hus på Litselby. Så var det på landet, många hus där vart och ett hade sin särskilda funktion.

Logen var fylld av hö, det vill säga torkat gräs. Här förvarades också halmen, stråna som hade burit sädesaxen och som användes som liggunderlag för djuren. Fodersäd fanns här, kanske också några säckar otröskad brödsäd.

I vagnslidret trängdes jordbruksredskap som plogar, harvar, såmaskiner och självbindare. I snickarboden fanns allt som behövdes för reparationer av olika slag.

I jordkällaren förvarades potatisen, rotfrukterna, saften, sylten och glasburkarna med konserverad mat. Här fanns tunnan med saltat fläsk och i taket hängde den rökta skinkan. Fortfarande skulle det dröja några år innan den första fryboxen var installerad.

I vedboden låg många kubikmeter ved, hela årets behov för värme och matlagning. Veden hade arrendatorerna rätt att hämta i skogen. Men den fick inte huggas var som helst. Det var skogvaktaren som bestämde.

Till varje gård hörde en tvättstuga med en stor gryta som man eldade under. Många hade också en liten rökkur, för fläsk och fisk.

Gotthard Karlsson hade varit arrendator vid Nyckelby sörgård i 20 år. År 1942 lämnade han över arrendet till sonen och hans familj. De flyttade in i boningshuset medan Gotthard och hans fru flyttade över till lillstugan. Gotthard Karlsson var uppvuxen på Nynäs där föräldrarna var statare.

” Jag blev dräng vid Litselby när jag var fjorton år. Då hade jag slutat skolan och var konfirmerad så det var dags att söka jobb. Familjen hette Drott. De hade en dotter som hette Eivor. Vi var lika gamla. Hon och jag skulle sköta mjölkningen och vi brukade börja i var sin ände av lagårn och så möttes vi på mitten. De var snälla människor, familjen Drott. På gården fanns en drängstuga där jag bodde.

Petrus Kastenman, f 1924, uppvuxen vid Draget och Grindstugan inom Nynäs gods.

Säden tröskas vid Litselby i början på 1940-talet. De tre till vänster är Eivor, Einar och Valborg Drott. Längst fram står sonen Gunnar.

Vanligt var att där också fanns ett mindre bostadshus, ungefär som en gäststuga. Det kallades undantaget och fungerade ofta som pensionärsbostad för den äldre generationen när den yngre flyttat in i bostadshuset.

Det hörde alltså många byggnader till en gård, även om den var liten. Idag kallas de överloppshus och ägarna försöker hitta nya sätt att använda dem som gårdsbutiker, gäststugor eller hantverkslokaler. Om de inte rivs.

Litselby bestod av två gårdar, norrgården och sörgården. Grannbyn Nyckelby var större med fyra gårdar, norrgården, sörgården, mellangården och oppgården.

Arrendatorsfamiljen Pettersson på mellangården i grannbyn Nyckelby i början av 1920-talet. Fr v Karl August, mormor Hedda, Augusta, Erik, Gustaf, Ester och Joel.

Bo vid vatten

När Einar Drott plöjde åkrarna och såg ut över slänten ner mot Rundbosjön så hände det nog att han funderade över vilka som bott här i Litselby före honom.

Några av föregångarna finns kvar, i form av gravar på höjden öster om husen. Idag säger vi att gravarna är från järnåldern, kanske från den del av järnåldern som vi kallar vikingatiden för tusen år sedan.

Människorna som då bodde här såg sig inte som järnåldersmänniskor, inte heller som vikingar. De levde i nuet, det gällde att skaffa mat och att hålla sig varm.

De närmaste grannarna bodde vid Nyckelby, byn lite längre norrut. Också deras gravplatser finns kvar, dels här intill, dels närmare stora vägen.

Längst ut i förlängningen av sjön öppnade sig det stora havet med den vida horisonten. Därborta fanns äventyret. Det visste de som hade följt med något skepp till ett annat land för att handla eller kriga. De kunde berätta om sånt som ingen förr hade sett.

Det är ingen slump att de här byarna ligger just här. Det var ett utmärkt läge för den som ville fiska, jaga och frakta varor med båt. Dessutom var det perfekt för den som ville ha uppsikt över eventuella fiender.

Allt som nu är låglänt jordbruksmark har en gång varit blått vatten. Av havsviken återstår idag bara den långsmala Rundbosjön med kanalen ut i Trobbofjärden. Landhöjningen har gjort en del och utdikningar har gjort resten.

Till vänster: På kartan ritad 1685 syns hur Nynäs huvudbyggnad placerats på ett sätt som gav både skydd och bra båtvägar.

Den låglänta åkermarken har en gång varit vatten.

Läget var avgörande också då den förste ägaren till Nynäs byggde sig ett whus för sjuhundra år sedan. Han hittade en liten holme vid Rundbosjöns södra ände, ett perfekt läge både för att kommunikation och försvar.

Han var inte ensam om att tänka så. Andra herrgårdar utmed kusten som Tureholm, Hånö, Björksund och inte minst Nyköpingshus ligger också strategiskt placerade.

Det som vi idag ser som vacker utsikt och sjönära läge var alltså bister nödvändighet.

Ända in på 1900-talet var båtar det överlägsna sättet att transportera både människor och gods på. Äldre herrgårdsbyggnader vänder därför sin vackraste fasad mot vattnet. Det var den sidan man såg först.

” Långmaren har ju fått sitt namn av att det låg en sjö här nedanför en gång. En långsmal grund sjö.

När jag var barn så var det fortfarande så mycket vatten att vi kunde fiska gädda där på våarna. Gäddorna går ju upp i grunda vassar för å leka.

Det var väl inte så många men vi fick en och annan. Det var roligt att kunna fiska så nära. Och gott var det ju också, med färsk gädda.

Ivar Karlsson, 1902, arrendator på Långmaren.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30 Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejserska, mjölkerskor
- 19 Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

En krokig grusväg

Ingen vettig människa drog en väg över jordbruksmark. Den var alldeles för värdefull. Dessutom skulle vägen bli för mjuk, i alla fall under de blötaste tiderna som vid snösmältningen och under höstregnen. Det skulle bli för tungt för hästarna att ta sig fram och en kärra skulle omedelbart köra fast.

Vägarna drogs där underlaget var lämpligt. På mark som inte gick att odla, mark som höll sig torr helst alla årstider. Ofta följde de skogsbrynet utmed åkerkanterna eller så gick de på en höjdräckning, gärna en grusås.

Det är därför de gamla landsvägarna är så krokiga och backiga. De flesta har börjat som en gång- och ridstig och har efter hand bredats och jämnats till.

Vägarna band ihop gårdarna och vägnätet speglade den sociala verkligheten inom ett gods. Alla vägar gick till gårdskontoret vid herrgården. Dit skulle alla, för att skriva kontrakt, betala arrendeavgift, göra dagsverken och leverera varor.

Andra viktiga platser var skolan, kvarnen, sågen, handelsboden och ångbåtsbryggan. Och givetvis kyrkan. Oftast låg de här inom godsets gränser.

Ut från godset åkte man inte så ofta. Såvida man inte skulle flytta, åka till lasarettet eller marknaden i stan. Eller om man var godsägare och arbetade i Stockholm. Eller luffare.

Till vänster: Augusta Andersson från Bygd.

Ovan till vänster: På granngården Hånös marker.

Ovan till höger: Kusk från Hånö.

Från mitten av 1800-talet hade världen öppnat sig med ångbåt och järnväg. Men biljetterna var dyra. Det skulle dröja länge innan de nya transporter fick någon större inverkan på människornas liv ute på landsbygden. Hur skulle de ha råd att resa? Eller tid?

Med cykeln kom man långt

In på 1900-talet ändrades förhållandena. Detta tack vare cykeln som började bli så överkomlig i pris att till och med en dräng kunde spara ihop till en.

Idag kan vi knappast föreställa oss vilka fantastiska möjligheter en enda cykel kunde ge. På några timmar kunde man ta sig till nya platser, nya människor. De unga kunde hitta kärleken utanför by- och sockengränsen.

Under 1920-talet skaffade godsägarna egna bilar. Kuskarna skolades om till chaufförer.

Med bilarna följde krav på bättre vägar för att de inte skulle fastna. De större vägarna skrapades med väghyvlar och grusades. Vid mitten av 1900-talet började man använda oljegrus och så småningom asfalt.

Inom Nynäs gods finns de gamla vägarna kvar för dem som vill ta sig fram till fots eller med cykel. Kvar finns också rester av den allé som en gång ledde fram till herrgården.

De flesta herrgårdar har alléer som leder till huvudbyggnaden. I långa rader stod träden där för att skydda resenärerna mot sol och vind och insyn. Men också för att ge herrgårdsbyggnaden en stilfull inramning.

Att färdas i en grön tunnel mot en byggnad. Det inger en känsla av förväntan och respekt, ungefär som att stiga fram på en röd matta.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogsvaktaren
- 27 Ett sörmåländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

**sörmlands
museum**

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

En krokig grusväg

texten börjar på andra sidan

” Det var grindar överallt. Min pappa Johan Carlsson som inte hade några ben kunde köra själv med häst och vagn. Han tog sig upp och ur vagnen själv men han klarade inte av att öppna och stänga grindarna.

Till Nyköping, till östra infarten var det 22 grindar och alla hängde på rostiga gångjärn. Oftast var det min storebror Elis som fick följa med som grindpojke.

Petrus Kastenman f 1924, son till Johan Karlsson på Draget.

” Den på Bråfallsvägen till hemmanet hörande väglott, 240 meter, underhålles i godt skick utan ersättning.

Ur arrendekontrakt 1888 O A Andersson, Bråfall.

” Det mesta av varorna kom med båt från Nyköping, med ångbåten Victoria. Det var roligt att följa med pappa ner till bryggan när båten kom. Folk stod där finklädde och väntade på gäster.

Jag kommer fortfarande ihåg när jag var fyra år och skulle åka med min faster till Eskilstuna. Båten gick från Nynäs brygga halv fyra på morron. Sen fick vi springa genom Nyköping för att hinna till tåget.

Greta Asplund, f 1912, dotter Johan Karlsson på Draget.

Det fanns gott om gärdesgårdar och vägfararna måste passera många grindar som alla skulle öppnas och stängas.

Ovan till vänster: Ångbåten Victoria lägger till vid Nynäs brygga. Victoria gick från Nyköping till Trosa, via Nynäs och Sävsundet från 1911 och drygt tio år framåt.

Ovan: Ivar Karlsson, arrendator på Långmaren, på cykelsemester till Strängnäs.

Till vänster: Vägarna blev ännu mer svårframkomliga vintertid. Lastbilen har fastnat strax nedanför orang-eriet.

Skogvaktaren

Harald Wieslander fick jobbet som skogsvaktare vid Nynäs 1948. Han var 28 år och kunde då inte ana att han skulle få vara med om den största förändringen i skogsbrukets historia.

Då sköttes Nynäs, och alla andra Sveriges skogar, fortfarande med yxa, såg och muskelkraft. Skogsvaktaren bestämde vilka träd som skulle fällas och det var gårdens folk, lantarbetarna och arrendatorerna, som gjorde jobbet. Och hästarna.

Skogsarbetet var främst ett vinterarbete. Den frusna, snötäckta marken var nödvändig för att hästarna skulle kunna dra stockarna ut ur skogen. Dessutom var det en praktisk ordning eftersom jordbruket hade lågsäsong.

Herrgårdarna skötte sina skogar själva. Arrendatorerna disponerade bara jordbruksmarkerna men de hade rätt att hugga ved och

ta virke till gårdesgårdar och till reparationer. Hur mycket och var de fick hugga skrevs ner i årliga protokoll.

Skogen hade i flera hundra år varit basen för Sveriges ekonomi. Järnet och tjäran som redan på vikingatiden varit viktiga exportvaror slukade mängder med ved vid produktionen. Och från mitten av 1800-talet växte en skogsindustri fram. Först kom sågverken och därefter pappersbruken, båda gav landet stora exportinkomster.

Samtidigt hamnade ofantliga mängder ved i kaminer, kakelugnar och vedspisar. I skogsfattiga områden blev koks ett alternativ från början av 1900-talet. Oljan slog igenom oräntligt först efter andra världskriget.

När Harald Wieslander började på Nynäs avverkades mest för gårdens eget behov. Tio år senare hade gården börjat sälja timmer.

Nu köptes den första motorsågen och nu anställdes de första riktiga yrkesmännen, skogsarbetarna.

Det var vid den här tiden som de stora förändringarna började inom skogsbruket. Hos Harald Wieslander på Nynäs och i hela Sverige. Det började med motorsågen och fortsatte med allt fler och allt större skogsmaskiner. I maskinernas spår kom kalhyggena, ”föryngringsytorna”. Ord som skogsplöjning, skogsgödsling och flygbesprutning blev vanliga på 1970-talet då skogsbrukarna ville se sig som jordbrukare.

texten fortsätter på nästa sida

” Det gick åt massor av ved på den tiden. Alla arrendegårdarna och alla arbetarebostäderna skulle ha ved. För att inte tala om stora huset med alla kakelugnarna. Och växthuset. Dit körde vi all skrotved. Jag tror det gick åt mellan trehundra och fyrahundra kubikmeter ved om året, bara till växthuset.

Gripenstedt, inspektoren, trädgårdsmästaren och jag fick småhuggen ved. Det ingick i lönen. De andra fick veden men de fick fälla och hugga den själva, efter mina anvisningar. De brukade låna hästar här vid gården.

Harald Wieslander, född 1928, skogsvaktare på Nynäs från 1948.

Bilden längst till vänster: Harald Wieslander.

Till vänster drar två av gårdens hästar ved till de anställda på 1940-talet. Inspektör Wulf hade lånat in regementshästar. De här hette Stjärna och 39.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogsvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torg
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29. Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Skogsvaktaren

texten börjar på andra sidan

” Det fanns gårdesgårdar överallt. Det såg helt annorlunda ut här på den tiden. All odlingsmark var inhägnad. Man måste det eftersom djuren gick fritt och betade i skogen.

På den tiden sköttes skogen som ett trädgårdsland. Då kunde man gå och titta på träden och säga att den ska väck och den ska väck. Man behövde inte ta hänsyn till några maskiner. Dragarna kunde alltid ta sig fram.

Arrendatorerna hade inskrivet i sina arrendekontrakt att de skulle arbeta i skogen en viss tid varje vinter. Jag brukade se till att avräkningarna var klara till den 14 mars då de skulle betala sina arrendeavgifter. Då kvittade vi summorna, ibland fick de lägga till och ibland fick de tillbaka pengar.

Harald Wieslander, född 1928, skogsvaktare på Nynäs från 1948.

” En eller ett par veckor per år planterade vi skog. Jag hade fem sex karlar som hackade och så var det damer som planterade. Det var fruar från trakten. De tjänade en extra slant och vi hade roligt när vi höll på. Det varade en eller två veckor varje år. Sista dagen var det någon som hade bakat en tårta som vi festade på.

Harald Wieslander, född 1928, skogsvaktare på Nynäs från 1948..

På stora bilden till vänster kör Carl-Lennart Andersson i skogen med hästen Oskar. På översta bilden arbetar hans pappa Gunnar Andersson. Båda fotografierna är från 1960-talet.

Skogsplantering vid Nynäs på 1940-talet.

På den högra bilden är det troligen Carl Gripenstedt till höger, son till den Carl som flyttade från Nynäs 1910, foto 1916.

” Jag hade alltid bössan med mig i skogen. Jag brukade skjuta rovdjur som räv, grävling, kråkfåglar och katt. Det var skottpengar på dem och det blev en bra extraförtjänst.

Jag hade rätt att skjuta för eget bruk ett rådjur, fyra harar och fyra änder om året. Så hade jag hand om kaptens hundar. För det fick jag en krona för stora och femtio öre för små, om dan.

Vi sköt älg som delades upp på gården. Kapten tog ju den största delen och inspektoren och jag fick var sitt rejält stycke. Resten delades upp så att alla på gården fick minst ett kilo var, även gamlingarna som bodde uppe i stan

Harald Wieslander, född 1928, skogsvaktare på Nynäs från 1948.

Ett sörmländskt torp

När Johan Pettersson var 22 år gifte han sig med Johanna som var ett år yngre och samma år föddes deras första barn. Johan var född 1860 och 1885 blev han torpare vid Fräkenvik under Nynäs.

När det hölls husförhör år 1895 hade de fått sex barn. Deras dräng hade slutat ett par år tidigare men inte ersatts av någon ny. Antagligen för att Johan inte längre behövde leverera dagsverken till herrgården. Dessutom hade det äldsta barnet hunnit bli 13 år och var tillräckligt gammal för att jobba hemma

Johan hade blivit mycket förvånad om någon hade sagt till honom att man i början av 2000-talet skulle prata om torparidyll. att ett sörmländskt torp skulle kunna säljas till skyhöga priser.

Med all säkerhet tänkte han inte på sin tillvaro som någon idyll. För honom och hans familj var livet en fråga om att överleva, att få tillräckligt med mat på bordet, att elda och hålla värmen, att ha kläder, skor och få vara frisk och stark.

Ett torp var ett mycket litet jordbruk. Så litet att en familj precis skulle kunna överleva på vad jorden kunde ge. Här fanns boningshus, ladugård, loge, stall, grisstia, hönshus, vedbod, källare, ja allt som fanns på den större gården. Skillnaden var att allt var så mycket mindre.

Till Nynäs gods hörde ett tjugotal torp. Men det var inte bara godsen som hade torp. Också en ordinär bondgård kunde ha ett eller flera

Fräkenvik på 1940-talet.

torp på sina marker. Andra torp kunde ligga på statlig mark, eller kronans mark som man sade. De kallades kronatorp och var vanligast i norra Sverige.

Torparna fick betala hyra till godsägarna, på samma sätt som arrendebönderna. I första hand betalade de med muskelkraft. Den beräknades som en viss mängd dagsverken där ett dagsverke var en dags arbete för en person. Man skilde på mans- och kvinnsdagsverken.

För att klara av att betala med dagsverken hade torparen oftast en dräng och kanske också en piga. Det var dem han i första hand skickade till herrgården. Själv ville han helst vara hemma och sköta det egna jordbruket.

För herrgården betydde det här systemet att de fick arbetskraft, både från torpen och från arrendebönderna. Men systemet var inte helt lyckat eftersom drängarna ofta inte kände sig så motiverade och inte var så arbetsvilliga.

I arrendekontrakten kunde det därför skrivas in att bara en viss andel av dagsverkerna fick utföras av drängar eller pigor, de övriga måste den som arrenderade göra själv.

Under 1800-talet ändrades successivt förhållandena så att herrgårdarna anställde allt fler egna arbetare. Därmed behövdes inte så många dagsverkare. Systemet med dagsverken ansågs dessutom otidsenligt och togs bort i slutet av 1800-talet.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogsvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29. Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Ett sörmländskt torp

texten börjar på andra sidan

” Mest hade vi med skogvaktaren och inspektorn att göra. Inspektorn tog emot arrendet vår och höst, 14 mars och i november. Då gick man till kontoret. I viktiga frågor gick man till kapten Gripenstedt.

Ivar Karlsson, f 1902, arrendator vid Långmaren.

” Farfar hade en dräng för å gå i herrgårn. Han skulle alltså göra dagsverken, de som var inskrivna i arrendekontraktet. Sen gick väl pappa några gånger när han var ung. Det blev långa dagar, de gick hemifrån kl 7 och kom hem kl 8. Det kallades löshjonsdagsverk. Flickorna fick också göra grovarbete. De talade om den dåliga maten, lite sill som de hade med hemifrån. Pappa behövde inte göra fler dagsverken sen och jag har aldrig gjort några, det var borttaget då.

Ivar Karlsson, f 1902, arrendator vid Långmaren.

” Arrendatorerna hade ingen skog. De fick hugga till ved och vad som behövdes till virke för underhåll av husen. Jag stämplade åt dem och de fick fälla och hugga själva. Virket fick de uppsågat vid sågen i kvarnen. Bråfall var nedlagd då.

Harald Wieslander, född 1928, skogvaktare på Nynäs från 1948.

Ivar Karlsson, arrendator på Långmaren.

” Mansdagsverken utföres måndag, tisdag, onsdag, torsdag och fredag i varje vecka. Inträffar helgdag utföres dagsverket på nästföljande helgfri dag.

Skrivet tillägg i kontrakt för arrendegården Bråfall, granne med Fröda, 1887.

Ovan: Ett stort vedförråd garanterade värme för vintern. Arrendatorerna fick hämta ved gratis men endast efter skogvaktarens anvisningar. Här är det Johan Karlsson på Långmaren som står vid huggkuben, troligen 1940-tal.

Till vänster: Karl Gustav Larsson var född 1865 och växte upp vid Aspvreten som hans far arrenderade. Han var snickare och smed och kunde lite av varje. Han bodde kvar på Nynäs, på flera olika ställen och flyttade som pensionär till Hammarstugan. När han fyllde 100 år förvånade han hela bygden med att åka till Egypten på semester.

Jägaren i Grindstugan

Ett av hans första uppdrag som jägare vid Nynäs var att skjuta de vackra vagnshästarna. När baron Gripenstedt hade dött 1918 skulle hans vagnshästar skjutas. Jägaren Konrad Larsson var 30 år och nyanställd. Hästarna begravdes i kanten av trädgården och fick var sin sten.

Konrad Larsson hade just flyttat in i Grindstugan, huset uppe i backen ovanför Fröda-byn. Han var i första hand jägare men skulle också sköta skogen på Nynäs.

1934 hade han varit ungkarl i många år när han gifte sig med Elin, änka efter skraddaren och handelsmannen Johan Carlsson på Draget. Med till Grindstugan följde också Elins son Petrus, då tio år.

Elin stängde handelsboden vid Draget och öppnade en ny affär vid Grindstugan. Läget var bra vid landsvägen och huset fick större fönster, riktiga skyltfönster.

Konrad hade en fast lön plus bostad, ved och mjölk. Dessutom fick han betalt för varje skjutet djur han levererade till Gripenstedts hushåll i stora huset.

Till Grindstugan hörde varken åkrar eller ängar, bara en tomt stor nog för potatisland och grönsaker. I officiella papper kallades ett sånt här hus för lägenhet, alltså bostad utan odlingsmark. Huset ägdes av godsägaren.

Sådana hus fanns vid alla gods och de hyrdes ut till folk med andra yrken än jordbrukarens. Här bodde ofta smed, skomakare, hovslagare

Konrad Larssons bricka som visade att han var jakt-vårdschef.

Konrad Larsson, jägare på Nynäs i 30 år.

och folk med andra specialstyrken. Inte sällan bodde här fattiga och socialt utslagna.

Husen kunde också, som Grindstugan, användas som tjänstebostäder för gårdens anställda.

Den här sortens hus utan mark, kallades ibland för backstugor. Namnet uppkom i äldre tid då husen kunde vara delvis ingrävda i en sluttning eller ha en brant klippa som en vägg. På så vis kunde man spara på byggnadsmaterial samtidigt som man kunde ta vara på värme från jorden.

Backstugor i ordets rätta bemärkelse var inte så vanliga i Sörmland men vid Fröda här intill har det sannolikt funnits två. Resterna av dem återfanns vid en torpinventering på 1980-talet.

” Jag fick följa med farbror Konrad på jakt, första gången var jag tio år. När jag blev äldre så fick jag hans hagelböss. Den hade han skjutit 30 000 skott med. Han hade en bok där han skrev upp alla skott. Det var viktigt för han fick ju skotten av Gripenstedt.

Farbror Konrad skulle hålla efter tjuvskytter också. Han var jämt ute i skogen.

Petrus Kastenman f 1924, son till Johan Karlsson på Draget.

” Vi odlade till oss själva. Mest potatis, alla hade ju potäter. Så hade vi kårötter, vitkål, ärter, rödbetor, morötter. Hönor hade vi några stycken men inte gris. Morsan skötte affären. Den drev hon fram till att de flyttade till Mariefred 1948.

Petrus Kastenman f 1924.

Petrus var tio år när hans mamma Elin gifte sig med Konrad Larsson och han flyttade med sin mamma från Draget till Grindstugan.

Mer om Petrus och Elin på skylt nr 20!

- 20 Skraddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogsvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29. Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

Fröda, en gård som försvann

Ett gods består av många gårdar och torp. I äldre tid var det mesta av jorden utarrenderad, förutom skogen. Godsägarens eget jordbruk, herrgårdsjordbruket, var knappt större än de större arrendegårdarna.

Johan August Gripenstedt köpte Nynäs 1856. Samma år blev han Sveriges finansminister. Han var en skicklig ekonom. Det märktes i rikspolitiken där han genomdrev stora och viktiga reformer. Det märktes också hemma på Nynäs där han utvecklade jordbruket. Som de flesta andra godsägare gick han över till mjölkproduktion eftersom det inte längre var lönsamt med spannmålsodling.

Att producera mjölk krävde mer mark och fler arbetare. Han drog in jordarna från de närmaste arrendegårdarna och såg till att ha fler fast anställda på gården, istället för dagsverkarna som kom från arrendegårdarna.

När Gripenstedt kom till Nynäs fanns tjugosju arrendegårdar inom godset. När han dog 1874 fanns bara arton kvar. Nio gårdar hade alltså dragits in. Inom godset fanns också ett antal torp men de låg längre från herrgården och hade sämre jordar så de fick vara kvar.

Av praktiska skäl tog man först de jordar som låg närmast herrgården.

Under 1900-talet försvann ännu fler arrendegårdar. Sämre marker slutade man odla, där planterades istället skog.

texten fortsätter på nästa sida

År 1910 gjordes en översyn av arrendeavgifterna och i vissa fall justerades gränserna. Här syns de gamla avgifterna plus avgiftshöjningen. Uppräknningen fortsätter på kontraktets nästa sida och där finns Evedal, Karlberg, Draget, Karlsfors, Grindstugan och Ekkärret med Brännertorp.

I början på 1950-talet började traktorer bli lika vanliga som hästar i jordbruket. Sedan dröjde det inte många år förrän de hade konkurrerat ut både oxar och hästar som dragdjur. Bilderna ovan är fotograferade av Dan Samuelsson på olika platser i Sörmland.

Utvecklingen på Nynäs speglar utvecklingen på de sörmländska godsens i stort. Den fortsatte under 1900-talet och blev en del av den stora omvandlingen av landsbygden som innebar större jordbruk och färre människor.

Ett fåtal arrendegårdar finns numera kvar vid de sörmländska godsens. En del av boningshusen på de nedlagda gårdarna har styckats av och sålts. Andra hyrs ut och har i många fall förvandlats till sommarstugor.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogsvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29. Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Fröda, en gård som försvann

texten börjar på andra sidan

Johan Sandberg var jordbrukare på Stora Fröda. År 1925 bodde han här tillsammans med sin fru Johanna och sina nio barn som var mellan 2 och 22 år. De hade varken dräng eller piga, det behövde inte eftersom de äldre barnen fortfarande bodde hemma.

Numera går landsvägen rakt igenom Fröda-byn. På Johans tid var det den gamla vägsträckningen som gällde och vägen slingrade sig förbi Fröda och vidare upp för backen mot Grindstugan.

Johan Sanberg var arrendator. Gården var en del av Nynäs och ägdes av Gripenstedt. Johan betalade en arrendeavgift till godsägaren för att få bruka gården.

Familjen Sandberg blev de sista arrendatorerna vid Stora Fröda. Gården upphörde som egen enhet när marken lades ihop med herrgårdens jordbruk.

” Arrendatorerna hade ingen skog. De fick hugga till ved och vad som behövdes till virke för underhåll av husen. Jag stämplade åt dem och de fick fälla och hugga själva. Virket fick de uppsågat vid sågen i kvarnen. Bråfall var nedlagd då.

Harald Wieslander, född 1928, skogvaktare på Nynäs från 1948.

Till vänster: Korna betade i skogen och gärdesgårdarnas uppgift var att hålla dem borta från åkrarna och ängarna.

Överst: Potatisen sätts vid Bygd, granngård till Fröda, i början på 1920-talet. Arrendatorn Anders Erik Andersson vid tömmarna och närmast står dottern Ebba med potatiskorgen.

Till höger: Havren skördas vid Bygd med hjälp av självavläggare i slutet av 1920-talet.

” När jag kom till Nynäs då var det 17 arrendegårdar och ett fiskearrende. De slutade undan för undan på grund av ålder och de gårdarna som då drogs in det var de där skogsgårdarna, de som låg besvärligt till efter kusten och smågårdar på 15-20 tunnland.

Vi behövde inte säga upp någon. De slutade govilligt och när de slutat så brydde vi oss inte om att fortsätta arrendera ut dom. En del av markerna togs ut och blev betesmarker och en del gick till skog, planterades igen.

Husen kunde vi hyra ut som sommarnöjen och få dubbelt upp och kanske mer.

Så kom vi till gränsen där vi inte skulle dra in fler gårdar. Då hade vi sex arrendegårdar kvar och det var de stora gårdarna. Så köpte landstinget Nynäs 1967 och de lade ner alla gårdarna utom en, bara Fjällen var kvar.

Folke Jacobzon f 1911, inspektör på Nynäs från 1950 och fram till sin pensionering.

Barnmorska, skola, åldringsvård

Eva Gripenstedt skänkte tomten där Bälunge församling hade byggt hus åt en barnmorska. Året var 1879, hon var änka och därmed godsägare på Nynäs. Hon levde i en tid då en godsägare var som en kung i ett eget rike.

Godsägaren kunde styra och ställa över människors liv på ett sätt som vi idag har svårt att föreställa oss. Men med makten följde också ett ansvar.

Godsägaren skulle se till att det fanns bostäder, skolor, vägar, affärer, barnmorskor, sjuksköterskor, pensionärsbostäder, ja allt det som vi idag förväntar oss av kommuner och landsting.

Hur väl det fungerade var beroende av godsägaren. En enda persons inställning och humör kunde avgöra ifall det var en bra eller dålig gård att arbeta på.

Av många vittnesmål att döma tycks Nynäs ha varit ett bra ställe, både för anställda och arrendatorer. Folk flyttade inte så ofta härifrån.

Godsägaren kunde bestämma till och med över kyrkan. Det kallades patronatsrätt och betydde att godsägaren anställde prästen och bekostade löner och underhåll av byggnader.

Nynäs svarade för två tredjedelar av kostnaderna för Bälunge kyrka medan granngodset Helgö svarade för en tredjedel. Den siste prästen i Bälunge som anställdes på de här villkoren började vid sekelskiftet 1900. Patronatsrätten avskaffades successivt i hela landet ett stycke in på 1900-talet.

Ur Anna Sofia Falcks förlossningsjournal. Att nummerföljden inte ser ut att stämma beror på att varje sida har tre spalter. Den 31 juli föddes Amandas och skräddaren Johan Karlssons fjärde barn. De bodde på Draget se skylt nr 20.

” Jag Eva Gripenstedt, född Anckarswärd, upplåter härigenom till Bälunge församling den å rå- och rörshegmanet Bygds egor befintlige plats, hvarå församlingens nya barnmorskeboställe blifvit uppfördt jämte omgifvande tomt, innefattande tillsammans den här ofvan kartlagda ytvidd (...) att lägenheten utan afgift disponera med skyldighet likväl att deromkring underhålls (...) hägnad och vill jag tillika hafva uttalat den önskan och förhoppning at upplåtelsen måtte af efterkommande jordegare bekräftas.

Stockholm den 30 juli 1879. Eva Gripenstedt född Anckarswärd.

Anna Sofia Falck var den första barnmorskan vid Hjälpkällan. Huset ligger invid den gamla skolan Tegelkällan ett stycke in på vägen mot Bälunge.

Under sina 28 yrkesverksamma år där, hjälpte hon 1142 barn till världen. Förlossningarna skedde i hemmen och hon tog sig fram på cykel, med häst och vagn, sparkstötting, skidor, kälke eller båt. I alla väder. Och ibland långt ute på öarna i skärgården.

Hon hjälpte också folk med vaccinationer, lavemang och koppning. Och med ”blodiglar fästning”.

Anna Sofia var gift med Albin Zacharias som var snickare och fjärdingsman. De fick nio barn. Hon slutade 1901 och avled året efter, vid 58 års ålder. Hennes journaler finns i Sörmlands museums arkiv.

texten fortsätter på nästa sida

Anna Sofia Falck, barnmorska vid Hjälpkällan.

” Hjälpkällan vid Bygd, där bodde barnmorskan. Hon hjälpte kvinnorna vid förlossningarna som skedde i hemmen. I huset fanns också postkontor. Barnmorskan slutade 1931 men posten fortsatte längre. Från Nyckelby gick vi rätt över vid Bråfall till Hjälpkällan för å hämta posten. Vi brukade turas om.

Linnea Pettersson f 1909, bosatt på arrendegården Nyckelby sörgård.

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sörmländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29. Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till gravsten
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejserska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sörmlands museum

En del av Region Sörmland

I samarbete med Sörmlands Naturbruk

Barnmorska, skola, åldringsvård

texten börjar på andra sidan

Ett gods var som en egen värld. Här kunde man födas, leva och dö utan att egentligen behöva lämna området. Inom godset fanns det mesta, från barnmorska till likbod.

Barnen vid Nynäs gick sina första två skolår i Storängstugan här bakom grönskan. Dåvarande godsägaren Carl Gripenstedt lät bygga skolan och skänkte den till Bälunge församling. För det var församlingens ansvar att bedriva skola.

Tidigare hade han skänkt storskolan Tegelkällan som ligger ett litet stycke in vid vägen mot Bälunge. Skolorna lades ner 1939 respektive 1945. Storängstugan köptes tillbaka och är numera privatbostad medan Tegelkällan numera ägs av Bälunge hembygdsförening.

En godsägare hade ett ansvar att ta hand om sina anställda när de blev gamla. De fick bostad, ved och mat så att de kunde överleva. Alternativet var att hamna på fattigtugan och dit vill de flesta inte.

Godsägaren kunde svara för boendet även på andra sätt. Skräddaren vid Draget fick till exempel i början av 1900-talet avdrag på hyran med en tiondel för att han tog hand om sin mamma.

Pension infördes i Sverige 1913 men först från 1948 fick alla, oberoende av tidigare lön, en summa som gick att leva på.

” Fattigtugan vid Skälsnäs var inte ett ställe där gamla eller fattiga kunde bo. Dit gick de för att hämta ut sina ransoner av säd.

Agnes Andersson, f 1912, bosatt på Nynäs sedan 1924.

Norra delen av Nynäs tillhörde Västerlång och barnen gick i Västankärrs skola, foto ca 1910.

” Jag gick i småskolan vid Nynäs de första två åren. Från tredje klass gick jag i Tegelkällan, i storskolan. Där gick jag i fyra år. Sen var det slut med skolan. Då fick man börja jobba.

Petrus Kastenman, f 1924, son till Johan Karlsson på Draget.

” När jag kom till Nynäs 1950 så var bara en av familjerna i ”stan” i tjänst, så att säga. Det var plats för tio familjer men de övriga var gratialiser, de hade slutat jobba och bodde där med fri bostad och gratis ved.

Folke Jacobson fdd 1911, började sin tjänst som inspektör på Nynäs 1950..

Ovan: Från tredje skolåret började barnen i storskolan vid Tegelkällan. Ett nytt skolhus byggdes 1923. Fotot från tidigt 1900-tal.

Till vänster: I början av 1920-talet fick handelsboden på Draget konkurrens av Konsum som byggdes sydost om orangeriet. Då fanns också ett antal kringresande handlare. På bilden ”Kalle Täpp” från Vagnhärad.

” Blev någon sjuk och måste ha hjälp så ringde man efter doktorn eller sjuksystem. Telefon fanns på gårdskontoret.

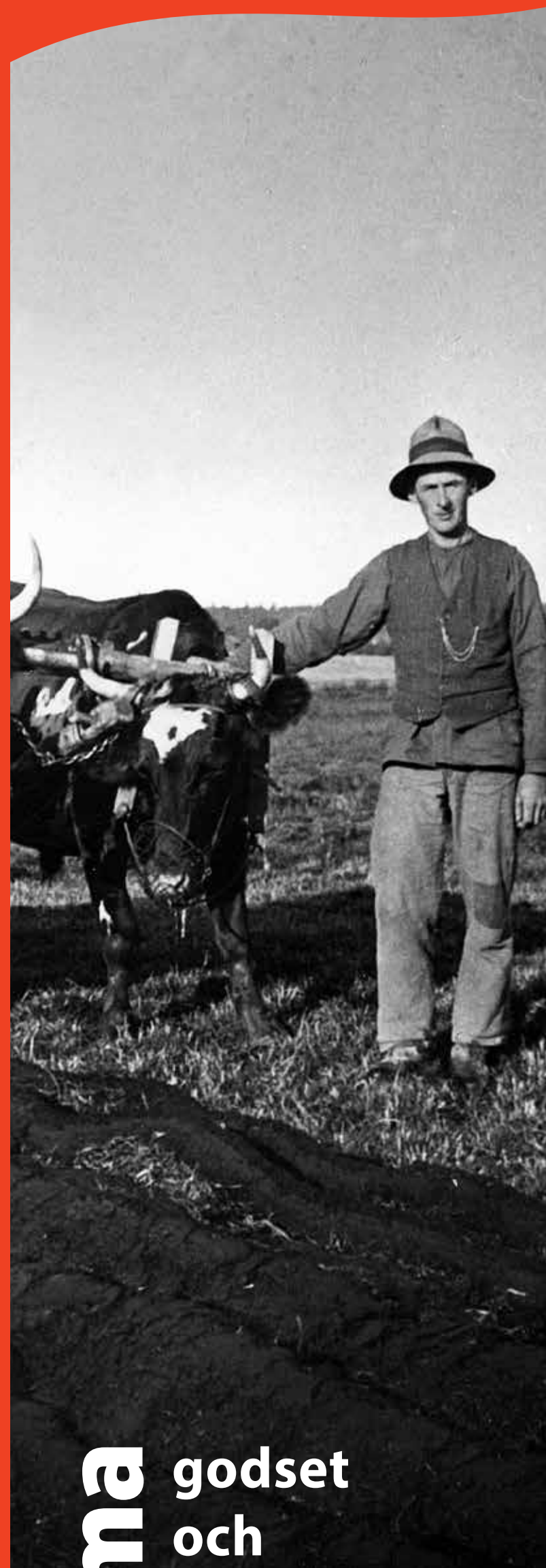
Sjuksyster bodde nästan framme vid Bälunge kyrka. Hon kom farande på en ruskig cykel. Doktorn, han kom från Nyköping med häst och vagn, senare kom han väl i bil.

Mycket klarade man själv. Min morsa kunde allt. Hon hjälpte till exempel trädgårdsmästarens grabb när han hade fått en krok i näsan.

Petrus Kastenman, f 1924, son till Johan Karlsson på Draget.

” 13 januari 1881: Sydt ihop kinden på eldvakten som han slagit sönder i halkan.

Eva Gripenstedt antecknade i sin almanacka 1881.

Ivar Karlsson på Långmaren

Detta är en kopia av skylt nr 22

Så jag fortsatte med mina oxar. Det gick ju bra. Jag var nästan först färdig i alla fall. Fast jag fick ju gå mycket förstås.

Ivar Karlsson f 1902, arrendator på Långmaren

Ivar Karlsson blev den siste arrendatorn vid Långmaren. Han var nog också den siste i hela Sverige som enbart hade oxar som dragdjur. Han använde oxarna både i jordbruket och när han skulle köra timmer ur skogen på vintern.

Ivar föddes 1902 och växte upp på Långmaren. När han var 37 år tog han över arrendet efter sin far. Hela tiden skötte han gården på ungefär samma sätt som hans far och hans farfar hade gjort före honom.

När han började som arrendator var han en ganska typisk jordbrukare på en liten mellansvensk gård. Han hade 20 tunnland åkrar, ängar och hagar. Skogen ingick inte i arrendet men han fick ta ved och det virke han behövde, efter anvisningar av skogvaktaren.

Han hade sex kor, några grisar, får och höns. Och så oxarna förstås, två stycken. Han odlade säd och potatis. I grönsakslandet växte arter, bönor, kål och morötter.

Det mesta av det som gården producerade gick åt i hushållet, till mat på bordet eller till djuren. På vintrarna jobbade Ivar i skogen, åt godsägaren Gripenstedt. När han fick sin lön drogs arrendavgiften från lönen men det brukade bli pengar över.

Ivar Karlsson använde oxar till allt dragarbete, han behövde varken häst eller traktor. Oxarna till vänster hette Tor och Gödde, de på bilderna till höger hette Per och Pål. Sista oxparet var Per och Johan.

Av mjölken gjorde Ivars mamma smör som de sålde i handelsboden. När efterfrågan minskade på hemkärnat smör, började Ivar föda upp kalvar för försäljning. På så vis kunde han få betalt för mjölken, fast i förädlad form.

Vid mitten av 1900-talet blev traktorerna allt vanligare på åkrarna. Jordbruket ändrades successivt till att bli mer och mer mekaniserat och storskaligt.

Ivars sätt att bruka jorden blev omodernt. Men Ivar höll fast vid det gamla. Inte för att han var teknikfientlig. Han tyckte bara inte att han vann något på att byta.

När han avvecklade jordbruket 1967 sålde han det sista oxparet till SF för en filminspelning. 1983 flyttade han och hans fru Ebba ifrån Långmaren till en pensionärsbostad i Trosa.

Hör Ivar berätta i ljudburken som står vid skyltplats nummer 22!

- 20 Skräddare, handelsman...
- 21 Drömmar om kalk
- 22 Ivar på Långmaren - hör Ivar berätta i ljudburken!
- 23 Arrendatorn på Litselby
- 24 Bo vid vatten
- 25 En krokig grusväg
- 26 Skogvaktaren
- 27 Ett sömländskt torp
- 28 Jägaren i Grindstugan
- 29 Fröda, en gård som försvann
- 30. Barnmorska, skola, åldringsvård

Berättelserna fortsätter i slottsparken och lite utanför.

- 1 Välkommen till godset
- 2 En herres hus
- 3 Kördrängar, kodrängar...
- 4-5 Dagsverkare, Inspektoren
- 6 Kusken
- 7 Äpplen, krusbär och bönor
- 8 En lustpromenad i parken
- 9 Finansministerns familj
- 10 Mäster i orangeriet
- 11 Kammarjungfrun
- 12 Husmamsellen
- 13 Mjölaren
- 14 Brännvin, slakt och lust
- 15 Arbetarna i "stan"

- 16 Från vaggan till graven
- 17 Smed, snickare
- 18 Mejerska, mjölkerskor
- 19. Galisatt, kojens, kotorp

sömmlands museum

En del av Region Sömmland

I samarbete med Sömmlands Naturbruk

Ivar på Långmaren

texten börjar på andra sidan

Elin Karlsson, Ivars mor, i köket på Långmaren. Till höger står vedlåren. I taket syns "randträna" där hon hängde det som skulle förvaras torrt, som hårt bröd, paltbröd och korv. Foto 1947.

” Mamma bakade grovlimpor i den stora bakugnen. Så goda limpor får man aldrig mer.

Ivar Karlsson, född 1902, Långmaren

Ovan: Ivar Karlsson och hans far Johan har hämtat vatten vid källan.

Till vänster: Elin Karlsson vid vattentunnan.

” Först hade jag min far och min mor som hjälpte till. Sen gifte jag mig med Ebba. Hon har varit med i alla göromål, som att sköta djuren, skörda hö, binda säd, ja till och med i skogen ibland. Hon var duktig och vi har tampats i lag. Annars hade jag inte klarat det.

Det har varit ett tungt jobb men det har gått bra. Och jag tycker att det har varit roligt. Och man rädde sig själv. Det var nästan det bästa.

Ivar Karlsson, född 1902, Långmaren

Ovan: Ebba Karlsson, Ivars hustru, separerar mjölk för att skilja ut grädden som hon sedan kärnade till smör. Vid den här tiden sålde de inte längre smör till affären utan det mesta användes i hushållet. Fotot är taget i Långmarens kök 1953 då Ivar och Ebba var tämligen nygifta.

Till höger: Kaffepaus i skördetid. Ivars faster och farbror från Stockholm brukade komma och hjälpa till med skörden. Foto 1920-talet.

